

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce
Bc. Ivana Jílková

**Diskursivní analýza debat
o celostátním referendu v České republice 1989–2014**

*Discourse analysis of debates on the general referendum
in the Czech Republic 1989-2014*

Praha 2016

vedoucí práce: PhDr. Ondřej Slačálek, Ph.D.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval(a) samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 15. prosince 2016

.....
Jméno a příjmení

Poděkování:

Na tomto místě bych ráda vyjádřila poděkování vedoucímu práce PhDr. Ondřeji Slačálkovi Ph.D. za jeho cenné rady a trpělivost při vedení diplomové práce. Rovněž děkuji rodině a v neposlední řadě Jiřímu Šimonovi.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá českými parlamentními debatami o celostátním referendu od roku 1989 až do roku 2014. Mapuje vývoj debat na základě stenoprotokolů z jednání o návrzích zákonů o celostátním referendu v Poslanecké sněmovně ČR. Teoretická část práce vychází ze současných debat o přímé demokracii. Metodologická část práce používá koncepty a pojmy diskurzivního přístupu R. Wodak. Na základě zvoleného přístupu se analýza debat zaměřuje na hlavní diskurzivní prvky, a to na kontextové zarámování, interdiskurzivní vztahy, hlavní témata debat, argumentaci a identifikaci aktérů. Druhá rovina analýzy zasazuje debaty o celostátním referendu do kontextu současných debat o přímé demokracii. V závěru práce jsou diskutována zjištění z provedené analýzy.

Abstract

The subject of the thesis is the Czech Republic parliamentary debate about a national referendum spanning from 1989 to 2014. It is mapping the evolution of the debates on the base of stenographic protocols from the proceedings concerning national referendum bill, as discussed by Chamber of deputies of the Czech Republic. The theoretical part of the thesis is based on current debates about direct democracy. The metodological part of the thesis is using concepts and terminology of the discursive approach of R. Wodak. Based on this approach, the analysis of the debates is focusing on the main discursive elements, those are, context framing, inter – discursive relations, the main issues of the debates, reasoning and identification of the participants. The second level analysis is putting the debates about national referendum into the the context with contemporary debates about direct democracy. In the last part of the thesis the results of the analysis are discussed.

Klíčová slova: referendum, diskurs, diskursivní analýza, parlament, Česká republika

Klíčová slova: referendum, discourse, discourse analysis, parliament, Czech Republic

Seznam zkratk:

ANO 2011- ANO

CDA – Kritická diskurzivní analýza

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

DEU – Demokratická unie

DHA – diskursivně-historická analýza

EU – Evropská unie

HSD-SMS – Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko

IRI Europe - The Initiative and Referendum Institute Europe

KDS – Křesťanskodemokratická strana

KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

NATO – Severoatlantická aliance

ODS – Občanská demokratická strana

SPR-RSČ – Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa

STAN – Starostové a nezávislí

SZ – Strana zelených

TOP 09 – Tradice odpovědnost prosperita 09

US – Unie svobody

US-DEU – Unie svobody – Demokratická unie

Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury – Úsvit

VV – Věci veřejné

Obsah

1.	Východiska debaty přímé demokracie v soudobém odborném diskursu	10
1.1	Soudobé debaty o přímé demokracii	13
1.1.1	Jsou voliči kompetentní k (rozumnému) rozhodování?	14
1.1.2	Jakou roli hrají peníze?	15
1.1.3	Jaké jsou účinky přímé demokracie na politiku (policy)?	16
1.1.4	Jaké jsou přínosy přímé demokracie? Značné, či nikoli?	17
1.2	Přehled institutů přímé demokracie v historické perspektivě na území ČR	19
2.	Metodologická východiska	21
2.1	Kritická diskursivní analýza	21
2.2	Koncepty kritické diskursivní analýzy dle Wodak	22
2.2.1	Triangulační metoda	23
2.2.2	Výběr vzorku a způsob zpracování	24
3.	Situační a institucionální zarámování	26
3.1	První volební období 1992-1996	27
3.1.1	Referendum jako ústavní povinnost či možnost	28
3.1.2	Referendum a zahraniční zkušenost	30
3.1.3	Interdiskursivní vztahy	30
3.1.4	Shrnutí	31
3.2	Druhé volební období 1996–1998	32
3.2.1	Referendum a lid	33
3.2.2	Vztah k institucím státní moci a váha rozhodnutí v referendu	34
3.2.3	Referendum a nadnárodní organizace	35
3.2.4	Referendum a krize demokratických institucí	36
3.2.5	Referendum a zahraniční zkušenosti	36
3.2.6	Interdiskurzivní vztahy	37
3.2.7	Shrnutí	40
3.3	Třetí volební období 1998–2002	41
3.3.1	Referendum a vstup do Evropské unie	43
3.3.2	Podoba referenda – referendum ad hoc versus obecná úprava referenda, závazné versus konzultativní	44
3.3.3	Referendum – sankce, kvalita demokracie	46
3.3.4	Interdiskurzivní vztahy	47
3.3.5	Shrnutí	49
3.4	Čtvrté volební období 2002–2006	50
3.4.1	Volební účast – legitimita a odpovědnost	52
3.4.2	Evropská ústava	54

3.4.3	Interdiskurzivní vztahy.....	54
3.4.4	Shrnutí	55
3.5	Páté volební období 2006-2010	56
3.5.1	Odpovědnost.....	58
3.5.2	Kvalita demokracie	59
3.5.3	Radarová základna	61
3.5.4	Interdiskurzivní vztahy.....	62
3.5.5	Shrnutí	63
3.6	Šesté volební období 2010–2013.....	64
3.6.1	Ústavní soud.....	66
3.6.2	Referendum – kdo, jakou silou a o čem se rozhoduje?	67
3.6.3	Shrnutí	69
3.7	Sedmé volební období 2013–2014	70
3.7.1	Referendum jako antisystémový nástroj	72
3.7.2	Interdiskurzivní vztahy.....	73
3.7.3	Shrnutí	74
4.	Diskursy, strany, osobnosti	75
	Závěr.....	78
	Použitá literatura a zdroje.....	79

Úvod

K jednomu z nejdéle diskutovaných témat po roce 1989 na území České republiky jednoznačně patří zavedení prvků přímé demokracie, lépe řečeno celostátního referenda, do právního řádu České republiky. Diskuse mimo jiné souvisí obecně s trendem moderních demokracií posilovat participaci občanů na politickém rozhodování a s vzrůstající četností užívání nástrojů přímé demokracie. Někteří autoři hovoří přímo o „fenoménu“ přímé demokracie (Marxer, Pállinger, Schiller 2007: 7).

Diskuse o přímé demokracii v České republice jsou dnes považovány již za politický evergreen.¹ Intenzita těchto diskusí ale není odrazem četnosti institutů přímé demokracie v právním řádu České republiky (Pechanec 2011: 1). Otázkou je, co je toho příčinou, zda je to nevůlí zákonodárců, atraktivitou tohoto tématu v českém prostředí či mnohdy ideologicky vedenými diskusemi. Částečnou odpověď na tuto otázku se pokusí přinést také tato práce. Český právní řád upravuje referendum na místní úrovni již od roku 1992, v průběhu času byl dvakrát novelizován a od roku 2011 obsahuje referendum na krajské úrovni. Doposud jediné celostátní referendum bylo uspořádáno pouze ke vstupu České republiky do Evropské unie v roce 2003. Pro tuto příležitost byl vydán speciální ústavní zákon. Co se týče společenské poptávky po prvcích přímé demokracie, lze alespoň dle průzkumu veřejného mínění konstatovat, že celospolečenská poptávka není zcela zřejmá.² Nicméně rozsáhlejší průzkumy tohoto typu či analýzy v této oblasti v českém prostředí spíše absentují. Tato skutečnost se stala také impulsem k napsání této práce, ale hlavním motivem byl dlouhodobější zájem autorky o tuto problematiku.³

Výše uvedený exkurz pouze naznačuje určitou praxi přímé demokracie v České republice, nicméně hodnocení této praxe není cílem diplomové práce. Diplomová práce si klade za cíl zachytit dynamiku českého diskursu o přímé demokracii z perspektivy poslanců, a to na základě vybraných diskusí k návrhům zákona o celostátním referendu v průběhu pětadvaceti let. Jako dílčí cíle práce bude zmapování vnímání přímé demokracie členy parlamentu včetně zachycení hlavní argumentace, dále se v práci zaměříme na to, do jaké míry ovlivňuje sociální kontext projednávání debaty a naopak a jaké diskursy se v rámci debat o přímé demokracii vyskytují. V neposlední řadě bude práce sledovat vývoj postojů parlamentních stran a roli osobností

¹ Dostupné z: <http://domaci.ihned.cz/c1-55206430-referendovy-evergreen-vlada-rekla-ano-navrhu-peake-opozice-je-proti>

² Například z průzkumu CVVM z roku 2012 vyplývá, že referendum není vnímáno jako univerzální řešení, veřejnost se jasně vyslovuje, že o významných zákonech a mezinárodních smlouvách by měli rozhodovat mechanismy zastupitelské demokracie (Kunštát 2014: 138).

³ Autorka diplomové práce se této problematice věnovala také ve své bakalářské práci.

v těchto debatách. S ohledem na povahu výzkumu byla zvolena metodologie kritické diskurzivní analýzy. Pojem metodologie odkazuje k heterogennímu pojetí této disciplíny. V této práci bude uplatněn přístup, který se nejvíce blíží diskurzivně-historickému přístupu R. Wodak (Wodak, Meyer 2001).

Práce je strukturována do třech hlavních částí, které jsou následně členěny do několika kapitol. V první části práce bude věnována pozornost východiskům debat o přímé demokracii v odborném diskursu z hlediska teorie i praxe. Dále budou zmapovány soudobé debaty o přímé demokracii ve světě včetně České republiky. Tato kapitola vychází z dosavadních debat o přímé demokracii, které ve své práci shrnují američtí autoři (Lupia, Matsusaka 2004). Tito autoři vymezují čtyři základní otázky v oblasti bádání přímé demokracie. Protože se jedná o základní dilema přímé demokracie, považujeme tyto otázky za relevantní také v kontextu České republiky. Z hlediska historického kontextu bude jedna z kapitol pojednávat rovněž o institutech přímé demokracie na českém území, a to od vzniku samostatného Československa.

Druhá část práce se soustředí na použitou metodologii, tedy na kritickou diskurzivní analýzu (CDA). Nejprve však bude analyticky vymezena vůči ostatním nejčastěji užívaným diskurzivním postupům. Další samostatná kapitola se pak bude věnovat metodám a pojmům, které budou v práci uplatněny, zejména tak jak jej chápe historicky-diskurzivní přístup. Nicméně v práci vycházíme z názoru R. Wodak, že konkrétní nástroje analýzy se vytváří dle povahy zkoumaného problému.

Poslední část práce se věnuje samotné analýze, přičemž na počátku této části práce bude také zohledněno situační a institucionální zarámování analyzovaných debat. Vzhledem k výzkumnému cíli bude analýza postupovat chronologicky, tedy od prvního volebního období až po současné sedmé. První rovina analýzy textů se soustředí na tři hlavní aspekty dle zvoleného přístupu, a to na hlavní témata diskurzu, konkrétní strategie a argumentaci, respektive legitimizaci těchto tvrzení. Druhá rovina analýzy se zaměřuje na dilema přímé demokracie v rámci českých debat. Jako konečný rok analýzy byl určen rok 2014.

Teoretická východiska

1. Východiska debaty přímé demokracie v soudobém odborném diskursu

V současném diskursu studia přímé demokracie⁴ existují dvě základní teoretická pojetí, jak rozumět přímé demokracii. První vymezuje přímou demokracii jako variantu demokratické formy vlády (například v protikladu demokracie zastupitelské), z druhého hlediska je definována alternativně jako základní podoba demokracie. Jedná se tak o širší pojetí tohoto konceptu, v němž je politická moc vykonávána výhradně a přímo aktivními občany (Maduz 2010: 1, Marxer, Pállinger 2007: 2). Z historické perspektivy byla přímá demokracie de facto eliminována jako reálná podoba demokracie v průběhu 19. století, kdy došlo k demokratické transformaci od státu městského ke státu národnímu a prosazení zastupitelské formy demokracie. J. S. Mill tehdy označil „systém zastupování“ jako „velkolepý objev moderní doby“ (Mill 1861, cit. dle Dahl 2001: 98). Současně je nutné podotknout, že J. S. Mill kladl velký důraz na občanskou účast na vládě, ale byl si vědom nebezpečí, které demokracie v sobě zahrnuje...*“aby žádná třída, ba ani ta nejpočetnější... nemohla řídit legislativu a administrativu společnosti ve svém vlastním třídním zájmu.“* (Mill 1861, cit. dle Svensson 1995: 71). Podobně jako o něco dříve (Tocqueville 1992), upozornil na tzv. „tyraniu většiny“. Nicméně Millovo pojetí participace se stalo zdrojem pro novodobé koncepty demokratické participace. Tyto myšlenkové proudy zároveň ovlivnily soudobé debaty i reálný význam přímé demokracie. V první řadě to je participační demokracie, jejíž počátek se datuje do 60. let 20. století, a zčásti jde také o deliberativní demokracii⁵, která se prosadila koncem 80. let 20. století. Tyto koncepty představovaly reakci na nedostatky liberální demokracie (Marxner, Pállinger, Schiller 2007: 52–60, Dvořák 2013: 111).

V této kapitole se nebudeme primárně zabývat jednotlivými pozicemi konkrétních autorů výše uvedených konceptů.⁶ Ale na základě těchto modelů demokracie budou nastíněny klíčové oblasti debat o přímé demokracii, ostatně i soudobé demokracii. Jednou z těchto oblastí je problém *krize legitimacy* v současných demokraciích. Krize legitimacy se stala terčem kritiky

⁴ V soudobé reflexi přímé demokracie absentuje pevnější normativní vymezení. Hlavní důvod lze spatřovat v nenalezení konzistentního myšlenkového proudu (Hloušek, Kopeček 2003: 36).

⁵ Řada autorů poznamenává, že tito teoretikové spíše v menší míře uvažují o iniciativách a referendech jako konkrétních institucích (Marxer, Pállinger, Schiller 2007: 60). J. Cohen jako představitel deliberativní demokracie v článku „*Deliberation and Democratic Legitimacy*“ z roku 1989 zastává názor, že přímá demokracie není nutně nejlepší institucionalizovaná forma ideální deliberativní demokracie (Held 2006: 237).

⁶ Například teoretikové participační demokracie jako Carole Pateman, Benjamin Barber aj. jako autory deliberativní demokracie lze připomenout Joshua Cohena či James Fishkin.

nejenom pro teoretiky deliberativní demokracie⁷ (ibidem: 94, Held 2006: 237, Habermas 2000: 64, Huntington, Crozier, Watanuki 1975: 161). Nelze pochybovat o tom, že legitimita je nutnou podmínkou pro stabilitu jakéhokoliv systému. J. Habermase definoval krizové tendence v kapitalistických společnostech, pro něj znamená krize legitimacy krizi systémovou (státu). Dle Habermase, pokud státní zřízení krizí selhává, „*stát není schopen dostát programovým nárokům, které si sám klade*“. Přičemž krize legitimacy představuje pro Habermase bezprostřední krizi identity (Habermas 2000: 90, 64). Nicméně pojetí legitimacy vládnutí (ve smyslu oprávněnosti vládnout) lze chápat jako morální hodnotu, tj. „víra v legitimitu“ nebo jako politické chování či názor. (Heyewood 2004: 232, Filip, Svatoň 2011: 38) Podle konceptu legitimacy D. Beethama má legitimita moci tři podmínky, které je nutné splnit. První z nich se týká legálnosti, tedy dodržování pravidel (zákony, neformální zvyklosti). Za druhá daná pravidla musí být ospravedlněna sdílenými přesvědčením, jak ze strany vládnoucích, tak ovládaných. Třetí předpoklad se vztahuje k legitimnosti, musí existovat dobrovolný souhlas ovládaných s mocenským postavením vládnoucích (Frič 2008: 226). Vyjma těchto dimenzí Beetham pojednává o „vrozených“ ohrožení legitimacy liberálních demokracií. Za ohrožení považuje většinový charakter demokratických procedur potenciálně vedoucí k vyloučení menšin z podílu na moci, dále napětí mezi nevyhnutelnými ekonomicko-sociálními nerovnostmi a rovností občanskou (politickou), kterou předpokládá demokracie (Ibidem : 227).

S krizí legitimacy bezprostředně souvisí tzv. *demokratický deficit*⁸. Ten je často spojován s Evropskou unií (Norris 1997: 276, Majone 1998: 5, Belling 2006: 6). Podle Böckenförda „deficit demokracie“ není zvláštním produktem evropské integrace, ale je považován za klasický příznak mezinárodního systému v éře globalizace (Belling 2006: 6). Tento pojem implikuje nedostatečnou míru demokracie, nebo demokracii zatlačenou do pozadí. Jak bylo již uvedeno, v literatuře je demokratický deficit diskutován v kontextu evropské integrace, přesto je možné vyvodit obecný souhrn znaků i pro národní státy. Mezi ně patří nedostatečný prostor pro participaci veřejnosti, institucionální nedůvěra, nedostatek odpovědnosti, nízká volební účast, apatie a v konečném důsledku ohrožení legitimacy systému atd. Avšak některé výzkumy tvrdí, že klesající volební účast nemusí nutně znamenat nezájem občanů o politiku a ohrožení legitimacy (Fatke 2015: 101) V rámci evropské integrace je v prvé řadě poukazováno na nárůst moci výkonné a pokles kontroly národních parlamentů, slabost Evropského parlamentu či

⁷ Teoretikové modelů deliberativní demokracie řeší krizi legitimacy skrze proces svobodné, veřejné a rozumné deliberace, přičemž občané musí mít rovné postavení a skutečný hlas (Znoj, Bíba, Vargovčíková 2014: 97)

⁸ S. Hix a A. Follesdal upozorňují, že existuje celá řada pojetí „demokratického deficitu“ tzv. „standardní verzi“ demokratického deficitu vytvořil ve spojitosti s EU v polovině 90. let 20. století Joseph Weiler (Hix, Follesdal 2006: 534)

druhořadost evropských voleb (Hix, Follesdal 2006: 534). Podle některých autorů, se mohou tyto problémy jako apatie a lhostejnost „přelít“ z evropské úrovně do národní či subnacionální úrovně politiky (Schmitt, van der Eijk 2001: 14). Právě tyto problémy demokracie se snaží řešit různé koncepty demokratické participace.⁹

Pojetí demokratického deficitu z hlediska komparativní politologie redefinovala v nedávné době P. Norris. Podle Norris k tomuto jevu dochází tehdy, když se odlišuje spokojenost s výkonem demokracie od rostoucího očekávání veřejnosti.¹⁰ Přičemž vnímání občanů ovlivňují média – negativní zprávy (Norris 2011: 4). O něco pozitivněji, než dříve G. Sartori, upozorňuje P. Norris na napětí mezi ideály a praxí (Sartori 1993: 83). Jako pozitivní důsledky demokratického deficitu spatřuje v příležitosti pro politický aktivismus sociálních hnutí, které usilují o větší participaci, odpovědnost a transparentnost liberálních demokraciích, včetně toho, že usilují o reformy v nedemokratických státech (Norris 2011: 8). Jako riziko demokratického deficitu vidí protestní hnutí, která ohrožují demokraticky zvolené zástupce (Ibidem: 8). Právě nespokojenost s vládami či odcizení a nárůst populistických stran je dáváno mimo jiné do souvislosti s expanzí institutů přímé demokracie (Donovan, Karp 2006: 673). Ale jak bylo naznačeno, řada autorů upozorňuje na to, že v posledních dvou dekáдах vzrostl reálný význam „fenoménu“ přímé demokracie (Marxer, Pállinger, Schiller 2007: 7). Od 70. let 20. století se potvrzuje intenzivní nárůst uplatňování institutů přímé demokracie ve vyspělých demokraciích jak na národních úrovních, tak regionálních (Butler, Ranney 1994; LeDuc 2003). Popularitu přímé demokracie potvrdil trend zavádění a častější užívání referend a dalších institutů i v post-komunistických zemích v Evropě (Pállinger 2013: 32).

⁹ Například Macpherson navrhuje překonat demokratický deficit přímo nástroji přímé demokracie, nicméně tvrdí, že nemá přímá demokracie reprezentativní demokracii zcela nahradit (Znoj, Bíba, Vargovčíková 2014: 162).

¹⁰ Norris zvyšující se očekávání vysvětluje jako následek dlouhodobého kulturního rozvoje občanů.

Tab. č. 1 Převládající nástroje přímé demokracie v nových členských zemích EU střední a východní Evropy

Země	Referendum	Lidová iniciativa	Iniciativa agenda-setting	Užití během posledních 20 let
Bulharsko ¹¹	✓			✓
Česká republika	✓			✓
Chorvatsko	✓	✓		✓
Estonsko	✓			✓
Maďarsko	✓	✓	✓	✓
Lotyšsko	✓	✓	✓	✓
Litva	✓	✓	✓	✓
Polsko	✓	✓	✓	✓
Rumunsko	✓		✓	✓
Slovensko	✓		✓	✓
Slovinsko	✓	✓	✓	✓

Zdroj: Pállinger 2013: 33

Dle think-tanku The Initiative and Referendum Institute Europe (IRI Europe) nové členské země EU střední a východní Evropy disponují nějakým institutem přímé demokracie na celostátní úrovni, který byl použit v posledních 20. letech (Z. Pállinger 2013: 32). Z výše uvedené tabulky lze vyčíst, že Česká republika se řadí vedle zemí jako je Bulharsko či Estonsko. Pozoruhodné je, že Estonsko, které je známe svým progresivním přístupem k politické participaci občanů¹², doposud stejně jako Česká republika v praxi uplatnilo referendum v posledních 20 letech pouze v případě vstupu do Evropské unie. Nicméně v Estonsku i Bulharsku existuje k celostátnímu referendu příslušná legislativa, na rozdíl od České republiky.¹³

1.1 Soudobé debaty o přímé demokracii¹⁴

Výzkum přímé demokracie je koncentrován v zemích s dlouhodobou zkušeností s instituty přímé demokracie. Z tohoto aspektu vycházíme především z amerických či švýcarských prací, jakkoli praxe těchto zemí je odlišná. Z hlediska zaměření této práce bude relevantní i zachycení

¹¹ V postkomunistickém Bulharsku proběhlo první celostátní referendum v roce 2013. Otázkou referenda byl rozvoj jaderné energie prostřednictvím stavby nové jaderné elektrárny data dostupná z: <http://www.electionguide.org/countries/id/34/>

¹² Například skrze elektronické volby či právo občanů ovlivňovat legislativní návrhy jednotlivých ministerstev prostřednictvím internetové stránky s názvem „O čem rozhodují dnes“ (Reterová 2012: 36)

¹³ Data čerpána z International Institute for Democracy and Electoral Assistance (International IDEA) dostupné z: <http://www.idea.int/>

¹⁴ Pokud zde budeme uvádět pojem přímá demokracie, budeme se odkazovat především na konkrétní institut referenda.

argumentace z českého prostředí. Teoretické i empirické výzkumy přímé demokracie hledají odpovědi na tytéž otázky, ale dlouhotrvající diskuse a intenzivnější výzkum otevírá nová témata. Především v posledních desetiletích dochází k systematictějšímu užívání empirických výzkumů pro testování hypotéz (Maduz 2010: 1). Výchozí dilemata přímé demokracie, které dlouhodobě řeší odborný i laický diskurs, shrnují autoři A. Lupia a J. G. Matsusaka. Jak poznamenávají, v samotném jádru debat o přímé demokracii se dlouhodobě diskutují čtyři „staré“ otázky.

- Jsou voliči kompetentní k (rozumnému) rozhodování?
- Jakou roli hrají peníze?
- Jaké má účinky přímá demokracie na politiku (*policy*)?
- Jaké jsou přínosy přímé demokracie? Značné, či nikoli? (Lupia, Matsusaka 2004: 463)

1.1.1 Jsou voliči kompetentní k (rozumnému) rozhodování?

Proti přímé demokracii tradičně rezonují argumenty, že občané se rozhodují na základě omezeného množství věcných argumentů, respektive že voliči disponují jen velmi omezenými informacemi. Zejména v 50. a 60. letech 20. století empirické výzkumy tuto hypotézu potvrzovaly (Maduz 2010: 3). Ale v posledních desetiletích empirické studie prokázaly pozitivní výsledky o způsobilosti a informovanosti běžných občanů (Maduz 2010: 3). Jedním z možných vysvětlení je dopad tzv. digitální revoluce, ale i obecně vyšší míra vzdělanosti přinesla možnost větší informovanosti (Matsusaka 2005: 8). Pokud jde o výzkum kompetentnosti občanů rozhodovat ve středoevropském prostoru, existuje relativně málo prací na toto téma (Smith 2009: 20). V rámci české odborné debaty ze strany některých politologů je považována otázka kompetentnosti za největší nedostatek referend či plebiscitů (Mlejnek jr. 2015: 118). Z tohoto hlediska lze uvažovat o povaze otázek, o kterých lze rozhodovat. Existují otázky, které jsou primárně politické, bezpečnostní, finanční atd., nicméně jsou otázky, které mají primárně etický či morální význam. Například otázky interrupce, asistované sebevraždy či sňatky homosexuálů. V daných příkladech nemusí být občané expertními znalci.

Ve věci kompetentnosti voličů, se objevují právě tak argumenty, že mínění voliče je mnohdy zkresleno kampaněmi či faktory jako emoce kolem určité osobnosti či politické strany (Beramendi 2008: 22). Ačkoliv, jak uvádí W. Linder, vliv „propagandy“ na voliče se různí od referenda k referendu. Například menší účinek byl prokázán v tzv. predisponovaných otázkách,

v nichž voliči uplatňují osobní zkušenosti (např. zda řidiči musí být povinni připoutáni bezpečnostními pásy), zájmy či morální přesvědčení (Linder 2007: 7). Naproti tomu propagace či „propaganda“ určitého názoru v průběhu kampaní nemusí být vždy negativním faktorem. Například volič nedisponuje vyhraněným názorem či dostatečnými zkušenostmi o dané oblasti, o níž se rozhoduje. Ti, kdo rozhodují o obsahu kampaní, jsou politické elity, takže zodpovědnost je především na nich (Ibidem 2007: 7). Nicméně ani reprezentanti nejsou detailně seznámeni s veškerou problematikou, o které mají hlasovat. K tomuto účelu mají k dispozici aparát, který umožňuje dostatečné seznámení s danou oblastí, rovněž je tomu přizpůsoben celý legislativní proces (Pechanec 2011: 144, Mlejnek jr. 2015: 118). Z tohoto hlediska by kampaně mohly do jisté míry suplovat legislativní proces. Ale je nutné upozornit také na nebezpečí, a sice že v důsledku snahy ovlivňovat občany různými mediálními aktéry, může dojít k jisté dezinformovanosti a manipulovatelnosti. Je důležité si uvědomit, že přístup do médií před referendy apod. nebývá právně ošetřen, na rozdíl od celostátních voleb (Mlsna 2007: 122). Odhlédneme-li od kampaní coby instrumentu poskytující informace, jinou debatovanou stránkou je jejich financování. V případě informační kampaně před jediným úspěšným referendem o přistoupení České republiky k EU dle S. Balíka agentury pro výzkum veřejného mínění na kampani vydělaly.¹⁵

1.1.2 Jakou roli hrají peníze?

Tato dilema není spojováno pouze se samotným financováním kampaní, respektive s nákladností vedení kampaní. Nicméně P. Pechanec jako právník k tomuto dodává, že pokud budeme hodnotit přímou demokracii optikou financí, není možné stejně nahlížet i na finanční náklady na pořádání voleb do zastupitelských sborů? (Pechanec 2011: 146) Ale politologické studie se spíše zabývají jinou otázkou, jestli je možné si výsledek hlasování „koupit“? Tento palčivý problém řeší výzkumníci již několik let (Figueiredo 2010:2). Odpůrci přímé demokracie argumentují, že drahé kampaně před referendy jsou častokrát dotované různými firmami a často se z toho stává lukrativní byznys (Maduz 2010: 9). I na základě těchto faktorů jsou náklady na vedení kampaní před referendy či iniciativami a volebními kampaněmi srovnatelné: *„Kampaně k iniciativám a referendům jsou tak stejně drahé, ne-li dražší než obyčejné volební kampaně politických stran a jejich kandidátů“* (Matsusaka 2005: 191, Zakaria 2005: 245-246 cit. dle Mlejnek jr. 2015: 131). Jiné výzkumy se zaměřují na to, zda mají větší

¹⁵ Kvalitativní a kvantitativní průzkumy stály Českou republiku více než 5,5 milionu, -Kč citováno z: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/818/nekolik-poznamek-k-referendu-o-vstupu-cr-do-eu>

vliv na výsledek v referendu či iniciativě kampaně financované příznivci či odpůrci těchto iniciativ. Bylo zjištěno, že finance vynaložené příznivci nemají téměř žádný dopad na úspěch iniciativy. V případě odpůrců iniciativ je situace přesně opačná (Smith 2009: 21). Nicméně autoři Matsusaka s Lupia jsou toho názoru, že „*Bez předběžně existující veřejné podpory jsou finanční prostředky podnikatelských skupin neúčinné, pokud jde o schopnost změnit status quo, a finanční prostředky většiny občanských skupin jsou příliš nedostatečné, aby mohly dosáhnout výraznější změny.*“ (Lupia, Matsusaka 2004: 472).

Z jiné perspektivy představuje častý obecný argument v otázce role financí ve vztahu k referendům plýtvání veřejných prostředků, za podmínky že není dosaženo nezbytného kvora k jeho platnosti. Jako příklad nám poslouží nedávné referendum na Slovensku o ochraně tradiční rodiny. Hlasování se účastnilo méně než 50 % oprávněných voličů, proto bylo referendum neplatné.¹⁶

1.1.3 Jaké jsou účinky přímé demokracie na politiku (*policy*)?

Další dilema, které identifikovali zmiňovaní autoři A. Lupia a J. G. Matsusaka, je dopad přímé demokracie na *policy*. Autoři se shodují, že efekt na *policy* má již samotné potenciální využití institutů přímé demokracie v dané zemi (Lupia, Matsusaka 2004: 473, Fiala 2005: 5). Na základě švýcarské praxe dle Y. Papadopoulos (2001) se ukazuje, že instituty přímé demokracie mají integrační a legitimizační funkce. Z toho důvodu, že občanům je umožněno podílet se společně na rozhodování, což přispívá ke stabilizaci a legitimizaci politického zřízení (Maduz 2010: 7). Otázkou je, jestli jsou tyto zkušenosti přenositelné. Švýcarská demokracie je často označována za demokracii *sui generis*. Naopak mnohdy panuje i odlišný názor. Právě v důsledku uplatňování některých forem přímé demokracie to naopak může vést k oslabování pozic politických stran či snižovat roli parlamentu a obcházení jeho řešení. Podobně jako k celkové destabilizaci v důsledku zostření konfliktů uvnitř společnosti ve spojitosti s problematikou, o níž se rozhoduje (Pavlíček 1998: 186). V souvislosti s daným argumentem můžeme sledovat i pozitivní dopady. Určitá míra konfliktu může vést k otevření diskuse.

Jiné studie dokonce uvádí, že pokud existuje latentní hrozba či vyvolání iniciativy, i třebaže selže, může to směřovat zákonodárce k tomu, že bude lépe reagovat na preference voličů, a dokonce samotná hrozba je může vést k mediánovému voliči (Tolbert, Smith 2006: 28).

Na posledním místě je nutno upozornit také na princip demokracie, a to zásadu odpovědnosti, kterou zdůrazňují oborníci na ústavní právo. V demokracii zastupitelské je za

¹⁶ Pro srovnání: <http://volby.statistics.sk/ref/ref2015/sk/info.html>

rozhodování a výkon státní moci odpovědná politická elita, potažmo politici a politické strany a lze vůči nim dovozovat politickou a právní odpovědnost. Ve formách přímé demokracie není v praxi možné k odpovědnosti někoho konkrétního povolat (Nováčková 2007: 20, Mlsna 2009: 123).

1.1.4 Jaké jsou přínosy přímé demokracie? Značné, či nikoli?

V úvahách o přímé demokracii rezonuje čtvrtý problém, který se týká eventuálních benefitů a popřípadě kdo je zvýhodňován. Jestli obyčejní občané, či různé zájmové skupiny. O jistých výhodách jsme se již pochopitelně výše zmínili. Vyjma obecného názoru zastánců přímé demokracie, že lidé mají více příležitostí se vyjádřit a angažovat se. Většina teoretiků přímé demokracie své koncepce zakládá na tom, že užívání institutů přímé demokracie povede k produkci takové politiky, která důkladněji odráží preference občanů. Na rozdíl od systému, kde tyto instrumenty nemají své místo (Maduz 2010: 6). Avšak skutečné fungování přímé demokracie tak jednoznačné závěry nepřináší. Rozporuplnost výsledků ukazuje několik starších empirických studií, přičemž do jisté míry odlišnost vyvěrá z použité metodologie. (Matsusaka 2001:1250). Dosud nejkomplexnější výzkum provedl reflektovaný G. Matsusaka, jehož závěry, pokud jde o přínosy přímé demokracie běžným občanům ve Spojených státech, vyznívají kladně (Matsusaka 2004).

Kritické hlasy se ozývají v tom smyslu, že z přímé demokracie netěží občané, nýbrž zájmové skupiny, demagogové či populisté. V pozitivním nazírání uvedeme fenomén, kterého jsme se již dotkli na počátku. Díky participačním tlakům zelených či jiných alternativních sociálních hnutí v Evropě došlo k nastolování nových problematik, které nebyly dosud dostatečně reprezentovány (Dalton 2001: 148). Negativní konsekvence nástrojů přímé demokracie vidí odpůrci v tom, že otvírají dveře různým demagogům či populistům. Zde se dostáváme zřejmě k nejzávažnějšímu argumentu, který byl v průběhu historie již několikrát uváděn. Míříme k častému názoru o nebezpečí zneužití institutů přímé demokracie. Historický nejcitovanější příklad zneužití všelidového hlasování je Hitlerův nástup k moci¹⁷ (Pechanec 2011: 133). Přední český ústavní právník V. Pavlíček tvrdí, že argument o referendu jako častém nástroji zneužití k nastolení diktatur by při bližší analýze neobstál. Přestože jej dle něj s oblibou diktátoři častokrát využívali (Nováčková 2007: 19). Hovořili jsme o legitimační síle, právě u referenda ze všech nástrojů přímé demokracie bývá nejsilnější. Masová podpora ve všelidovém hlasování je často dávana do souvislostí s nebezpečím tyranie většiny.

¹⁷ V roce 1934 všelidové hlasování legitimizovalo sjednocení funkcí říšského prezidenta a říšského kancléře.

Zastupitelská demokracie je zpravidla charakterizována mimo jiné principem většiny a ochranou menšin. G. Sartori upozorňoval na to, že dynamika a mechanismus demokracie je udržován právě respektem a ochranou menšin (Sartori 1993: 36). V případě ochrany menšin se zdá být přímá demokracie problematickou. Jak naznačuje americká a švýcarská praxe, nástrojů přímé demokracie se může zmocnit většina a uplatnit je vůči nepopulární menšině. Bez zprostředkování politickými elitami či stranami se přímá demokracie snadno stane plebiscitní demokracií (Dalton 2001: 151). Nicméně musíme poukázat i na nedávný pozitivní příklad z Irska. Občané tradiční katolické země prostřednictvím referenda umožnili legalizovat sňatek osobám stejného pohlaví.¹⁸ Irové se zároveň stali prvními na světě, kteří schválili homosexuální manželství v referendu.

Nakonec je třeba uvažovat o samotného otázce položené v referendu. Budeme-li se bavit o referendu, samotný mechanismus implikuje zjednodušování a redukci často složitých problémů ve společnosti na odpovědi „ano – ne.“. Touto redukcí dochází k tomu, že se k dané věci nelze jinak vyjádřit, čímž je oslabována samotná podstata demokracie (Dalton 2001: 150, Pavlíček 1998: 186). Například takové kontroverzní a nebezpečné otázky o zavedení trestu smrti apod. Řada autorů se vyjadřuje také k tomu, jak je daná otázka formulována. Podle ústavního právníka P. Mlsny již samotná formulace otázky může predestinovat výsledek referenda (Mlsna 2009: 120). Jako příklad problematicky formulované otázky v referendu je dáván příklad referenda ve Španělsku o setrvání v NATO v roce 1986. Kdy byla položena otázka: „*Myslíte si, že je správné, aby Španělsko setrvalo v NATO za podmínek formulovaných vládou*“ Takto položená otázka společně s danými podmínkami znamenalo buď úplné vystoupení z NATO, nebo opuštění vojenských struktur. Jednalo se ale o konzultativní referendum, ve Španělsku nakonec zvítězilo „ano“ (Mlejnek jr. 2016: 121-125). Pokud zůstaneme v českém prostředí, obdobně se v roce 2014 k formulaci otázky v referendu vyjádřil P. Pithart v panelové diskusi s názvem „*Švýcarská přímá demokracie: Model pro českou republiku?*“ V dané debatě připomínal výsledky sociologického výzkumu, který se týkal položení otázky v referendu v negativní a pozitivní znění. Třebaže otázky byly naprosto identické, rozdíl v odpovědi mezi respondenty byl 16 %.¹⁹ Mimo jiné na základě tohoto argumentu projevil Petr Pithart také svou skepsi vůči institutu referenda v ČR.

Na závěr výše uvažovaných debat lze konstatovat, že dosud neexistují jednoznačné názory, pokud jde o přínosy, nebo naopak nebezpečí přímé demokracie. Nicméně v českých odborných kruzích z řad politologů či odborníků na ústavní právo sledujeme spíše rezervovanost, či

¹⁸ <http://www.electionguide.org/elections/id/2830/>

¹⁹ Záznam dostupný zde: <https://www.youtube.com/watch?v=qVM3KDUUnlUc>

dokonce nedůvěru k těmto institutům. To ostatně potvrzuje i nedávno pořádaná konference o přímé demokracii v České republice.²⁰ Na rozdíl ze zahraničí, kde tyto země mají praxi v jejich užívání. Naším úkolem ovšem není vynášet soudy nad společenskou (ne)prospěšností či (ne)funkčností přímé demokracie, ale pouze reflektovat a zmapovat soudobé polemiky.

1.2 Přehled institutů přímé demokracie v historické perspektivě na území ČR

V této kapitole se krátce zastavíme nad instituty přímé demokracie v historické perspektivě na území ČR. Budeme logicky vycházet z ústavních listin od roku 1920. Do této doby ostatně ani o těchto institutech hovořit nelze, protože je český právní řád ani neznal (Pechanec 2011: 28). Do právního řádu tehdejší ČSR bylo prvně v historii zakotveno „*hlasování lidu*“²¹ ústavním zákonem č. 121/1920 Sb. v únoru roku 1920.²² Dané referendum bylo možné iniciovat pouze v případě, že by Národní shromáždění zamítlo vládní návrh zákona a nesmělo být vyhlášeno v otázce ústavních zákonů. Zásadní je, že ono hlasování lidu nebylo nikdy použito. Jedním z důvodů bylo samotné nastavení podmínek, za kterých bylo možné referendum konat. A další důvod, proč nebylo referendum aplikováno, lze spatřovat v tom, že politické elity jeho užití vzhledem k existenci německé menšiny nepovažovaly za žádoucí (Balík, Holzer 2007: 55). Například podle F. Peroutky zastávaly tehdejší politické elity zdrženlivý postoj k tomuto institutu také proto, že vycházely z přesvědčení, že politické strany jsou odpovědnější a rozumnější než neorganizovaný lid (Broklová 1992: 19). Ve skutečnosti nikdy nebyl přijat ani prováděcí zákon, takže nebylo referendum proveditelné (Pavlíček 2011: 75). Přestože byl v roce 1944 na základě ústavního dekretu obnoven právní pořádek, který byl před druhou světovou válkou. Následná tzv. *ústava 9. května* v roce 1948 a tzv. *socialistická ústava* z roku 1960 rozhodně nepočítala v reálném fungování s demokracií, natož s demokracií přímou (Balík, Holzer 2007: 141). Jakkoli bylo v době komunistické éry artikulování lidu se všemi možnými adjektivy na denním pořádku.

Teprve až v období sametové revoluce v roce 1989 se v nově připravované ústavě začíná konkrétně o institutu referenda hovořit²³, přesto do dnešní doby ústavní systém České republiky

²⁰ Odkazujeme se na konferenci „Přímá demokracie“ pořádanou 26. 11. 2015 MPÚ MU ve spolupráci s Katedrou ústavního práva a politologie PF MU 26. 11. 2015, její shrnutí: <https://www.euroskop.cz/779/26693/clanek/co-zaznelo-na-konferenci-prima-demokracie/>

²¹ Pro srovnání http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html

²² T. G. Masaryk již roku 1918 v tzv. Washingtonské deklaraci deklaroval, že bude vláda formy parlamentní a uznávat zásady iniciativy a referenda.

²³ Například V. Havel ve svých připomínkách k Ústavě doporučoval zakotvit referendum přímo do Ústavy (Jirásková, Suchánek 2009: 17).

tímto nástrojem na celostátní úrovni nedisponuje.²⁴ Výjimkou byl po roce 1993 jediný úspěšný návrh zákona, který byl aplikovatelný pouze pro konkrétní případ. A to senátem navržený ústavní zákon č. 515/2002 Sb., o referendu o přistoupení České republiky k Evropské unii o změně ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů. Nicméně se za posledních dvacet pět let stalo celostátní referendum (nejen) na politické scéně evergreenem. Do současné doby (2014) evidujeme 18 pokusů o zavedení celostátního referenda. Nejvíce pokusů vzešlo z levé strany politického spektra. Pro přehled uvádíme níže tabulku legislativních návrhů celostátního referenda v období od roku 1993 do současnosti. Tabulka je zpracována od roku 1993, kdy byl předložen první návrh na zavedení celostátního referenda do roku 2014. Uváděny jsou pouze obecná celostátní referenda, nikoli ke konkrétním případům.

Tab č. 2 Přehled legislativních návrhů obecného celostátního referenda²⁵

Parlamentní období Parlamentní Strany	1993 - 1996	1996 - 1998	1998 - 2002	2002 - 2006	2006 - 2010	2010 - 2013	2013 / 2014	Celkem
ČSSD	1	1	3	1	1	2		9
HSD-SMS	1							1
KDU-ČSL			1					1
KSČM	1	1	1		1		1	5
Úsvit							1	1
Nezařazení						1		1

Vlastní zdroj na základě dat PSP ČR

Co se týká nižší územní samosprávy, v roce 2010 byl schválen zákon o krajském referendu č. 118/2010 Sb. s účinností od 1. 1. 2011. Nicméně se doposud žádné nekonalo. Místní úroveň referenda upravoval nejdříve zákon z roku 1990, později jej nahradil zákon č. 22/2004 Sb. (Jüpner, Vališová, Kruntorádová 2014: 649-653). Jak je obecně známo, toto referendum bylo často kritizováno za příliš vysoké kvorum. Proto v roce 2008 došlo k jeho snížení. Jako příklad uvádíme asi celostátně nejsledovanější místní referendum v Brně o přestavbě železničního uzlu

²⁴ Od roku 1991 sice existoval ústavní zákon č. 327/1991 Sb. o referendu, ale ten byl následně se vznikem České republiky de facto zrušen ústavními zákony a Ústavou České republiky z let 1992 a 1993. Ovšem tento zákon se týkal pouze otázky formy státoprávního uspořádání ČSFR. Zákon dostupný zde:

<http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=327&r=1991>

²⁵ Návrhy prováděcích zákonů nejsou do přehledu zahrnuty.

v roce 2004. Nicméně výsledky referenda nebyly platné²⁶ (Smith 2009: 68). Tehdejší úprava stanovila pro platnost 50% účast oprávněných voličů.²⁷ To také později přispělo k tomu, že došlo ke snížení kvora. Viz důvodová zpráva k výše uvedenému zákonu č. 169/2008 Sb.

2. Metodologická východiska

Pro předmět zkoumání této práce byla jako metoda zvolena diskursivní analýza.²⁸ Na úvod je nutné uvést, že vycházíme z názoru, že „*analýza diskursu je analytická strategie mezi mnoha přístupy*“, spojená s dalšími formami analýzy (Fairclough 2003: 2 cit. dle Schneiderová 2015: 17). V případě této práce je pojetí diskursivní analýzy nejbližší přístupu Ruth Wodak²⁹ a její diskursivně-historické analýze (DHA). Tento přístup je součástí širšího proudu analýzy diskursu – kritické diskursivní analýzy (CDA). CDA byla vybrána mimo jiné proto, že naším cílem není doložení „pravdivosti“ dokumentů a zjištění faktů o mimotextovém světě, ale interpretování, respektive zhodnocení parlamentních debat o celostátním (obecném) referendu na základě sociopolitického vývoje. Zvolený přístup bude konkrétně popsán v dalších kapitolách.

2.1 Kritická diskursivní analýza

Než se budeme zabývat kritickou diskursivní analýzou (CDA), analyticky ji vymezíme vůči ostatním diskursivním proudům. Kromě toho že diskursivní analýzy disponují svou vlastní teorií, existuje několik analytických přístupů, jak bylo uvedeno výše. Teoreticky M. Jørgensen a L. Philips definují řadu diskursivních směrů, jejichž rozlišení zakládají na roli diskursu v konstituci světa a analytickém zaměření. Tudíž jestli je konkrétní směr orientovaný na abstraktní, nebo každodenní diskurs a jestli je konstitutivní, či konstituovaný (Philips a Jørgensen 2002:20). CDA se nachází uprostřed pomyslné osy, ale tyto směry se navzájem nevylučují. Za určitých podmínek jsou kombinovatelné (Vávra 2006:63).

²⁶ K danému referendu přišlo 24, 9 % oprávněných voličů.

²⁷ Pro srovnání <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?O=4&T=255>

²⁸ Z hlediska terminologie se v praxi českých vědeckých textů napříč obory užívají pojmy jako analýza diskursu, diskurzivní analýza či diskursivní analýza jako synonyma (Schneiderová 2015: 14).

²⁹ Emeritní profesorka Univerzity v Lancastru, původně sociolingvistka, většina odborného života R. Wodak je spjata s Vídeňskou univerzitou.

diskvalifikace, ale i pobídka, posílení.“ (Foucault 1999: 19). Dle Wodak se moc diskursivně projevuje nejen v samotných textech jakožto dějišti sociálního zápasu. Ale také tzv. kontrolou sociálních příležitostí skrze žánry textu nebo omezováním přístupu do určité veřejné oblasti (Wodak, Meyer 2009: 89). S mocí bezprostředně souvisí ideologie. Nicméně teoretici CDA se soustředí na ideologii v každodenním světě. Přičemž ideologii považují za důležitý nástroj k ustavování a udržování nerovných mocenských vztahů prostřednictvím diskursu. Pro DHA znamená ideologie určitou (jednostrannou) perspektivu či pohled na mentální reprezentace, názory, přesvědčení, hodnocení, postoje, které zaujímají různé sociální skupiny (Ibidem: 88). Nicméně s ohledem na odlišnou ideologickou zakotvenost politických stran a jejich poslanců lze v uvedených projevech očekávat jejich rozdílný přístup k interpretaci daného problematiku. V této analýze si zároveň neklademe žádné normativní cíle. Jak sami někteří autoři CDA poznamenávají (Fairclough 2003), je možné využít postupy kritické diskurzivní analýzy i ve výzkumu, který si explicitně žádné normativní cíle neklade (Beneš 2010: 33).

2.2.1 Triangulační metoda

Pro diskursivně-historický přístup je příznačná tzv. *triangulační metoda*, která je založena na teoretizování konceptu *kontext*, vyznačuje se čtyřmi úrovněmi. Při analýze zohledňujeme průběžně všechny uvedené roviny.

1. *širší sociopolitický a historický kontext, do nějž jsou diskursivní praktiky zasazeny a k němuž se vztahují.*
2. *mimojazykové sociální proměnné a institucionální zarámování specifického „kontextu situace“;*
3. *intertextový³¹ a interdiskursivní³² vztah mezi výpověďmi, texty, žánry³³ a diskursy;*
4. *bezprostřední, jazykový či vnitrotextový kotext a kodiskurz (co-discourse);*

(Prokopová, Orságová, Martinková 2014: 36).

Jak je zřejmé, daná diskursivní praxe neprobíhá ve vakuu, ale vždy se přihlíží ke *kontextu*, ve které je produkována. R. Wodak pracuje v tomto hledisku mimo jiné také s termínem akční pole (*field of action*). Autorka tím míní určitou výseč sociální reality, která přispívá ke konstituování a rámování diskursu. Obdobě zmíníme Piera Bourdieuho a jeho sociální pole.

³¹ Jednotlivé výpovědi/texty na sebe navzájem odkazují, využívají argumenty jiných, respektive jejich autoritu.

³² Jak jsou v rámci konkrétních komunikativních událostí/témat různé diskursy a žánry artikulovány dohromady.

³³ Žánrem se míní specifické užití jazyka v konkrétních typech komunikačních situací. Je společensky uznávaný.

Který stejně jako Wodak přisuzuje konkrétnímu „poli“ vlastní zákony fungování (Bourdieu [1992] 2010: 282, Wodak, Meyer 2001: 66-67). V našem případě se jedná o politické pole.³⁴ V rámci tohoto pole může docházet ke střetávání diskursů z jiných polí. Zvláštním příkladem politického pole je samotná instituce parlamentu. Nejen že představuje významnou společenskou instituci s mnoha funkcemi, ale je důležitá v tom smyslu, že je klíčovou institucí pro vyjednávání a pro tvorbu veřejné politiky. Samotné vyjednávání v parlamentu je specifickým typem institucionalizované formy komunikace. „*Parlamentní debety jsou sub-žánr politického jazyka a představují nejvíce formální a institucionální variantu*“ (Bayley 2004: 1). V tomto aspektu je ale na místě poznamenat, že ne vždy tyto oficiální jednání a argumentace stojí za určitým rozhodnutím, ale spíše „*diskurs stranické loajality a autorita vlády jsou zřejmě rozhodujícími faktory*“ (Ibidem: 12).

2.2.2 Výběr vzorku a způsob zpracování

Analýza se věnuje neúspěšným pokusům o etablování celostátního referenda do právního řádu České republiky z perspektivy poslanců Parlamentu ČR. Budou rozebírány debaty okolo návrhů zákonů celostátních (obecných) referend. Hlavním cílem práce je zmapovat vývoj parlamentních diskuzí v průběhu 25 let. Zaměříme se na období od roku 1989 do roku 2014, respektive od prvního volebního období až do současného sedmého volebního období.

V teoretické části práce byla představena základní dilemata týkající se přímé demokracie, lépe řečeno základní „otázky“ debat přímé demokracie. Na základě těchto dilemat si klademe otázky. Která tato dilemata se projevují v českých debatách a v jaké podobě? Jaké argumenty se v nich vyskytují? Dále hledáme odpověď na to, zda se v České republice vyskytují určité specifické otázky s ohledem na český kontext? Zároveň se zaměříme na proměnu parlamentních debat o celostátním referendu na základě diskursivních strategií, které uvádíme níže. Přičemž se ptáme, jaké diskursy se v rámci těchto debat střetávají? Jaké pojetí přímé demokracie převládá mezi zastánci referend, a naopak mezi odpůrci? Jaké kvality či rysy jsou přisuzovány referendu? Autorka práce při formulaci tématu uvažovala o specifické roli antikomunistického diskursu v rámci debat o referendu, a to na základě studia prací o antikomunismu jakožto jedné z politických strategií v soutěži politických stran (Koubek, Polášek 2013: 5).

Zkoumaný vzorek představují projednávání zákonodárných iniciativ o celostátním (obecném) referendu. S výběrem návrhů zákonů se odkazujeme na odborníka na veřejné právo

³⁴ Autorka v rámci „*political action*“ vymezuje osm různých funkcí.

P. Pechance, který vyčlenil 13 zásadních neúspěšných pokusů o zavedení celostátního referenda (Pechanec 2011). Ačkoli autor ve své knize *Přímá demokracie v České republice* uplatňuje ryze právní pohled, jeho výběr považujeme za relevantní i pro naši práci. Do výběru návrhů bude zahrnut také vládní návrh zákona o celostátním referendu z roku 2012, sněmovní tisk č. 661/0 a návrh zákona T. Okamury z roku 2014, sněmovní tisk č. 114/0. Výše uvedený vládní návrh byl vybrán z toho důvodu, že je to doposud první návrh zákona o celostátním referendu vzešlý ze středopravicové koalice. Poslanecký návrh z roku 2014 je jeden ze dvou návrhů zákona o celostátním referendu projednávaných v roce 2014, který jsme si určili jako konečný pro naši analýzu. Toto jednání jsme zvolili z důvodu toho, že předkladatel, T. Okamura, je často označován jako lídr protestní populistické strany hlásící se k přímé demokracii (Kubát, Lebeda a kol. 2014: 119). Jeho návrh je nejambicióznější z hlediska jeho širokého užití. V tomto návrhu je minimálně omezen předmět (obsah) referenda, o čem je možné rozhodovat, stejně tak přistupuje k hledisku, kdo může dané referendum vyvolat.³⁵

Jelikož hlavním záměrem bude zachycení proměny parlamentních debat v průběhu pětadvaceti let, daná analýza bude probíhat chronologicky. Přičemž jednotlivé kapitoly představují konkrétní volební období. Toto členění považujeme za důležité v rámci soudobého politického kontextu a také z důvodu lepší systematičnosti. Konkrétně analýza vychází z tištěných a zvukových dokumentů dostupných ve *Společné česko – slovenské digitální parlamentní knihovně*.³⁶ V práci budou pro naši analýzu debat použity stenoprotokoly, které dokumentují průběh jednání. Další dokumenty, které v dané analýze zohledníme, budou sněmovní tisky či usnesení a jiné dokumenty, pokud budou odkazovat k projednávanému referendu.

V samostatné analýze vycházíme zejména z R. Wodak viz předcházející kapitola. Na základě stenoprotokolů, které se týkají výše vybraných zákonodárných iniciativ, jsme vybrali relevantní části jednání. Těchto stenoprotokolů je 28, do tohoto počtu jsou zahrnuta všechna „čtení“. Dále jsme vymezili hlavní témata a diskursy, která se v jednotlivých volebních obdobích vyskytují. Přičemž určíme hlavní aktéry debat. Se zřetelem k výzkumným otázkám a cíli práce se zaměříme na konkrétní strategie. Jako konkrétní strategie budeme považovat především nominaci a predikaci.

³⁵ Sněmovní tisk číslo 14/0 PSP ČR 2013- doposud.

³⁶ Společná česko – slovenská digitální parlamentní knihovna dostupná z: <http://www.psp.cz/eknih/index.htm>

Analytická část

3. Situační a institucionální zarámování

V analýze je nezbytné také uvažovat o specifikách české parlamentní kultury³⁷ včetně praxe pravidel parlamentního jednání. Je pochopitelné, že parlamentní kultura se v každé zemi liší. Dle J. Wintra se česká parlamentní kultura vyznačuje improvizovaností. V tom smyslu, že pravidla i zvyklosti parlamentního jednání nejsou striktně zachovávána (Wintr 2010: 393). Což se také projevuje i v samotném vytváření zákonů, a to mnohdy až v Poslanecké sněmovně. Jako jednu z příčin autor uvádí, že „jednotliví poslanci mohou podávat návrhy zákonů i pozměňovací návrhy, ale také mocenská převaha Poslanecké sněmovny nad vládou.“³⁸ (Wintr 2010: 393). Určitou svévolnost parlamentního jednání lze také přisuzovat nadměru individualizovanému legislativnímu procesu, především jednotliví poslanci (vláda se řídí legislativními pravidly vlády) předkládají návrhy zákonů i pozměňovací návrhy, ale také navrhuji hlasování o zákonu (Mansfeldová 2009: 75). Ovšem zmiňujeme také fakt, že ze samotné podstaty vládních stran, disponují v rámci legislativní činnosti mocenskou převahou.

V neposlední řadě nelze opomenout roli parlamentních výborů jakožto specializovaných či expertních orgánů v legislativní a kontrolní činnosti. Jejich činnost, vnitřní organizaci atd. upravuje jednací řád Sněmovny.³⁹ Představují hlavní pracovní orgán parlamentů, kdy mohou svými návrhy předurčovat definitivní rozhodnutí parlamentního pléna (Klokočka 2006: 343). Co se týče vedení výborů dle členství ve straně, Z. Mansfeldová k tomuto dodává, že se jedná o vysoce stranickou záležitost. V prvním volebním období předsedali výborům výhradně poslanci vládních stran. V dalších letech vedení výborů obsazují i opoziční poslanci. Postupem času dochází i k větší míře stranické rovnováhy ve vedoucích pozicích výborů (Mansfeldová 2009: 34).

Ohledně postavení Senátu ve vztahu ke zkoumaným debatám připomínáme, že se jedná ústavní zákony. Proto je nutný souhlas obou komor parlamentu, na rozdíl od běžných zákonů. Přesto v praxi došlo k zamítnutí Senátem zákonů o celostátním referendu pouze dvakrát (Syllová 2015: 3-11). Nicméně senátním jednáním se nebudeme v analýze ani zabývat. Práce se soustředí výhradně na jednání ve Sněmovně.

³⁷ Pojem parlamentní kultura implikuje pravidla, zvyklosti, mravy a způsoby chování, jímž se konkrétní parlament vyznačuje.

³⁸ Postavení vlády vůči Sněmovně se neformálně zvýšilo zejména v období, kdy se ČR připravovala na vstup do EU.

³⁹ Zákon o jednacím řádu Poslanecké sněmovny. Dostupné z: <http://www.psp.cz/docs/laws/1995/90.html#34>

3.1 První volební období 1992-1996

Na začátek je nutné podotknout, že první léta existence samostatné České republiky byly bezprostředně poznamenány polistopadovými událostmi. Co se týče politického systému, došlo k vyústění ústavní krize⁴⁰, která měla mimo jiné nepřímo za následek v roce 1992 rozpad ČSFR⁴¹ (Vodička 2007: 126). Rozpad federace a s tím uvažované referendum bylo mnohokrát v argumentaci o celostátním referendu použito jako součást politického boje. Ve sledovaném období byly nesporně důležité pro další vývoj parlamentní volby, které se staly klíčovými i pro vývoj politické reprezentace uvnitř jednotlivých politických stran (Pšeja 2005: 31).

Obecně stranický systém v letech 1990-1996 je charakteristický vysokou fragmentací a ustanovením levo – pravé ideologické osy jako základ soutěže politických stran (Mansfeldová 2009: 45, Strmiska 2005: 443). Pro danou analýzu budou relevantní zejména parlamentní strany. Mezi nimiž se 76 získanými mandáty dominovaly na pravé ose koalice ODS-KDS a se 14 mandáty ODA, s 15 mandáty strana středu KDU-ČSL. Naopak na levé ose komunistická strana, tehdy Levý Blok, disponovala 35 mandáty, LSU a ČSSD 16 mandáty, HSD-SMS 14 mandáty.⁴² Poslední stranou, která se dostala do České národní rady, byla populistická a radikálně nacionalistická strana SPR-RSČ se 14 mandáty (Strmiska 2005:443, Bureš 2002: 278).

Takto poměrně velké množství stran, které se dostaly do ČNR, bylo jedním z faktorů ustavením minimální vítězné koalice. Oproti následujícímu období byla ideologicky homogenní.⁴³ Reprezentovaly ji tři pravicové strany ODS, ODA, KDS a strana středu KDU-ČSL. Také tento fakt do jisté míry předurčoval její stabilitu a mocenské postavení (Pšeja 2005: 85). Nicméně rozhodující silou nejen v rámci koalice, ale také na celé české politické scéně se stává ODS (Bureš 2012: 268, Cabada 2005: 184). Občanská demokracie se ve svém volebním programu k referendu nevyjadřuje⁴⁴, nicméně po celou dobu své existence se hlásí k zastupitelské demokracii.⁴⁵

⁴⁰ Komunistická ústava obsahovala ústavní zákaz majorizace, v nových podmínkách se tak projevilý dílčí nefunkčnost federálního parlamentu.

⁴¹ Pochopitelně rozpad ČSFR byl důsledek mnoha dalších aspektů, zejména rozdíl politické kultury Čechů a Slováků.

⁴² Volby do České národní rady konané ve dnech 5. - 6.6.1992. In: VOLBY.CZ [online]. Český statistický úřad, c2016 [cit. 2016-12-10]. Dostupné z: <http://www.volby.cz/pls/cnr1992/u610>

⁴³ Vzhledem k tomu, že ČSSD teprve „zaplňovala“ prostor na levici a nízkému koaličnímu potenciálu LB (KSČM + DL), neexistovala žádná věrohodná opozice (Novák 2004: 314).

⁴⁴ Volební program ODS SVOBODA A PROSPERITA dostupný z: <http://www.ods.cz/programy/archiv>

⁴⁵ Marek Benda: Jak dál s ODS? In: ODS [online]. Občanská demokratická strana, c1991-2016 [cit. 2016-12-10]. Dostupné z: <http://www.ods.cz/clanek/6291-jak-dal-s-ods>

V této době byl návrh zákona o celostátním (obecném) referendu projednáván celkem třikrát, a to v letech 1994, 1995 a 1996. V roce 1994 se jednalo o historicky první návrh zákona o celostátním referendu v České republice, jehož zástupce navrhovatel byl poslanec Jan Kryčer⁴⁶ z HSD-SMS. Návrh byl projednáván v únoru 1994 jako sněmovní tisk číslo 494. Jak uvedl společný zpravodaj výborů M. Benda: „*Ani jeden z výborů nedoporučil tento návrh ke schválení, nebyla ani zpracována společná zpráva. Pouze podal informace z jednání výborů.*“⁴⁷ Výsledek hlasování skončil 46 pro, 59 proti ze 154 všech přítomných poslanců.⁴⁸ Jak je patrné, velká část poslanců se hlasování zdržela, nehlasovala, či nebylo přihlášeno. Zde připomínáme, že pro schválení ústavního zákona je nutná kvalifikovaná většina. V pořadí druhý návrh, projednáván koncem roku 1995, vzešel z klubu poslanců ČSSD, konkrétně jejich zástupcem byl S. Gross. Tento návrh jako sněmovní tisk číslo 1874 podpořilo 45 poslanců, 48 bylo proti ze 109 všech přítomných poslanců.⁴⁹ Poslední návrh zákona jako sněmovní tisk 2096 byl navržen poslanci KSČM D. Matulkou a J. Navrátillem. Tentokrát byl v prvním čtení v březnu 1996 podán návrh na zmítnutí, pro něj se vyslovilo 56 poslanců, proti 39 poslancům z přítomných 95. Návrh byl zamítnut.⁵⁰ Příznačné pro toto období je velmi malý počet poslanců přihlášených do rozprav. Tento fakt svědčí spíše o nezájmu o danou problematiku.

3.1.1 Referendum jako ústavní povinnost či možnost

Ve sledovaném období lze identifikovat jako základní téma referendum primárně coby *ústavní norma*, kterou Ústava České republiky vyžaduje, nebo umožňuje. Je pochopitelné, že legislativci vycházeli z ústavního pořádku České republiky. Avšak právě výklad nejvyšší právní normy, respektive čl. 2 odst. 2 Ústavy a čl. 21 odst. 1 Listiny, se stal zdrojem konfliktu, a nejen v prvních letech samostatné České republiky. K tomuto K. Vodička „*pro plebiscit ve smyslu čl. 2 odst. 2 Ústavy v českém právním systému chybí právní podklad ... z toho vyplývá jistý napjatý poměr mezi čl. 2 odst. 2 Ústavy a čl. 21 odst. 1 Listiny*“ dle něj se mají právo občané podílet na správě veřejných věcí přímo nebo svobodnou volbou svých zástupců. (Vodička 2007: 149).

V případě prvního návrhu zákona v únoru 1994 jeho předkladatel Jan Kryčer z HSD-SMS hovoří o referendu jako o „*vhodném naplnění Ústavy*“. Přičemž tuto normu považuje pouze za

⁴⁶ J. Kryčera byl zvolen do vedení strany po smrti svého lídra B. Bárty v roce 1991. Pod vedením méně charismatického J. Kryčery ovšem strana ztrácí své volební preference (Fiala, Mareš 1997: 117).

⁴⁷ Stenoprotokol z 16. schůze PSP ČR 1993–1996, ze dne 16. 2. 1994

⁴⁸ 70. hlasování, 16. schůze PSP ČR 1993–1996, ze dne 16. 2. 1994

⁴⁹ 322. hlasování, 36. schůze PSP ČR 1993–1996, ze dne 3. 11. 1995

⁵⁰ 126. hlasování, 40. schůze PSP ČR 1993–1996, ze dne 14. 3. 1996

doplňek k zákonodárné moci za předpokladu, že se jedná o důležité otázky „*kdy se žádá, aby lid se mohl k jisté otázce vyjádřit*“ V tomto návrhu je stát nebo parlament, kdo určuje, že daná otázka je důležitá⁵¹. Zároveň v důvodové zprávě zdůrazňuje princip svrchovanosti občanské společnosti⁵². Přinejmenším je tato zásada občanské společnosti, poněkud netradiční. Do jisté míry si lze tuto argumentaci vysvětlovat dobovým „nadšením“ pro občanskou společnost.

Referendum jako alternativní možnost občanské angažovanosti obdobně vyjádřili i ve svém návrhu zákona poslanci z ČSSD v roce 1995. Konkrétně návrh předkladatele S. Grosse měl být pouze výjimečným institutem, přesto byl chápán jako důležitý nástroj. „*Institut referenda má být významným doplněním soustavy založené na zastupitelské demokracii. Ve vymezených případech umožní, aby lid vykonával státní moc nejen volbami, ale i přímo.*“⁵³ Stejně tak vládní poslanci, jmenovitě Marek Benda v oné době z KDS či Jiří Payne z ODS ústavní možnost přímé demokracie ve svých příspěvcích připouští, ale k přímé demokracii jako takové zastávají explicitně skeptický či odmítavý postoj.⁵⁴

Naopak poslanci z Levého Bloku (později poslanci z KSČM) v prvním volebním období interpretovali výše uvedené články ústavního pořádku ČR jako garanci přímé demokracie. „*Z ustanovení čl. 21 odst. 1 Listiny základních práv a svobod, která je podle článku 3 Ústavy České republiky součástí ústavního pořádku jednoznačně vyplývá, že ústavní systém České republiky je založen na principu přímé demokracie a s ohledem na ustanovení článku 2 odst. 1 Ústavy České republiky se připouští symetrický výkon státní moci prostřednictvím zvolených zástupců.*“⁵⁵ Je zjevné, že předkladatelé 3. návrhu zákona v roce 1996, Jan Navrátil a Dalibor Matulka, při svém zdůvodňování přikládali vyšší právní sílu Listině základních práv a svobod. K článku 21. odst. 1 Listiny se vyslovuje například ústavní právník P. Mlsna. Ten upozorňuje na to, že podílet se na správě věcí veřejných je sice deklarováno i v mezinárodních smlouvách, ale v českém ústavním pořádku se nejedná o povinnost realizací prostřednictvím ústavního zákona o referendu. Přímou účast je možné realizovat i skrze jiné zákony a ústavně zaručená práva (Mlsna 2007: 116). Nejedná se tedy o jedinou formu, jak tuto účast realizovat. Pokud budeme nazírat na lid jako suveréna státní moci z hlediska české Ústavy. Lid je v tomto případě nejvyšší suverén *ex constitutione* (Pechanec 2011: 171).

⁵¹ Stenoprotokol z 16. schůze PSP ČR 1993-1996, ze dne 16. 2. 1994

⁵² důvodová zpráva k návrhu poslance Jana Kryčera a dalších na vydání ústavního zákona o referendu, PSP 1993-1996, tisk 494

⁵³ Stenoprotokol z 36. schůze PSP ČR 1993-1996, ze dne 3. 11. 1995

⁵⁴ Stenoprotokol ze 40. schůze PSP ČR 1993-1996, ze dne 14. 3. 1996

⁵⁵ Stenoprotokol ze 40. schůze PSP ČR 1993-1996, ze dne 14. 3. 1996

3.1.2 Referendum a zahraniční zkušenost

Zcela logicky při implementaci návrhu zákona o obecném referendu zákonodárci v každém z období vycházeli ze zahraniční praxe. Pro toto téma v prvním období je charakteristickým rysem praxe západní Evropy a postkomunistických zemí. Na rozdíl od následujících období, kdy není toto dělení tolik striktní. Poslanec Jan Kryčer (HSD-SMS) jako předkladatel prvního návrhu obhajuje institut referenda jako nástroj vyspělých demokracií. „*V moderní společnosti v rámci Evropy je možné pozorovat – a je to zcela patrné – že institut referenda má stále svoji platnost. Může zaznít námitka, že tento institut je častěji využíván v zemích postkomunistických, která souvisí právě s tím, že demokracie není ještě stabilní a že tento institut je využíván jako jakási berlička k tomu, aby určité instituty byly prosazovány cestou přímého hlasování. Nicméně i západní demokracie mají tento institut kodifikován a myslím si, že slouží svému účelu.*“⁵⁶ Téma zahraničních zkušeností není zásadně rozvíjeno. V debatách jsou zdůrazňovány evropské zkušenosti pouze jako příklady různých typů referend. Jako jediný příklad negativní zahraniční zkušenosti je uveden případ Kalifornie, který uvádí poslanec Jiří Payne (ODS). Referendum chápe jako problematický institut „*Začátkem století v Kalifornii umožnili lidovou iniciativu, lidová iniciativa nasbírala dostatek podpisů na zákon, kterým se mají zrušit veškeré daně a samozřejmě, že v přímém hlasování byl takový zákon schválen. Způsobilo to značné ústavní problémy.*“⁵⁷

3.1.3 Interdiskursivní vztahy

V prvním volebním období se vyskytuje v debatách o celostátním referendu diskurs demokratizace. V českém prostředí se zabývá obecně proměnou diskursu demokratizace a lidských práv v rámci střední Evropy (Holzer, Molek 2013). Konkrétně diskursu postkomunistické demokratizaci je věnována kniha (Dryzek, Holmes 2002). Autoři identifikovali v případě české tranzice dva typy diskursu. A to diskurs občanského entusiasmu, který v polovině 90. let nahradil diskurs neloajálního rovnostářství (Dryzek, Holmes 2000: 1055). Diskurs občanského entusiasmu charakterizuje víra v plně demokratickou budoucnost a role občana je definována vysokou mírou participace. Diskurs neloajálního rovnostářství dle

⁵⁶ Stenoprotokol z 16. schůze PSP ČR 1993-1996, ze dne 16. 2. 1994

⁵⁷ Stenoprotokol z 8. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 25.2. 1997

autorů vychází z deziluze z postkomunistického řádu. Za označením demokracie se „maskuje“ rostoucí sociální nerovnost, byrokracie či korupce (Dryzek, Holmes 2000: 1055-1061).

Diskurs občanského entusiasmu se projevil například v již uváděné důvodové zprávě v případě 1. návrhu referenda v roce 1994, kde je zdůrazňován netradičně princip *svrchovanosti občanské společnosti*. Obecně diskurs demokratizace lze v prvním volebním období ilustrovat také na příspěvku J. Payneho (ODS), v němž institut referenda považuje za konzervativní nástroj a spojuje jej s hrozbou návratu k totalitnímu režimu. Nicméně vzhledem k autorovi výpovědi lze v této formulaci spatřovat spíše antikomunistickou rétoriku.⁵⁸ „*se vždycky nakonec ukázalo, že je prvkem naprosto **konzervativním**. ...směřuje k tomu, aby **byly zastaveny reformy** v České republice. Aby byl vytvořen nástroj, který umožní **zablokovat jakýkoliv pokrok, jakýkoliv postup od totalitního režimu směrem k demokracii**.*“⁵⁹

3.1.4 Shrnutí

Z analýzy daného období je zřejmé, že otázka zavedení celostátního referenda nepatřila rozhodně k problematice prioritní. Přestože se poslanci nevládních stran pokusili implementovat tento zákon do ústavního pořádku celkem třikrát. A to až ve druhé polovině volebního období. Ostatně tento nezáměr dokládá i počet poslanců přihlášených do rozprav.⁶⁰ Ačkoliv zástupci navrhovatelů explicitně upozorňují na důležitost etablování tohoto zákona.

Z hlediska hlavních témat se otázka zavedení referenda převážně diskutovala ve spojitosti s případným *naplněním* či *doplněním* Ústavy České republiky. Konkrétní aktéři nejvíce hovořili o institutu referendu pouze *jako o normě* (významné doplnění ústavy, opravný prostředek, ústavní zákon). Klíčovým momentem konfliktu se stala samotná interpretace Ústavy mezi poslanci z KSČM, konkrétně mezi D. Matulkou a J. Navrátillem, a ostatními stranami – ODS (KDS), HSD-SMS, ČSSD. Komparativní argumenty byly užity spíše jako vedlejší. Referendu jsou v tomto období připisovány tyto charakteristiky jako *konzervativní, problematický, významný, závažná problematika, stále platný*. Diskurs, který vstupuje do debat o celostátním referendu lze označit jako diskurs demokratizace.

⁵⁸ Připomínáme, že J. Payne byl například iniciátorem novely trestního zákona z roku 2001. V § 261a byla uvedena trestnost veřejného popírání, zpochybňování, schvalování nebo ospravedlňování nacistického nebo komunistického genocidia nebo jiných zločinů komunistů nebo nacistů proti lidskosti. Toto ustanovení ovšem nebylo proti projevům komunismu v dokončeném trestním řízení využito. Čerpáno z: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/528/zakaz-propagace-komunismu>

⁵⁹ Stenoprotokol ze 40. schůze PSP ČR 1993-1996, ze dne 14. 3. 1996

⁶⁰ Ten se v průměru pohyboval kolem pěti poslanců.

3.2 Druhé volební období 1996–1998

Období 2. vlády Václava Klause silně rezonovalo i v projednáváných návrzích zákonů o celostátním referendu. Volební výsledky z přelomu května a června 1996 značně proměnily politickou arénu. Především končí dominance nejsilnější pravicové strany ODS, a naopak pod vedením Miloše Zemana se stává druhou nejsilnější parlamentní stranou v zemi ČSSD. Byť dochází ke stabilizaci stranického systému, ozývají se však i první projevy krize (Kopeček 2010: 229, Pšejka 2005: 30). Oproti předchozímu období se zredukoval počet stran. ODS zvítězila se 68 mandáty⁶¹, ČSSD triumfovala se 61 mandáty, také si polepšila se ziskem 18 mandátů KDU – ČSL, stejně tak SPR – RSC s 18, dále KSČM jako samostatný politický subjekt získala 22 mandátů a 13 mandátů obdržela ODA.⁶² Z povolebního vyjednávání vzešel menšinový koaliční kabinet, který byl ideologicky heterogenní, sociální demokraté souhlasili s tolerancí menšinové vlády pravice (Bureš 2012: 395, Kopeček 2010: 235).

Jak bylo avizováno, dané období je charakteristické zrodem krize.⁶³ Ta následně vyvrcholí v listopadu 1997 pádem vlády a předčasnými volbami v polovině června 1998. Ostatně tato krize se projevila i zlomovým poklesem institucionální důvěry, a to jak důvěry v Poslaneckou sněmovnu, vládu i prezidenta (Kunštát 2015: 147). Druhá komora parlamentu byla ustanovena na podzim 1996. Jeho ustavení se stalo častokrát terčem kritiky a první senátní volby přispěly rovněž k narušení koaličních vztahů (Bureš 2012: 281, Kopeček 2010: 247-252). Senát je připomínán také z toho důvodu, že nezřídka figuruje v projednáváných návrzích zákonů o celostátním referendu jako prvek politického boje.

V daném období byly podány dva návrhy zákonů o celostátním referendu. Přičemž první označený jako sněmovní tisk číslo 104 byl opět z dílny KSČM a dle P. Pechance byl kopii návrhu předchozího s tím rozdílem, že zástupcem navrhovatele se stal Vojtěch Filip. Tento návrh byl v únoru 1997 v prvním čtení vrácen navrhovateli k dopracování (Pechanec 2011: 102). Druhý návrh tohoto zákona vzešel od Z. Jičínského a dalších označen jako sněmovní tisk číslo 149 v březnu 1997. Tento návrh byl specifický v tom, že zároveň počítal s institutem lidové zákonodárné iniciativy. Kvalitou zpracováním byl hodnocen jako velmi zdařilý, na rozdíl od předchozích návrhů (Pechanec 2011: 102). Také proto se jako jeden z mála návrhů dostal až do

⁶¹ V roce 1995 ODS a KDS se na základě smlouvy integrovaly a definitivně sloučily v roce 1996.

⁶² Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky konané ve dnech 31.5. - 1.6.1996. In: VOLBY.CZ [online]. Český statistický úřad, c2016 [cit. 2016-12-10]. Dostupné z: <http://www.volby.cz/pls/ps1996/u610>

⁶³ Tehdejší krize byla výsledkem hospodářských, sociálních problémů, dále destrukcí vztahů vládních elit, která byla mnohdy doprovázena aférami (neprůhledné financování ODS, vypuzení J. Wagnera a T. Teplíka z ČSSD atd.) (Cabada 2005: 186, Kopeček 2012: 253)

třetího čtení. Hlasovalo se o schválení, pro návrh se vyslovilo 99 poslanců, proti 87 ze 198 přítomných.⁶⁴

3.2.1 Referendum a lid

V druhém volebním období se velmi často vyskytuje institut referenda ve vztahu k lidu. To je tematizováno především někdejšími antisystémovými stranami jako krajně levicovou KSČM a krajně pravicovou SPR-RSČ,⁶⁵ v menší míře a s opačným vyzněním se tomuto vztahu věnují poslanci z vládní ODA. Zástupce navrhovatele Vojtěch Filip v prvním návrhu vychází opět z ústavního pořádku: „*Tedy oné primární a přímé formy demokracie. Práva občanů zakotvená v ústavním pořádku a v právním řádu nestačí jako existující práva pouze deklarovat, nýbrž je nezbytné vytvořit v právním řádu i podmínky pro jejich realizaci. V opačném případě by bylo nutné na taková práva pohlížet jako na práva pouze předstíraná.*“⁶⁶ Z řad republikánů několikrát zaznívá názor *o nezadatelném právu občanů*, aby sami občané měli možnost se rozhodnout v důležitých záležitostech. Republikánský poslanec Petr Zajíc chápe referendum, potažmo *právo lidu rozhodovat*, z hlediska kompetentnosti. Zajíc klade kvalifikovanost občanů na úroveň kompetentnosti poslanců.⁶⁷ Tedy opírá se o tradiční dilema přímé demokracie.

Naopak ke zdůrazňování práv lidu se na adresu komunistů Libor Kudláček z ODA vyjadřuje, že se jedná o „*schovávání za možná docela líbivou fasádu rozhodování všeho lidu v libovolných důležitých otázkách*“. K čemuž dodává, že se tak chtějí legitimně vyhnout demokracii.⁶⁸ V případě druhého návrhu byl významný projev Daniela Kroupy z ODA. Jeho vystoupení je připomínáno dodnes.⁶⁹ V němž lid a přímou demokracii spojuje s nebezpečím vládou lůzy, explicitně se odkazuje na Hannah Arendt a *Původ totalitarismu*. „*Zastánci přímé demokracie a referenda se domnívají, někdy v dobré vůli, že tím dávají větší hlas lidu. Myslím si, že se mýlí. Bojím se, že přímá demokracie je místem, v němž se ujímá vlády lůza.*“... Proto" - pokračuje Arendtová - "jsou referenda, v nichž moderní vůdci lůzy dosáhli tak vynikajících

⁶⁴ 166. hlasování, 15. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 22. 10. 1997

⁶⁵ Jako za relevantní antisystémové strany po roce 1996 jej považuje například Pšeja či M. Novák. (Pšeja 2005: 145. Novák 2004: 326)

⁶⁶ Stenoprotokol z 8. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 25.2. 1997

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Ibidem

⁶⁹ Toto vystoupení například citoval M. Zeman jako současný prezident 11. 3. 2016 v Poslanecké sněmovně ČR při příležitosti posledního projednávání návrhu zákona o celostátním referendu. V daném případě M. Zeman označuje ty, kteří vystupují proti přímé demokracii jako ty, co uráží vlastní národ. Projev M. Zemana na stránkách Pražského hradu dostupné z: <https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/soucasny-prezident-cr/vybrane-projevy-a-rozhovory/projev-prezidenta-republiky-pri-ucasti-na-42.-schuzi-poslanecke-snemovny-12527#from-list>

výsledků, starou koncepcí politiků, kteří se spoléhají na lůzu."⁷⁰ Institut referenda je z pohledu těchto politiků považován za nebezpečný instrument pro své možné zneužití.

3.2.2 Vztah k institucím státní moci a váha rozhodnutí v referendu

Jako jeden z nedostatků mimo jiné v obou předkládaných návrzích uvádí stanovisko vlády, že návrhy dostatečně, nebo vůbec neupravují vztahy k některým institucím státní moci. Vláda kritizuje především vyloučení Senátu v procesu vyhlášení referend. Odůvodňuje to tím, že by došlo k dalšímu prohlubování nerovnovážné postavení mezi oběma komorami Parlamentu.⁷¹ Dále stanovisko vlády se zabývá kompetencemi Ústavního soudu v souvislosti s rozhodnutím v referendu.⁷² Poslanec Jiří Payne z ODS naráží na nemožnost se odvolat v případě toho, že by mělo rozhodnutí v referendu platnost ústavního zákona. „V tomto smyslu se náš ústavní systém dostává do velmi riskantní polohy – destabilizace **nekvalifikovaným rozhodnutím, proti kterému neexistuje opravný prostředek**.“⁷³ Naopak republikánský poslanec ve vztahu ke kompetencím Ústavního soudu tvrdí, že *dostatečně zaručuje, že s výsledky referenda nebude moci být svévolně manipulováno, ani že nebudou moci být v budoucnosti nějak zpochybněny*.⁷⁴ Jinak se k referendu z hlediska kompetencí Ústavního soudu vyjadřuje Z. Jičínský. Ten v reakci na výtku vlády, která se týkala nepřímé novelizace ústavy v případě zavedení referenda. Naopak tvrdí, že by přímá novelizace Ústavy neprospěla její systematičnosti.⁷⁵ Ve věci vyloučení Senátu V. Filip v iniciaci referenda jej osobně považuje za neoprávněný.⁷⁶ Totožně se vyslovuje k oprávněnosti Senátu z hlediska iniciativy pro referendum i Z. Jičínský. Zavedení tohoto konkrétního návrhu zákona považuje poslanec D. Kroupa za narušení rovnováhy moci: „*Já se domnívám, že uvedení přímé demokracie do našeho ústavního systému naruší rovnováhu moci*. Podle tohoto konkrétního návrhu dle něj dojde k posílení exekutivy.“⁷⁷

⁷⁰ Stenoprotokol z 15. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 22.10. 1997

⁷¹ Stanovisko vlády k návrhu ústavního zákona o lidovém hlasování (referendu) a o lidové zákonodárné iniciativě PSP ČR 1996-1996, tisk 149/1

⁷² Ibidem.

⁷³ Stenoprotokol z 8. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 25.2. 1997

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Stenoprotokol z 11. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 16.5. 1997

⁷⁶ V. Filip vysvětlil vyloučení Senátu ve svém návrhu z prostého důvodu, že tato komora nebyla ještě ustavena v době jeho tvorby dle stenoprotokolu z 8. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 25.2. 1997

⁷⁷ Stenoprotokol z 15. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 15.10. 1997

3.2.3 Referendum a nadnárodní organizace

Tato otázka byla již otevřena v prvním volebním období, leč po roce 1996 vstup do Evropské unie či do NATO se stává mnohem aktuálnější, rovněž nabývá na významu i četnosti v projednávaných návrzích. V roce 1996 Česká republika oficiálně podává žádost o členství v Evropské unii.⁷⁸ V problematice přistoupení k Severoatlantické smlouvě sice dochází od roku 1990 prakticky k prvním dvoustranným kontaktům, po roce 1994 tato jednání ale nabývají na intenzitě.⁷⁹ V diskusích o celostátním referendu se z pochopitelných důvodů stává téma vstupu do těchto nadnárodních organizací klíčové. Současně lze uvažovat o vstupujícím diskursu o evropské integraci do debat o celostátním referendu.

V prvním návrhu, předkládaný poslanci KSČM, o těchto mezinárodních organizacích není explicitně zmínka, podobně ani zástupce navrhovatele V. Filip o nich nehovoří. Avšak v průběhu jednání toto téma zaznívá mnohokrát. Například nejen M. Benda, ale také L. Kudláček, vnímá referendum jako legitimní nástroj proti evropské integraci ze strany komunistů či republikánů, M Benda: „*menšinová komunistická opozice snaží vytvořit prostředek, jakým způsobem bojovat proti evropskému začleňování*“⁸⁰ V tomto období je mnohem patrnější antikomunistická rétorika než v období předcházejícím. Pro republikánského poslanca Rudolfa Šmucra považuje referendum za bezprecedentní podmínku ke vstupu do Evropské unie.: „*členské země Evropské unie hodnotí nového adepta usilujícího o vstup do Evropské unie především podle toho, jak moc prosazuje ve své zemi demokratické principy*“⁸¹ Jindřich Nehera, Petr Zajíc či Zdeněk Krampera prosazují referendum jako práva občanů rozhodovat o důležitých či zásadních otázkách jako vstup do NATO či do EU.⁸² Je více než pravděpodobné, že poslanci SPR-RSČ požadovali referendum, protože byli motivováni naopak svým negativním postojem vůči evropskému integračnímu procesu.⁸³ Téma nadnárodních organizací se v tomto volebním období v projednávaných návrzích o celostátním referendu vyskytuje především v prvním návrhu zákona.

⁷⁸ Od navázání diplomatických styků po první kolo jednání v říjnu 1998, Euroskop.cz dostupné z:

<https://www.euroskop.cz/214/sekce/od-navazani-diplomatickych-styku-po-prvni-kolo-jednani-v-rijnu-1998/>

⁷⁹ Podrobný chronologický výčet jednání České republiky a NATO na oficiálním portálu Informačního centra o NATO dostupné z: http://www.natoaktual.cz/na_cr.aspx?y=na_cr/cravztahysnatoii.htm

⁶⁷ Stenoprotokol z 8. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 25.2. 1997

⁸¹ Ibidem.

⁸² Ibidem.

⁸³ Negativní postoj k evropskému integračnímu procesu byl jeden ze 3 pilířů zahraničně politických priorit SPR-RSČ (Havlík 2007: 35).

3.2.4 Referendum a krize demokratických institucí

O něco méně tematizovaná oblast ve sledovaném období, do jisté míry související s předcházejícím tématem, je referendum ve spojitosti s krizí demokratických institucí. Čímž aktéři zpravidla odkazují na soudobou politickou krizi v České republice. Toto téma nastoluje v předkládaném návrhu Z. Jičínský z ČSSD, který se odvolává na rezoluci 1121 Parlamentního shromáždění Rady Evropy. Ta se zabývala mimo jiné referendy ve spojitosti s ochabováním zájmu občanů o politiku. Jičínský zároveň hovoří o současné politické situaci v České republice. „*A jestliže se zásadně stavíte proti referendu jako ústavní instituci, která doplňuje právě vhodným způsobem principy reprezentativní demokracie, ze kterých vychází ústava, pak právě děláte vážnou chybu v tom, že se nesnažíte zabezpečit těsnější vazbu občanů k institucím zastupitelské demokracie.*“⁸⁴ Institut referenda chápe zástupce navrhovatele Jičínský jako prostředek k obnovení důvěry k ústavním institucím v České republice.

Z opačné perspektivy se k referendu a soudobé politické či společenské krizi vyjádřil ve druhém čtení návrhu Z. Jičínského také poslanec Čestmír Hofhanzl (ODA). Konkrétně zmiňuje prostor středovýchodní Evropy a neexistenci skutečného hodnotového systému. Vyjadřuje tak obavu se zavedením referenda jako cizího prvku součásti ústavního systému, rovněž s ohledem na politický a společenský kontext doby: „*Další komplikací referendem zaneseme do našeho ústavního systému další neznámé, které budou sloužit k tomu, že náš ústavní systém a cestu k demokracii zpochybníme...v čem se naše země nachází a co se odehrává v celém prostoru středovýchodní Evropy.*“⁸⁵ Jak bylo již naznačeno, téma krize demokracie či demokratických institucí, je nejvíce uvažováno ve druhém předkládaném návrhu jako projev prohlubující se krize v České republice.

3.2.5 Referendum a zahraniční zkušenosti

V komparativním uvažování o institutu referenda, a to nejen v těchto debatách, spíše převažují pozitivní zahraniční zkušenosti. Zcela logicky jako příklad širokého uplatňování institutů přímé demokracie aktéři uvádí Švýcarsko, a to jako vzor demokratičnosti a stability. J. Krejsa (SPR-RSČ): „*Stát je to sice velmi malý, ale velice stabilní a s takovou mírou přímé i nepřímé demokracie, že ji můžeme jen tiše závidět.*“⁸⁶ Švýcarská praxe referend je v daných

⁸⁴ Stenoprotokol z 11. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 16.5. 1997

⁸⁵ Stenoprotokol z 15. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 15.10. 1997

⁸⁶ Stenoprotokol z 8. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 25.2. 1997

diskuzích nejvíce zastoupena, přičemž Švýcarsko je uváděno také jako specifikum, zejména ze strany vlády a poslanců vládních stran.⁸⁷

Jako zahraniční zkušenost se objevuje francouzský případ uplatnění referenda. Respektive poslanec P. Vrzáň (SPR-RSČ) se odvolává na autoritu generála de Gaulle, který tento institut zavedl.: „*Ale podívejme se na státy západní...de Gaulle, který odumírající, chaotickou demokracii čtvrté republiky pozvedl nenásilnou revolucí na demokracii prezidentskou, kde referendum je stejnou součástí běžného politického života jako vzduch pro žijícího.*“⁸⁸ Referendum chápe jako běžnou součást tradičních západních demokracií. Jako běžný ústavní institut demokracii zemí Evropské unie jej prezentuje Z. Jičínský (ČSSD): „*Chci říci, že referendum je v demokracii běžným institutem. Z 15 členských zemí Evropské unie, kromě Belgie a Nizozemí, je ve všech ostatních zemích jako ústavní institut.*“⁸⁹ Jak již bylo v předcházejících kapitolách uvedeno, Z. Jičínský vnímá referendum na základě evropských zkušeností jako nezbytný institut ke stabilizaci a orgánů státní moci.⁹⁰ Referendum na základě slovenské praxe ukazuje referendum jako nástroj demokratizačního procesu poslanec P. Vrzáň (SPR-RSČ): „*Je nutné přiznat, že Slovensko je o mnoho dále než Česká republika. Není to ovšem pouze v zavádění demokracie, ale i v jiných otázkách.*“⁹¹ Nicméně v případě celostátního referenda na Slovensku je tematizováno také jejich negativní zkušenosti: L. Kudláček (ODA): „*dovolte tedy na oplátku připomenout fiasko referenda na Slovensku*“⁹²

3.2.6 Interdiskurzivní vztahy

Jako hlavní diskursy, které vstupují do debat o celostátním referendu, lze identifikovat jako *diskurs krize, antikomunistický diskurs, populistický diskurs, diskurs evropské integrace*. Diskurs krize lze v těchto konkrétních debatách také nazvat jako diskurs politické krize. Vycházíme zde ze samotného konceptu krize, který představuje komplexní a dynamicky rozvíjející pole výzkumu. Krize tak představuje určitý fenomén skutečného světa, ale rovněž má své sémiotické atributy (Rycker 2013: 5). Velmi často se krize objevuje v termínech jako

⁸⁷ Vládní stanovisko namítá, že by v případě zavedení referenda, jak jej koncipuje Zdeněk Jičínský, by došlo k nežádoucímu posunu parlamentní demokracie ke konventní demokracii švýcarského typu dostupné z: Stanovisko vlády k návrhu ústavního zákona o lidovém hlasování (referendu) a o lidové zákonodárné iniciativě PSP ČR 1996-1996, tisk 149/1

⁸⁸ Stenoprotokol z 8. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 25.2. 1997

⁸⁹ Stenoprotokol z 11. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 16.5. 1997

⁹⁰ Stenoprotokol z 15. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 15.10. 1997

⁹¹ Stenoprotokol z 8. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 25.2. 1997

⁹² Stenoprotokol z 15. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 14.10. 1997

společenská krize, ekonomická krize, politická či bezpečnostní krize aj. Obecně samotný pojem krize implikuje jistou ambivalentnost, která spočívá v tom, že na jedné straně krize představuje prozatímní kritický či nebezpečný stav vývoje, na druhé straně mu můžeme rozumět jako stavu, který je možné opět zvrátit a znovu nastolit řád (Kolářová 2014: 48). Termín politická krize tak všeobecně odkazuje k určitému období nestability. Nicméně v politologické literatuře politická krize leckdy nezahrnuje pouze krizi vládní, ale často je zamýšlena v širším smyslu jako ohrožení celého systému (Svensson 1986: 133). V případě českých politických elit je tento termín zejména chápán jako krize vládní. V době druhé vlády V. Klause několikrát bylo referendum tematizované ve spojitosti s krizí, viz předcházející kapitola. Například se objevuje spojení „v těchto těžkých časech“, „politický kontext doby“ či „vážnost současné situace“.

Další diskurs, který se v debatách vyskytuje, je antikomunistický diskurs. Budeme vycházet z vymezení O. Slačálka, který v rámci českého antikomunismu definoval dva (ideální) typy, a to: distanční antikomunismus a antikomunismus vyloučení.⁹³ V tomto období se potvrzuje jeho časové vymezení hegemonie distančního antikomunismu i v parlamentních debatách o referendu. Pojem distanční antikomunismus spočívá dle Slačálka na distanci od komunistů a zároveň určité toleranci. Současně existuje jasné rozlišení mezi „extrémními“ a „demokratickými“ stranami. Do této dichotomie spadá i republikánská strana.⁹⁴ Jistá tolerance je ostatně potvrzována i setrváním komunistické strany ve vrcholové politice. Odstup ostatních (politických subjektů) od komunistů se mimo jiné projevuje i nízkým koaličním potenciálem KSČM. Distanční antikomunismus se projevil například ve vystoupení L. Kudláčka (ODA): „Není náhodou, že **extrémní strany** (pozn. autorky KSČM, SPR – RSC) v některých jiných evropských zemích hrají podobnými kartami.... „Upřímně řečeno, právě teď by se dal vést velmi přesný úder na žaludek panu kolegovi Grulichovi – také **pro jeho minulost. Nebudu tak činit, protože jsou to praktiky, které provádělo Rudé právo proti obhájčům lidských práv a odpůrců komunistického režimu v minulosti**“.⁹⁵ Nicméně pokud se objevuje silná antikomunistická rétorikou v daném období, tak zaznívá z druhého konce politického spektra od extrémistické populistické strany SPR – RSC. Tu nejlépe ilustruje příspěvek R. Šmucra: „**Bývalého komunistického ideologa Jičínského se nechci vůbec zastávat, neboť má máslo na hlavě, ale – vážení přítomní – jde o demokracii**“.⁹⁶ Dle P. Roubala SPR – RSC

⁹³ „Český antikomunismus jako pokus o obnovu hegemonie“ text dostupný z: <http://blisty.cz/art/47533.html>

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Stenoprotokol z 15. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 15.10. 1997

⁹⁶ Ibidem.

používala tyto útoky jako metodu delegitimizace revolučního mýtu, ale zejména jako logický krok k sebepojetí SPR-RSČ jako „čtvrtého odboje“ (Roubal 2011: 329).

V těchto debatách lze také uvažovat o populistickém diskursu. Samotný pojem populismus je běžně frekventovaný v odborné literatuře, médiích i laických diskusích, přesto tento termín není zcela jasný. Jedním z těchto důvodů je časté zaměňování s demagogií v běžném diskursu, což se někdy projevuje i zpochybňováním tohoto pojmu v odborném diskursu. To přispívá i k připisování negativních konotací tomuto pojmu (Havlík, Pinková 2012: 122-123). Nicméně populistický diskurs zkoumá například R. Wodak v článku „*Populist discourses : The rhetoric of exclusion in written genus.*“ z roku 2003. Přestože se populistická rétorika neomezuje pouze na politické strany, mezi politology panuje shoda na označení, že tehdejší SPR-RSČ byla populisticko-extremistickou pravicovou stranou. V. Havlík s A. Pinkovou ji na základě dosavadních pokusů o typologizaci populistických stran řadí mezi parciálně populistickou politickou stranu.⁹⁷ Mimo jiné populistické strany podporují přímou demokracii se záměrem poskytnout řešení, které oslabí moc „zkorumpovaných a nekompetentních elit“ (ibidem 2012: 142). To nejlépe ilustruje příspěvek poslance J. Krejsy: „*I přes tuto první **prohranou bitvu o referendum** se domnívám, že alespoň **některé strany a někteří lidé si zachovali svůj neporušený mravní kredit a čisté svědomí.***“⁹⁸ Případně M. Sládek (SPR – RSČ): „...víme všichni velmi dobře, že tato koalice shodou okolností nazývaná vládní, ačkoli vládní je vlastně jediné díky přeběhlictví poslanců, **kterí svévolně změnili výrok občanů ve volbách, tak tato koalice vždy respektuje pouze takové články ústavy, které se jí hodí...**Lid je skutečně zdrojem moci a v naší zemi by občané přece měli vládnout.****“⁹⁹ V tomto příspěvku také sledujeme populistický apel v antagonistickém pojetí lidu a elit a obhajobě lidu jako suveréna.

Jak je z výše uváděných témat zřejmé, do debat o celostátním referendu vstupuje integračního diskurs. Třebaže analýza diskursu o evropské integraci je poměrně nová, jedná se ale o rychle rozvíjející podoblast evropských studií a politologie (Řiháčková 2010: 92-94). V odborné literatuře patří mezi hlavní témata zkoumání evropského diskursu oblasti jako EU jako institucionální zřízení a jako globální aktér, EU a občanská společnost či je dále možné zkoumat dopad integračního procesu na tvorbu politiky (Lynggaard, Manners, Löfgren, 2015: 102). Z. Jičínský (ČSSD) v daných debatách například cituje rezoluci Parlamentního shromáždění Rady Evropy : „*ne pro to, že bychom ji měli schvalovat, ale pro to, abych tu uvedl určitý rámec a pravidla, v němž v současné Evropě, která se hlásí k principům politické*

⁹⁷ Populistický apel představuje pouze jednu ze součástí identity či volební strategie SPR-RSČ.

⁹⁸ Stenoprotokol z 8. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 25.2. 1997.

⁹⁹ Stenoprotokol z 15. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 15.10. 1997

*demokracie a většinově k principům parlamentní demokracie, je v tomto dokumentu shrnuta dosažená míra zkušeností, ke kterým demokratické země dospěly.*¹⁰⁰ Jak již bylo naznačeno, v těchto debatách se stal hlavním motiv k zavádění institutu přímé demokracie uvažovaný vstup do Evropské unie.

3.2.7 Shrnutí

Pro přehled uvádíme zásadní aktéry. Jednoznačně svým zamítavým stanoviskem legitimizují svůj negativní postoj k obecnému referendu vládní koalice a výbory, respektive ústavně právní výbor.¹⁰¹ V letech 1996–1998 byl tento výbor pod vedením ODS (Mansfeldová 2009: 35).¹⁰² Další aktéry představují navrhovatelé těchto zákonodárných iniciativ. Z hlediska stranické příslušnosti i funkce poslanci KSČM a ČSSD. Leč ve zkoumaných rozpravách nejvíce poslanců, početně či délkou svého vystoupení, jednoznačně dominují poslanci z SPR – RSČ. Naopak v menší míře vystoupili poslanci z ODS a ODA. Poslanci z KDU-ČSL se do konkrétních rozprav aktivně nezapojují. Na rozdíl od předchozí netečnosti byl zákon o referendu mnohem aktuálnější politickou otázkou.

V debatách sledujeme pět hlavních témat jako referendum a lid, referendum a krize demokratických institucí, referendum a nadnárodní instituce, referendum a zahraniční zkušenosti či vztah k institucím státní moci a váha rozhodnutí v referendu. Pokud se zaměříme na nominace, referendum je pojmáno jako *legitimní nástroj proti evropské integraci, libivá fasáda rozhodování všeho lidu, fiasko, neznámá ústavního pořádku, běžný nástroj západních demokracií či zemí evropské unie, právo lidu rozhodovat, nástroj demokratizačního procesu, prostředek k obnovení důvěry, vhodné doplnění reprezentativní demokracie, povinná podmínka pro demokracii, nezbytný projev přímé vůle lidu, základ skutečné demokracie, nástroj proti případné korupci úzké vládnoucí skupiny, referendum jako poslední možnost občana se vyjádřit*. Hlavní charakteristiky a rysy, které poslanci přisuzují institutu referendu: *běžný, nebezpečný, pozitivní, nutný, legitimní*.

Významným atributem je v daném období samotný kontext doby, respektive krize, která se promítá do obsahu i formy argumentace. Právě vládní krizi využívají ve své argumentaci tehdejší extrémistické strany, především SPR – RSČ.

¹⁰⁰ Stenoprotokol z 15. schůze PSP ČR 1996–1998, ze dne 15.10. 1997.

¹⁰¹ Organizační výbor nezmiňujeme, jelikož není klasický legislativní výborem.

¹⁰² Jeho předsedou byl JUDr. L. Novák dostupné z: <http://www.sp.cz/sqw/detail.sqw?id=118&o=2>

3.3 Třetí volební období 1998–2002

Pokud bychom měli nejlépe charakterizovat společenské poměry období tzv. opoziční smlouvy. Ostatně které byly z hlediska pokusů o „zavádění“ obecných referend na celostátní úrovni velmi plodné, celkem pětkrát. Toto období výstižně popisuje idiom V. Havla „*blbá nálada*“, který se nesporně vžil i do dnešních dob (Kopeček 2013: 294). Tehdejší krize, jak bylo již uvedeno, vyvrcholila předčasnými volbami v červnu 1998.¹⁰³ Nicméně oproti předchozímu období i přes kontroverze tzv. opoziční smlouvy je možné na základě statistické šetření překvapivě zaznamenat trend růstu spokojenosti s politickou situací (Kunštát 2015: 143). Jak uvidíme v následující kapitole, její nepopularita se logicky projeví v dalším volebním období. Také z hlediska dobového kontextu připomínáme zásadní událost roku 1998, došlo totiž k parlamentnímu hlasování o přistoupení do NATO. Právě ke vstupu do NATO zaznívaly požadavky hlasovat v referendu.¹⁰⁴ Nakonec byl tento vstup odhlasován bez referenda (Kopeček 2015: 41–42).

Předčasné parlamentní volby poprvé skončily vítězstvím ČSSD, a to se ziskem 74 mandátů, druhé místo připadlo ODS v čele s V. Klausem se 63 mandáty. Naopak tehdejší situace dopomohla KSČM k zisku 24 mandátů, předsedou strany byl nadále M. Grebeníček. Stejně tak mírně posílila KDU-ČSL, kterou do voleb dovedl J. Lux, obdržela 20 mandátů. Pozici tehdejší ODA částečně převzal nový parlamentní subjekt US, připadlo jí 19 mandátů.¹⁰⁵ Ve vedení stál jeden ze zakladatelů US J. Ruml (Bureš 2012: 403–404, Cabada 2005: 136). Naopak ve volbách neuspělo SPR – RSČ, tím došlo ke snížení ideologické polarizace. Po volbách vznikla často kritizovaná tzv. opoziční smlouva.¹⁰⁶ Z paktu mezi dvěma nejsilnějšími stranami v zemi vzešel menšinový kabinet – sociálnědemokratická vláda s garancí ODS. Mimo jiné jeden z důsledků opoziční smlouvy bylo uzavření paktu tzv. Čtyřkoalice před senátními volbami v listopadu 1998 ve složení KDU-ČSL, US, ODA, DEU (Pšeja 1998: 133). Nicméně hodnocení a důsledky opoziční smlouvy přísluší jiným textům.¹⁰⁷

¹⁰³ Od ledna 1997 do července 1998 vládla tzv. úřednická vláda v čele s J. Tošovským.

¹⁰⁴ Dle M. Zemana ČSSD požadovala referendum o vstupu do NATO, protože k tak závažné otázce dle jeho slov, jako je vstup do NATO či EU, by se měli vyjádřit občané ve všelidovém hlasování dle stenoprotokolu z 24. schůze PSP ČR 1996–1998, ze dne 15.4. 1998

¹⁰⁵ Unie Svobody (US) vznikla v roce 1998 odstěpením od ODS.

¹⁰⁶ Například Iniciativa99 založena T. Halíkem a J. Pehem, dále výzva Děkujeme odejděte! mimo jiné podepsána studentskými vůdci z Listopadu 1989 M. Mejstříkem, Šimonem Pánkem a Igorem Chaunem.

¹⁰⁷ Období opoziční smlouvy a samotné problematice se věnují především práce L. Kopečka například *Deformace demokracie? Opoziční smlouva a česká politika 1998–2002*. Brno: Barrister & Principal, 2015. 340 s. či Klíma, M. (1999): *Skrytá tichá velká koalice*, Politologický časopis, roč. VI, č. 2, s. 170–182.

V otázce zavedení celostátního referenda deklarují ve svých programech vládní strany dlouhodobě opačné postoje, jinak tomu není ani v tomto období. Navzdory tomu vláda M. Zemana ve svém programovém prohlášení uvádí jako jednu z priorit spoluúčast občanů. Tu chce mimo jiné realizovat skrze „*Předložení návrhů zákonů umožňujících rozšíření spoluúčasti občanů (referendum, ombudsman, zaměstnanecká participace)*“.¹⁰⁸ Z ostatních parlamentních stran je možné v daném volebním období uvést KDU-ČSL, která explicitně ve volebním programu zavedení referenda neuvádí. Pouze hovoří o vhodné institucionální formě pro uplatnění občanských aktivit.¹⁰⁹ Naopak KSČM jednoznačně prosazuje uplatnění forem přímé demokracie včetně referenda.¹¹⁰ V případě již dnes neexistujících US nelze její vztah k přímé demokracii z hlediska programových dokumentů určit.¹¹¹

V následující kapitole budou analyzována celkem čtyři jednání o návrzích celostátního referenda. První z nich byl předložen poslanci ČSSD, respektive zástupcem navrhovatele Z Jičínským, v červenci 1998 jako sněmovní tisk 18/0. Návrh z velké části vychází z předchozí úpravy návrhu s tím rozdílem, že upravuje pouze referendum (Pechanec 2011: 108). Po úspěšném prvním čtení Ústavně právní výbor nedoporučil tento návrh schválit. O půl roku později, v únoru 1999, byl v podrobné rozpravě v druhém čtení návrh zamítnut v poměru 95 ku 93 při celkové účasti 188 poslanců. V případě tohoto návrhu poslanci za ODS, US a KDU-ČSL jednomyslně podpořili návrh na zamítnutí. Proti návrhu se naprosto shodně vyslovili poslanci z ČSSD a KSČM.¹¹²

Druhý návrh vzešel z KDU-ČSL jako sněmovní tisk číslo 120/0 v únoru 1999, jeho navrhovatelem byl tehdejší lídr strany C. Svoboda. Tento návrh se dostal až do třetího čtení, přesto jej parlament neschválil. Hlasování se zúčastnilo obdobně velký počet poslanců jako v prvním případě, a to 192. Přičemž hlasování o schválení návrhu zákona podpořilo 114 poslanců, 75 bylo proti. Při hlasování se zdržela z KDU-ČSL V. Parkanová, která tímto návrh nepodpořila. Z ostatních stran se hlasování zdrželi pouze poslanci z US I. Pilip a S. Volák.

Třetí návrh, sněmovní tisk číslo 695/0, představoval první vládní návrh. Vzešel z iniciativy P. Rychetského koncem srpna 2000, ale ve třetí čtení, které proběhlo v lednu 2001, chyběla potřebná většina. Ze 176 poslanců návrh na schválení podpořilo 98 ku 68. Návrh podpořit se

¹⁰⁸ Programové prohlášení vlády dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/milos-zeman/prehled-ministru-24634/>

¹⁰⁹ Volební program KDU-ČSL 1998 dostupný z: <http://www.kdu.cz/getattachment/46bca2ed-bc0d-40ee-9783-45358d72fbd3/Volebni-program-1998.aspx>

¹¹⁰ Volební program KSČM 1998 dostupný z: <https://www.kscm.cz/politika-kscm/volebni-program>

¹¹¹ V roce 1999 předložila US návrh ústavního zákona o referendu o vstupu do Evropské Unie, který Senát vrátil sněmovně, ta ovšem senátní verzi nepodpořila.

¹¹² Sněmovní tisk číslo 18/0 PSP ČR 1996-1998.

v tomto případě rozhodl jako jediný poslanec za ODS A. Rozehnal. Naopak z řad předkladatelů se jediný zdržel hlasování P. Dostál. Nelze nezmínit, že tento návrh mezi poslanci KDU-ČSL podpořila zhruba polovina přítomných členů. Mezi těmi, kdo jej přímo zamítli, byli taková jména jako M. Kalousek, který v roce 2009, jak známo, odešel z KDU-ČSL a inicioval vznik TOP09, dále L. Šustr či J. Havlíček, kteří se také později stali členy této nové strany a M. Výborný. V případě US tento návrh zamítli téměř všichni poslanci, tři se hlasování zdrželi. Ačkoli byl tento vládní návrh zamítnut, koncem volebního období předložila návrh nový.

V září 2001 opět P. Rychetský jako zástupce navrhovatele podal čtvrtý návrh označený jako sněmovní tisk číslo 1039/0. Tento návrh postoupil po třetím čtení, kde jej schválila přesná třípětinová většina, až do Senátu. Nicméně nakonec jej v září 2002 zamítly příslušné výbory.¹¹³

3.3.1 Referendum a vstup do Evropské unie

Jedním z hlavních témat a motivů ve třetím volebním období v rámci debat o celostátním referendu je vstup do Evropské unie. Oproti předchozímu období je ale zřetelný významový posun se zahájením procesu rozšiřování Evropské unie. Koncem března 1998 totiž došlo k zahájení jednání s Českou republikou a tzv. následný screening.¹¹⁴ Z. Jičínský (ČSSD) jako předkladatel návrhu celostátního referenda hned v úvodní řeči podotýká: *„je vhodné, abychom změny našeho ústavního pořádku a právního řádu vůbec neposuzovali jen z hlediska našich domácích potřeb, domácích tradic, ale abychom je srovnali s ústavními systémy a právním řádem zemí Evropské unie, do které, jak doufáme, časem budeme přijati.“*¹¹⁵ Ostatně v návrhu Z. Jičínského je vymezen předmět (obsah) pozitivně a mimo jiné stanoví vyhlášení referenda o vstupu České republiky do svazku s jinými státy.¹¹⁶ V jeho předchozím návrhu se tento předmět nevyskytuje. Tento předmět je upraven i v návrhu C. Svobody, sněmovní tisk číslo 120/0.¹¹⁷ V případě druhého vládního návrhu, sněmovní tisk číslo 1039/0, je explicitně stanovena otázka přistoupení České republiky k Evropské unii, přičemž tento vstup lze pouze realizovat skrze instrument referenda.¹¹⁸ Motiv vstupu do Evropské unie vedl u mnohých poslanců (alespoň v této záležitosti) k souhlasu s předkládanými návrhy. Připomínáme, že v případě ODS, která byla považována za euroskeptickou, vstup do EU podporovala především z důvodu neexistence jiné alternativy ke členství (Střítecký 2011: 193). I. Langer, v této době místopředseda ODS a

¹¹³ Tento návrh zamítl Výbor pro evropskou integraci, Ústavně-právní výbor, žádné usnesení nepřijal Výbor pro vzdělávání, vědu, kulturu, lidská práva a petice.

¹¹⁴ Vstup ČR do EU, Euroskop.cz, dostupné z: <https://www.euroskop.cz/803/sekce/vstup-cr-do-eu/>

¹¹⁵ Stenoprotokol z 5. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 15.10. 1998

¹¹⁶ Sněmovní tisk číslo 18/0 PSP ČR 1996-1998.

¹¹⁷ Stenoprotokol z 10. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 26.3. 1999.

¹¹⁸ Sněmovní tisk číslo 1039/0 PSP ČR 1996-1998.

místopředseda PSP: „...a je stejně tak pravdou, že i ve vztahu k Evropské unii se jedná o standardní prvek většiny evropských ústav, a je tedy i úkolem České republiky se s tímto vyrovnat.“¹¹⁹ C. Svoboda jako budoucí lídr strany KDU-ČSL k tomuto: „Souhlasím s panem poslancem Jičínským v tom, že **potřebujeme ústavní zákon o referendu**. Zároveň souhlasím s tím, že **referendum jako instrument našeho vstupu do Evropské unie bude zapotřebí**. V tomto smyslu s tímto návrhem souhlasím...“¹²⁰ považuje celostátní referendum za základní politickou otázku: „...se stává základní **politickou otázkou**.... je zároveň návrhem, který **řeší problém vstupu České republiky do Evropské unie**, protože má samostatné ustanovení, které upravuje tuto **citlivou otázku**, která se **nás týká**, a myslím, že **na tom je maximální míra shody**.“¹²¹ V případě KSČM se k návrhům vyjadřuje de facto pouze V. Filip. V debatách o celostátním referendu je evidentní rozdílný postoj KSČM k mezinárodním strukturám tohoto typu. Jako jediný navrhuje, aby bylo možné rozhodnout v referendu i o zániku mezinárodních smluv. „*Připouštět tedy pouze referendum např. o vstupu do Evropské unie, ale nepřipouštět referendum o vypovězení mezinárodní smlouvy*“.¹²² Na tomto místě je nutné poznamenat, že KSČM měla na mysli zejména členství v NATO.

Nicméně celou situaci shrnul svým vystoupením poslanec M. Benda, který jako člen ODS a zároveň místopředseda Ústavně právního výboru, opětovně vyjádřil naprostý distanc od zavádění přímé demokracie do právního řádu ČR: „**Já se domnívám, že opakovaná snaha vlády sociální demokracie předkládat stále nové a nové ... Je zcela zřejmé, že druhá komora Parlamentu – Senát, která musí dát svůj souhlas k ústavnímu zákonu, preferuje ono referendum pouze k této individuální věci, a to vstupu České republiky do EU.**“¹²³ Zmiňujeme také skutečnost, že po sněmovních volbách v roce 1998 nejvíce senátorů z hlediska politické příslušnosti náleželo ODS (Kubová 1999: 223).

3.3.2 Podoba referenda – referendum ad hoc versus obecná úprava referenda, závazné versus konzultativní

Ve sledovaném období nabývá na významu téma základní podoby celostátního referenda. V období předcházejícím byly věcné argumenty spíše upozaděny, zejména byl kladen důraz na aspekty související s demokratickou tranzicí. Nadto bylo období ovlivněno samotným politickým klimatem a přítomností extrémistické politické strany v parlamentu. V debatách

¹¹⁹ Stenoprotokol z 9. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 2.2. 1999.

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Stenoprotokol z 15. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 13.7. 1999.

¹²² Ibidem.

¹²³ Stenoprotokol z 46. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 31.1. 2001.

vystupuje konflikt mezi zastánci úpravy v podobě obecného ústavního zákona a těmi, kteří preferují vyhlášení referenda na základě speciálního zákona. Nicméně hlavním motivem pro implementaci zvláštního zákona byl budoucí vstup do Evropské unie. Ostatně v roce 1999 byl předložen poslanecký návrh zákona o vstupu ČR do EU poslanci US, tento zákon byl zamítnut. Ten samý zákon byl předložen také Senátem v roce 2001, jak jsme zmiňovali výše. Z velké části z tohoto návrhu vycházel pozdější jediný schválený zákon o celostátním referendu, respektive ke vstupu ČR do EU.¹²⁴

Z. Jičínský, předkladatel prvního návrhu, jako právník obhájí obecnou úpravu zákona na základě ústavní konstrukce: „**Podle naší právní teorie, ale i podle naší ústavy zákony jsou přijímány pro řešení obecných situací, opakujících se situací, ne pro řešení každého jednotlivého případu**“...Kromě toho i sloveso, které je v této věci použito v článku 2 odst. 2, říká, kdy lid "vykonává". Rovněž z hlediska interpretace Ústavy argumentuje C. Svoboda (KDU-ČSL): „pro předem neurčitý počet případů.“¹²⁵ I. Langer (ODS) k tomuto dodává: „Existuje opačný výklad, o kterém je možno stejně tak legitimně uvažovat, a to je vypořádat se s problematikou referenda tak, že bude znamenat ústavní zákon o referendu ad hoc k jednotlivým otázkám, které jsou považovány za potřebné. Sám nepovažuji takovéto řešení za nereálné a osobně se vždy jednotlivému ústavnímu zákonu o referendu nebráním. M. Benda, zástupce ODS, opětovně vyjádřil své odmítavé stanovisko k referendu, :“**pokud někdo z nás chce obecnou úpravu ústavního zákona o referendu. Já ji nechci, já ji pokládám dnes za zbytečnou a říkal jsem, že pokud by někdy bylo zapotřebí, je možné to řešit speciálním ústavním zákonem.**“¹²⁶ V tomto dilema poslanec I. Langer je poněkud umírněnější, než M. Bedna a považuje toto dilema za otázku širokého politického konsensu.

V rámci téma samotné podoby či formy celostátního referenda, rezonuje dilema, zda by měl mít výsledek v referendu závaznou podobu pro orgány státní moci, nebo by mělo být pouze poradním instrumentem. První návrh Z. Jičínského totiž navrhoval i referendu konzultativní (stejně jako předchozí Jičínského návrh) k zjištění stanoviska občanů v položené otázce týkající se vnitřní nebo zahraniční politiky státu.¹²⁷ Poslanec I. Langer v případě konzultativního referenda vyjadřuje obavu z potencionálního zdroje konfliktu mezi mocí výkonnou, případně mezi mocí zákonodárnou a mezi výsledkem přijatým v konzultativním referendu – „**obrovský**

¹²⁴ Důvodová zpráva senátního návrhu ústavního zákona o referendu o přistoupení České republiky k Evropské unii a o změně ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů, PSP ČR 2002-2006, sněmovní tisk 50/0

¹²⁵ Stenoprotokol z 10. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 26.3. 1999

¹²⁶ Stenoprotokol z 5. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 15.10. 1998

¹²⁷ Sněmovní tisk číslo 18/0 PSP ČR 1996-1998

konflikt mezi základními institucemi státu a lidmi, kteří v tomto státě žijí“.¹²⁸ Tento argument, jak bylo popsáno v předchozích kapitolách, tradičně rezonuje v debatách o přímé demokracii v rámci úvah o vlivu referenda na *policy*. V návrhu předkládaném C. Svobodou se konzultativní úprava referenda neobjevuje. C. Svoboda odůvodňuje absenci této úpravy referenda odlišným argumentem, v jeho případě je primárně akcentován lid: „*Jsem si totiž jist, že každé referendum je vážným projevem vůle lidu a předložený návrh ústavního zákona stanoví, jak s ním naložit.*“¹²⁹ Z. Jičínský nevylučuje tuto formu referenda zejména z důvodu možné směrodatnosti a jedná se dle jeho slov o běžnou součást evropských zemí.¹³⁰

3.3.3 Referendum – sankce, kvalita demokracie

V analyzovaných debatách se vyskytuje poněkud sporné téma z hlediska praxe. Několikrát poslanci zmiňují sankce za podmínky, kdy ze strany státní moci nedojde k realizaci referenda. Tyto sankce byly například upraveny v dřívějším znění zákona o místním referendu, avšak byly zrušeny. Ty se týkaly rozpuštění zastupitelstva, v případě že rozhodnutí voličů zůstalo tzv. „pouze na papíře“. Tyto sankce byly považovány za nepřiměřený zásah do působnosti zastupitelstva (Pechanec 2011: 71). Nicméně podle Sdružení místních samospráv ČR nikdy k tomu to kroku v praxi nedošlo.¹³¹ O sankcích jako o slabině návrhu hovoří poslanec z ČSSD Z. Koudelka při projednávání návrhu KDU-ČSL, respektive návrhu poslance C. Svobody: „*Za určitou slabinu návrhu považuji to, že sice referendum má být závazné pro vládu, ale ústavní zákon neobsahuje přímé sankce vůči vládě, případně Poslanecké sněmovně, kdyby v zákonném termínu vláda nepředložila návrh do Poslanecké sněmovny,*...“¹³² Z. Jičínský například navrhuje odvolat vládu: *Jde totiž o to, jak bude vláda sankcionována, pokud návrh zákona na základě souhlasného stanoviska referenda nevypracuje. Pokud by se tak stalo, bylo by asi vhodné stanovit ústavní sankci, že v takovém případě prezident republiky vládu odvolá.*¹³³ V této souvislosti připomínáme, že předcházející návrhy Z. Jičínského sankce rovněž neobsahovaly.

V debatách se rovněž vyskytuje otázka kvality demokracie v případě zavedení institutu přímé demokracie. Je uvažováno například o otázce ochrany menšin, ale tato otázka není nastolena věcně, ale spíše je pronesena jako součást politického boje. Například M. Benda

¹²⁸ Stenoprotokol z 9. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 2.2. 1999.

¹²⁹ Stenoprotokol z 10. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 26.3. 1999.

¹³⁰ Ibidem.

¹³¹ Sdružení místních samospráv dostupné z: <http://www.smscr.cz/cz/62-aktuality/1043-mistni-referendum-pojistka-demokracie-nebo-priznak-chybujic>.

¹³² Stenoprotokol z 10. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 26.3. 1999.

¹³³ Ibidem.

(ODS) „Upozorňoval jsem na to v prvním čtení a upozorňuji na to znovu – v **tomto zákoně ochrana menšin prostě neexistuje**“¹³⁴ Poslanec Z. Jičínský (ČSSD) mu oponuje: „Byl bych rád, kdyby mi pan poslanec Benda mohl uvést nějaký ústavní případ referenda, který práva menšiny zajišťuje více než tento návrh. Bylo by vhodné přece jen argumentovat méně demagogicky a více se znalostí ústavně právní problematiky“¹³⁵ V kapitole věnující se soudobým diskusím o přímé demokracii jsme již uváděli, že argument ochrany menšin je problematický. Nicméně v případě České republiky je samotný legislativní proces nastaven tak, aby byly co nejvíce chráněny menšiny a umožňoval jim účinnou participaci (Antoš 2008: 191). Vyjma ochrany menšin je institut referenda pokládán za stabilizační prvek demokracie. P. Rychetský (ČSSD): „hraje významnou roli jako prvek, který – byť se to nemusí zdát – zajišťuje **stabilitu těchto demokracií**.“¹³⁶ Na posledním místě z hlediska kvality demokracie zmiňujeme argumenty opět předkladatele návrhů obou vládních návrhů P. Rychetského: „Mohou existovat a existují demokratické státy bez referenda. Nicméně přece **jen i zavedení referenda, které by bylo využíváno velice zřídka, je velká kvalitativní změna vůči demokracii, demokratickému státu, ve kterém referendum není vůbec**.“¹³⁷ Výše uvedené argumenty se zejména týkají dilemat případných benefitů v případě zavedení referenda či dopadů přímé demokracie na *policy*.

3.3.4 Interdiskurzivní vztahy

Ve zkoumaném období vstupuje do debat o celostátním referendu diskurs důvěry, respektive diskurs znovunastolení důvěry. O důvěře lze uvažovat různými způsoby. Z hlediska teorií sociální důvěry dle Newtona a Delheye lze na důvěru nahlížet jednak jako na vlastnost individuální, a jednak jako na vlastnost sociálních systémů. V případě empirických výzkumů se užívá označení interpersonální důvěra nebo institucionální (politická) důvěra (Sedláčková 2006: 9-10). Strategiím vyjednávání důvěry se například věnuje studie „*A model of trust-repair discourse*“, která vymezuje dva hlavní typy diskursivních strategií vyjednávání důvěry. Buď se zaměřuje na neutralizaci negativních zdrojů nedůvěry v diskursu nebo zdůrazňováním pozitivních aspektů diskursu (Fuoli, Paradis 2014: 52). Po vzoru E. Liivika bychom konkrétně popsali diskurs znovunastolení důvěry v případě zavádění celostátního referenda do právního řádu ČR a sice, že uzákonění celostátního referenda představuje otázku obnovení důvěry, současně tento zákon může vést ke stabilizaci demokracie (Liivik 2013: 35). Na počátku roku

¹³⁴ Stenoprotokol z 9. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 2.2. 1999.

¹³⁵ Ibidem.

¹³⁶ Stenoprotokol ze 46. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 7.2. 2002

¹³⁷ Stenoprotokol z 28. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 20.10. 2000

1999 ve druhém čtení Z. Jičínský jako předkladatel návrhu popisuje tehdejší situaci: "... vztahy mezi politickou reprezentací a voliči nejsou dobré, a projevuje se to i v tom, že **občané mají malou důvěru k ústavním institucím**..."¹³⁸ Přičemž připomíná futurologa Alvina Tofflera: „...**Musíme budovat společnost, která se aktivně účastní nejen při ustavení moci, ale také při její správě.**" Tento obecný poznatek se myslím ještě ve větší míře, než na západní demokratickou společnost vztahuje na nás.¹³⁹ Z. Jičínský několikrát poukazuje na referendum jako stabilizační prvek demokracie. Například cituje rozhovor týdeníku Spiegel s E. Stoibrem.¹⁴⁰ V té době nově zvolený předseda bavorské vlády a předseda CSU. Z rozhoru cituje pasáže, v nichž E. Stoiber jako představitel konzervativní strany upozorňuje na ztrátu důvěry v reprezentativní demokracii. Dle něj mohou některá lidová rozhodnutí stabilizovat demokracii. „**Stoiber: "Před deseti lety byla důvěra v jedinou rozhodovací kompetenci reprezentativní demokracie ještě podstatně větší. Lidová rozhodnutí v jednotlivých otázkách mohou proto reprezentativní demokracii stabilizovat. Nemůže to platit pro všechna rozhodnutí, ale v určitých oblastech musejí být možná lidová rozhodnutí.**"¹⁴¹ Z předcházející kapitoly zmiňujeme i vystoupení P. Rychetského. Pro něj představuje celostátní referendum rovněž stabilizační prvek demokracie. Lze tak konstatovat, že pojmy důvěra a stabilita hraje důležitou roli v případě sociálně demokratických poslanců.

Jak je z výše uváděných témat patrné, do debat o celostátním referendu vstupuje *integrační diskurs*. V předcházející kapitole o interdiskurzivních vztazích byly již nastíněny oblasti výzkumu integračního diskursu. V tématu přístupu do EU jsme reflektovali určitý významový posun, rovněž i integrační diskurs se do určité míry mění. De facto jej lze omezit pouze na potřebu nástroje pro vstup Evropské unie. Připomínáme, že návrh P. Rychetského zahrnoval úzce vymezené referendum o vstupu do EU. V předchozím období z uváděných citací je evidentní, že argumenty o EU, zejména v prvních letech, byly vedeny o samotné účasti v evropských strukturách. Zapojení se do evropských struktur bylo legitimizováno skrze argumenty jako přibližování se k vyspělým či moderním západoevropským zemím atd. V tomto období je možné sledovat, že tyto argumenty se v debatách vyskytují zřídka. Bez povšimnutí nelze opomenout změnu rétoriky u KSČM. Jak již bylo zmíněno, do diskuse se zapojuje pouze V. Filip, který oproti D. Matulkovi, který vystupoval v minulém volebním období,¹⁴² uplatňuje

¹³⁸ Stenoprotokol z 9. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 2.2. 1999.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ Rozhovor s E. Stoibrem dostupný z: <http://magazin.spiegel.de/EpubDelivery/spiegel/pdf/8031605>

¹⁴¹ Stenoprotokol z 9. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 2.2. 1999

¹⁴² D. Matulka v roce 1997 při projednávání tisku 149/0: „*Rovněž nesouhlasíme s postupem vlády České republiky, Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky a dalších orgánů, které bez vědomí občanů a bez jejich*

mírnější formulace: „*Svrchovaná rovnost se musí uplatnit ve vztazích uvnitř svazku států. A to je důležité právě pro princip, který je zde obecně přijímán, to znamená o vstupu do Evropské unie.*“¹⁴³

3.3.5 Shrnutí

Ve třetím volebním období byla povaha debaty určována především vstupem České republiky do Evropské unie. Téma vstupu do EU v rámci debat o celostátním (obecném) referendu zcela dominuje. Téměř napříč politickým spektrem je referendum považováno za *nástroj ke vstupu do EU, instrument našeho vstupu do EU*, případně za *významný krok ke vstupu EU., řešení vstupu do EU*. Určitou výjimku představuje KSČM reprezentována V. Filipem. S referendem jako nástrojem integračního procesu souvisí i další téma, a to samotná základní podoba referenda, zejména dilema *obecná úprava referenda versus referendum ad hoc*. Předkladatelé vychází z výkladu Ústavy. Zástupci ODS se přiklání k referendu ad hoc. Poslanec M. Benda obecnou úpravu referenda považuje za *zbytečnou*. Z hlediska kategorizace referend *závazné versus konzultativní podoba referenda* je referendum považováno zástupci KDU-ČSL za *vážný projev vůle lidu*. Naopak zástupce ODS považuje tuto podobu referenda za *zdroj konfliktu*. Další témata, která se v daném období vyskytují spíše v menší míře, jsou sankce a kvalita demokracie jako otázka *ochrany menšin, kvalita demokracie či referendum jako stabilizační prvek demokracie*. Ač se jedná o období nepopulární tzv. „opoziční smlouvy“, spokojenost s politikou oproti předcházejícímu období mírně vzrostla. Nicméně v debatách je zdůrazňován pojem *důvěra, respektive znovunastolení důvěry*. Nicméně nedůvěra v reprezentativní demokracii není zmiňována pouze v rámci politického kontextu České republiky, ale je také dávána do souvislosti se situací obecně v Evropě. A to zejména reprezentanty vládní politické strany ČSSD.

Pokud bychom se měli zaměřit na rovinu analýzy z hlediska dilemat v rámci přímé demokracie, oproti předcházejícím období se více zaměřují systémové otázky jako problematika dopadů na *policy*. Dále debata řeší případné benefity či bonusy přímé demokracie. Jak je možné vidět, lid v tomto období není primárně akcentován. Rovněž otázka financí se v debatách vůbec nevyskytuje.

mandátu činí kroky k omezení suverenity České republiky, jejím začleněním do Evropské unie.“ Dostupné z: Stenoprotokol z 11. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 16.5. 1997

¹⁴³ Stenoprotokol z 10. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 26.3. 1999

3.4 Čtvrté volební období 2002–2006

Nepopularita tzv. opoziční smlouvy předchozího období vyústila v pokles zájmu o politiku, to se projevilo v parlamentních volbách v červnu 2002 mimo jiné nízkou volební účastí¹⁴⁴ (Kunštát 2015: 143). Z hlediska stranického systému ale dochází ke stabilizaci. Podle Bureše došlo k ustálení pětistranického formátu české stranicko – politické soustavy (Bureš 2012: 317). Ve sněmovních volbách v červnu 2002 obhájila ČSSD vítězství z minulých voleb, získala 70 mandátů, druhou nejsilnější stranou se stala ODS s 58 mandáty, KSČM dosáhla historicky nejlepšího výsledku po roce 1989, připadlo ji 41 mandátů a poslední subjekt, který dotvářel pětistranický formát stran, koalice KDU-ČSL a US-DEU¹⁴⁵, tentokrát společně obsadily 31 mandátů (Kopeček 2015: 246). Rekordní výsledek KSČM byl připisován nespokojenosti levicových voličů s několikaletým působením sociální demokracie ve vládě (Kopeček 2015: 256, Strmiska 2005: 446). Jednání o sestavení vlády pověřil prezident V. Havel¹⁴⁶ tehdejšího lídra ČSSD V. Špidlu, který nahradil M. Zemana. Vládní koalici tvořily tyto strany: ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU (Vodička 2007: 225). Jak je možné vidět, disponovala nejtěsnější možnou většinou 101 mandátů. V této souvislosti také připomínáme, že v roce 2000 došlo ke změně volebního zákona do PS (Bureš 2012: 212).

Je nutné poznamenat, že nejsilnější vládní strana, ČSSD, procházela během těchto let velkou vnitrostranickou krizí. V červnu 2004 rezignoval premiér a předseda ČSSD V. Špidla, následně jej nahradil na obou postech S. Gross. Přičemž S. Grosse v dubnu 2005 vystřídal na postu ministerského předsedy J. Paroubek.¹⁴⁷ Vnitřní problémy strany přerostly i v krizi vládní. (Ibidem: 319–321, Strmiska 2005: 447). Další vládní strany, koaliční partneři KDU-ČSL a US-DEU, si byly poměrně politicky a hodnotově vzdáleny. Přesto zmiňujeme fakt, že obě strany si zvolily za nejdůležitější volební téma přímou volbu prezidenta (Kopeček 2015: 244). Tyto strany trpěly také svými vlastními krizemi.

Pro danou práci považujeme za klíčovou událost vstup do Evropské unie a již zmiňované první celostátní referendum v roce 2003. Otázkou je, na kolik mělo toto referendum vliv na další projednávání návrhů zákonů o celostátním referendu. Jak uvádí P. Pechanec, mohlo by se

¹⁴⁴ Volební účast byla v roce 1998 74 %, v roce 2002 klesla na 58 % dostupné z: www.volby.cz

¹⁴⁵ Strana vznikla sloučením US a DEU v roce 2002, integrační proces začal již v roce 2001.

¹⁴⁶ V tomto volebním období vystřídal V. Havla na postu prezidenta v roce 2003 V. Klaus, na rozdíl od V. Havla, je V. Klaus proti prvkům přímé demokracie a zastáncem demokracie zastupitelské (Drulák, Beneš 2008 : 332

¹⁴⁷ Pro srovnání: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2007-cr/vladimir-spidla/prehled-ministru-24636/>

zdát, že jeden z nejdůležitějších motivů, referendum ve věci evropské integrace, odpadl. Tento motiv byl patrný snad ve všech dosavadních pokusech (Pechanec 2011: 117). Referendum o vstupu České republiky do Evropské unie bylo dle J. Bureše prezentováno jako jeden z hlavních cílů koaliční vlády V. Špidly (Bureš 2012: 320). Nicméně v programovém prohlášení vlády také stojí, že vláda usiluje o zakotvení principu obecného referenda do ústavního pořádku.¹⁴⁸ V březnu 2005 byl předložen vládní návrh o celostátním referendu, zástupce navrhovatele byl tehdejší náměstek ministra vnitra P. Zářecký. Jednalo se o sněmovní tisk č. 914, návrh byl na 45. schůzi schválen Poslaneckou sněmovnou, přičemž ze 185 poslanců hlasovalo 127 pro návrh a 52 bylo proti.¹⁴⁹ Tento návrh byl nakonec zamítnul Senát.

Hlavní předmětem návrhu bylo, že občané mohou rozhodnout o zásadních věcech vnitřní nebo zahraniční politiky státu, jako příklad je uvedeno: „rozhodování o mezinárodních smlouvách, které mají za následek přechod části svrchovaných pravomocí státu na mezinárodní organizace“. ¹⁵⁰ V této souvislosti připomínáme, že bylo zvažováno hlasovat o evropské ústavě.¹⁵¹ Ostatně v témže roce byl podán senátní návrh ústavního zákona o referendu o souhlasu ČR se smlouvou o Ústavě pro Evropu, jehož projednávání bylo ukončeno s koncem volebního období.¹⁵² Samotná myšlenka evropské ústavy i v rámci Evropské unie zůstala stranou.¹⁵³

Dále návrh podává negativní vymezení předmětu referenda, dle P. Pechance „v podstatě kopírovalo vládní návrh předchozí s tím rozdílem, že chyběla překážka zrušení nebo omezení povinnosti stanovené zákonem“ (Pechanec 2011: 118). Tento návrh rovněž nestanovil minimální kvorum pro platnost hlasování. O samotném vyhlášení referendu v návrhu rozhoduje prezident na podnět společně nejméně 101 poslanců nebo společně 41 senátorů, b) vláda, nebo c) nejméně 500000 občanů České republiky, kteří tak učiní formou petice.¹⁵⁴

¹⁴⁸ Programové prohlášení vlády z roku 2002 dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/vladimir-spidla/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf

¹⁴⁹ Z řad vládních poslanců se zdrželi 4, a to za KDU-ČSL J. Lobkowitc, V. Parkanová a M. Šojdovř a za US-DEU K. Kühnl. Z opozice 2, konkrétně poslanci za ODS P. Krill a M. Kučera. Pro návrh se jednomyslně vyslovila KSČM a ČSSD dle hlasování číslo 439: <http://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?G=39522>

¹⁵⁰ Sněmovní tisk číslo 914/0 PSP ČR 2002-2006.

¹⁵¹ Česká sekce BBC dostupné z: http://www.bbc.co.uk/czech/domesticnews/story/2005/03/printable/050309_cz_government_2000.shtml

¹⁵² Pro srovnání: <http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=4&T=937>

¹⁵³ Databáze EUR-Lex: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3Aai0033>

¹⁵⁴ Sněmovní tisk číslo 914/0 PSP ČR 2002-2006

3.4.1 Volební účast – legitimita a odpovědnost

V kapitole výše bylo uvedeno, že návrh nestanovil minimální kvorum pro platnost referenda. Tento konkrétní parametr v návrhu o celostátním referendu vyvolal debatu o účasti nejenom v referendovém hlasování, ale také o volební účasti obecně. Celosvětovému trendu klesající volební účasti byla věnována pozornost v teoretické části diplomové práci. V této souvislosti uvádíme jeden z možných důsledků nízké volební účasti – ztrátu legitimacy. Volební účast v referendovém hlasování je důležitým kritériem vzhledem k účinnosti referenda i kvalitě jeho výsledku (Rygl 2010: 126).

Ve zkoumaném návrhu upozorňuje na problém legitimacy J. Pospíšil, poslanec ODS a tehdejší místopředseda ústavně právního výboru: „*Má-li být takto závazné, pak by podle mého názoru mělo mít výraznou míru legitimacy a toho lze dosáhnout právě tím, že bude stanovena nějaká minimální účast.*“ Současně zmiňuje argument „*nebezpečí aktivních menšin*“.¹⁵⁵ Nicméně vláda neexistenci minimálního kvora odůvodňuje nemožností spočítat oprávněné voliče žijící v zahraničí. Jelikož návrh počítám s tím, že se mohou účastnit i voliči žijící mimo Českou republiku. Neznámý počet voličů v zahraničí by tak dle důvodové zprávy mohl zpochybnit výsledky referenda. Zároveň užívá generalizujícího argumentu, že ve většině států volební účast stanovena není.¹⁵⁶ Kupříkladu na Slovensku je referendum platné při účasti 50 % oprávněných voličů, nicméně to byl také ve většině případů důvod pro jejich neplatnost (Wintr, Antoš 2013: 37). Argument o nemožnosti spočítat voliče je problematický. Například z toho důvodu, že je důležité mít pravidelně aktualizované registry voličů. Nicméně ve sněmovních volbách také hlasují voliči v zahraničí a nejsou tímto volby zpochybněny.¹⁵⁷ Je nutné konstatovat, že míra legitimacy v případě referend a do určité míry voleb je stále otázkou diskusí. Nízká volební účast je také vyjádření názoru.

K nestanovení minimálního kvora se vyjadřuje V. Parkanová, poslankyně KDU-ČSL. Zatímco J. Pospíšila spatřuje nebezpečí zneužití občany, respektive aktivními menšinami, V. Parkanová poukazuje možné zneužití ze strany senátorů, poslanců či vlády v kombinaci s nulovým kvorem pro platnost referenda ...*“S tím lze souhlasit zvláště v kombinaci se skutečností, že referendum má být platné při jakékoli účasti voličů... Já si také myslím, že*

¹⁵⁵ Stenoprotokol ze 42. schůze PSP ČR 2002-2006, ze dne 24.03. 2005

¹⁵⁶ Důvodová zpráva vládního návrhu zákona o celostátním referendu a o změně ústavního zákona č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů PSP ČR 2006-2008, sněmovní tisk 914/0

¹⁵⁷ Do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR je možné volit v zahraničí buď na základě zápisu do zvláštního seznamu voličů vedeného zastupitelským úřadem dle místa dlouhodobého pobytu v zahraničí, anebo s voličským průkazem vydaným úřadem (obecním či zastupitelským), kde je občan jako volič již zapsán dostupné z: www.mzv.cz

*zneužívání referenda ze strany občanů asi nehrozí. Nelze ale pominout možnost zneužití referenda ze strany poslanců, senátorů nebo vlády... Když dám úplně konkrétní příklad, podobnou možnost by již dnes měli kupříkladu spojení poslanci ČSSD a KSČM*¹⁵⁸ Připomínáme, že v tomto období komunisté získali nejvíce voličských hlasů v historii a J. Paroubek, nový předseda ČSSD, zvažoval, že po volbách 2006 s podporou KSČM utvoří menšinovou vládu (Vodička, Cabada 2007: 235). V těchto letech se opět vytrácí věcný obsah debaty, dobové napětí se projevuje i v jednání o celostátním referendu. Z. Jičínský (ČSSD): „*Já bych mohl velmi podrobně rozebírat argumentaci kolegy Pospíšila, ale nebudlám to dlat, protože by to bylo únavné, v podstatě to málokoho zajímá. Bohužel naše politika, včetně médií, se soustřeďuje na různé velmi povrchní otázky, včetně afér, ale důležité otázky...politika parlamentních stran se pro lidi stává málo důvěryhodnou. Ale chci říci na adresu kolegy Pospíšila a kolegů z ODS, když mluví o nebezpečí aktivních menšin: Jsou to aktivní pravicové menšiny, které zvolily Senát! Nemáme tam žádné kvorum pro volby do Senátu! Senátoři jsou voleni osmi procenty hlasů! Tak o čem to mluvíme! (Poslanci ČSSD a část poslanců KSČM tleská.)*“.¹⁵⁹ Rovněž P. Lachnit (ČSSD) V. Filip (KSČM), P. Zárecký (ČSSD) argumentují nízkou volební účastí ve volbách do Senátu. Nicméně jak známo, nízká volební účast do Senátu je zpravidla dávana do souvislosti s tím, že je tato instituce vnímána negativně, či dokonce jako zbytečná.

S legitimitou souvisí otázka odpovědnosti. Zaměříme-li se na odpovědnost jako téma, nejčastěji se odpovědnost tematizuje na jedné straně ve vztahu k lidem či občanům, na druhé straně ve vztahu k představitelům státní moci. Takto argumentuje J. Pospíšil (ODS): „*referendum může být v zásadě za určitých okolností nebezpečné, a to z toho důvodu, že v zásadě přesouvá politickou odpovědnost zvolených politiků, zvolených zástupců, na neurčitou masu, která v zásadě odpovědná nemůže být...politicky odpovědný za které konkrétní rozhodnutí, je základem funkčního politického systému*“.¹⁶⁰ U poslance Z. Jičínského (ČSSD) jako předkladatele tohoto návrhu se objevuje určitá sebereflexe jakožto tvůrce polistopadové demokracie: „*Kde má být pocit odpovědnosti za to, co se děje v tomto státě! Čili neříkejme, že ten systém funguje a že funguje v pořádku. Nefunguje v pořádku...Vstupovali jsme po listopadu s řadou představ, které se bohužel nesplnily, a musíme si klást otázku, proč se nesplnily.*“¹⁶¹

¹⁵⁸ Stenoprotokol ze 42. schůze PSP ČR 2002-2006, ze dne 24.03. 2005.

¹⁵⁹ Ibidem.

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ Stenoprotokol ze 42. schůze PSP ČR 2002-2006, ze dne 24.03. 2005

3.4.2 Evropská ústava

Ve čtvrtém volebním období bylo referendum zmiňováno zejména v souvislosti s ratifikačním procesem Smlouvy o Ústavě pro Evropu. V těchto debatách se nejenom hovoří o samotné potřebě nástroje pro schválení této smlouvy, ale také je poukazováno na význam samotného dokumentu. Referendum je opětovně pojímáno jako nástroj pro důležité otázky. V prvním čtení z pověření vlády odůvodňuje návrh J. Bureš (nestraník), ministr spravedlnosti.: *„Je dokumentem tak zásadním, že považujeme za zcela nezbytné, aby se k jeho přijetí vyslovili občané České republiky přímo. Tuto úpravu, nebo tuto možnost, předjímá návrh ústavního zákona, který leží ve vašich poslaneckých lavicích, v článku 6 odst. 2, když říká, že souhlas k ratifikaci mezinárodní smlouvy, která je smlouvou podle článku 10a Ústavy České republiky, přijatý v celostátním referendu, nahrazuje souhlas Parlamentu.“*¹⁶² Referendum k ratifikaci této smlouvy bylo ze strany ODS stejně vnímáno jako referendum o vstupu České republiky. Opětovně J. Pospíšil: *“o evropské ústavě se má rozhodovat referendem, ale všichni víme, že v tuto chvíli je na půdě Senátu návrh, který připouští referendum právě a jen ve vztahu k evropské ústavě. A pokud je zde všeobecná vůle podpořit úvahu, že evropská ústava má být přijímána referendem, pak nám nic nebrání v tom, abychom podpořili případný návrh Senátu a přijali ad hoc referendum, které upraví tyto otázky.“*¹⁶³ Stejně konzistentní postoj zachovává i M. Benda (ODS), otázka referenda je v souvislosti se Smlouvou o Ústavě pro Evropu součástí politického boje: *„Tento návrh zákona ve své podstatě je jenom zcela slepým výstřelem, protože ani to podstatné, co bychom teď rozhodnout měli, tj. Smlouvu o Ústavě pro Evropu, bychom podle tohoto návrhu zákona rozhodovat nemohli a nesměli.“*¹⁶⁴

3.4.3 Interdiskurzivní vztahy

Diskurs odpovědnosti

V daném období nelze uvažovat o odpovědnosti pouze jako o tématu v rámci debat o zavedení institutu referenda, ale tento základní princip demokracie se v diskusích projevuje jako dominantním diskurs. Jak je obecně známo, odpovědnosti lze rozumět v rámci politické teorie dvojím způsobem. Buď ve smyslu jednat odpovědně – morálně správně (*responsibility*), nebo ve významu povinnosti skládání účtů (*accountability*), tzn., existuje zde nějaký druh

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Ibidem.

¹⁶⁴ Ibidem.

kontroly a předpoklad vyšší autority, která má možnost udělit také sankce. Významovému vztahu mezi těmito dvěma pojetí odpovědnosti (*accountability*, *responsibility*) se například věnuje práce (Manin, Przeworski a Stokes 1999: 98–300). O'Donnell rozlišuje mezi vertikální a horizontální odpovědností (*accountability*). Vertikální odpovědnost obsahuje v sobě vztahy mezi nadřízenými a podřízenými (volíči a politickými vůdci), horizontální odpovědnost implikuje vztahy mezi rovnými (mezi demokratickými institucemi navzájem) (O'Donnell 1998: 112–126). Z této perspektivy se v rámci parlamentní demokracie střetávají obě pojetí odpovědnosti. V případě debat o referendu, jak ilustruje několik citovaných pasáží v předcházející kapitole, se rovněž vyskytují všechny uváděné dimenze odpovědnosti. Přičemž je zejména kladen důraz na horizontální odpovědnost.

Integrační diskurs

Tento diskurs byl popisován v předcházejících kapitolách. V případě prosazování referenda ke Smlouvě o Ústavě pro Evropu v rámci debat o celostátním referendu, lze konstatovat, že téměř napříč politického spektra¹⁶⁵ je referendum vnímáno pouze jako nástroj.¹⁶⁶ Z předcházejícího období připomínáme argumenty Z. Jičínského, v nichž zdůrazňoval referendum jako prvek vyspělých evropských demokracií. V rámci debat o referendu jsou patrné postoje k samotné Evropské unii jednotlivých stran. Připomínáme, že v době projednávání vládního návrhu o celostátním referendu byl projednáván senátní návrh zákona o referendu o souhlasu České republiky se Smlouvou o Ústavě. Většina senátorů byla členy ODS. Stanovisko vlády k senátnímu návrhu bylo negativní. Nicméně v senátním návrhu lze spatřovat strategii ODS, která měla zabránit prosazení vládního návrhu o obecném referendu.

3.4.4 Shrnutí

Jak jsme uváděli v úvodu této kapitoly, hlavní prioritou této vlády byl úspěšný vstup do Evropské unie. To se projevilo nejenom v počtu předkládaných návrhů o obecném referendu, byl předložen pouze jediný návrh a až ve druhé polovině vládního období, v březnu roku 2005.

¹⁶⁵ Podobně jako ve třetím volebním období poslanci komunistické strany v těchto jednání nejsou zastoupeni, respektive pouze s faktickou poznámkou vystupuje místopředseda KSČM V. Filip.

¹⁶⁶ Česká republika byla v této době již členským státem Evropské unie.

V témže roce byl předložen senátní návrh ad hoc referenda, tento krok lze číst jako strategii zamezit přijetí obecného referenda. Oba návrhy byly zamítnuty.

Do určité míry se debata opět přesouvá do ideové roviny referendum „ano či ne“, na rozdíl od předcházejícího období. Z hlediska kontextu připomínáme personální změny ve vládní koalici, respektive na postu premiéra, která vyústila v tehdejší vládní krizi. Otázkou je, nakolik se tato skutečnost projevila v emocionálním charakteru debaty, případně zda měl na tomto větší podíl spíše závěr volebního období a následné parlamentní volby v roce 2006.

Obecné referendum je zejména ze strany ODS vnímáno především jako *nebezpečné (za určitých okolností) či zbytečné*.

3.5 Páté volební období 2006-2010

Jakkoli bylo minulé období poznamenáno vládní krizí, volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006 potvrdily trend stabilizace a konsolidace českého stranického systému. K. Vodička uvádí, že společnost pojala tyto volby jako duel mezi ODS a ČSSD (Vodička 2007: 216). Ostatně to potvrzuje i to, že situace po volbách byla označována jako „patová“¹⁶⁷ (Bureš 2012: 417, Havlík, Kopeček 2016: 193). V pomyslném duelu zvítězila ODS z 81 mandátů, ČSSD obdržela 74 mandátů, KSČM získala 26 mandátů¹⁶⁸, KDU-ČSL jako samostatně kandidující strana 13 mandátů, SZ se ziskem 6 mandátů se poprvé stala parlamentní stranou (Bureš 2012: 419). Na základě těchto výsledků voleb probíhalo několika měsíční vyjednávání. Avšak nový lídr vítězné ODS, M. Topolánek, neuspěl se svým menšinovým kabinetem v hlasování o vyslovení důvěry. Až v lednu 2007 vzniká druhá vláda M. Topolánka ve složení ODS, KDU-ČSL a SZ (Havlík, Kopeček 2016: 191, Vodička 2007: 217).

V otázce zavedení celostátního referenda tyto strany zastávaly rozdílné postoje. Ve volebním programu 2006 celostátní referendum prosazuje pouze Strana zelených. Stejně tak přímou volbu starostů, hejtmanů či prezidenta.¹⁶⁹ ODS je v postoji k přímé demokracii veskrze konzistentní, jak již bylo uvedeno. Naopak volební program KDU-ČSL v roce 2006 zavedení celostátního referenda neuvádí, na rozdíl od volebního programu z roku 2002.¹⁷⁰ Co se týče programového prohlášení vlády, koalice v něm vyjadřuje podporu referendu *ad hoc*. „Podpoří

¹⁶⁷ Už předvolební kampaň určila rozdělení české politické scény na levici“ (ČSSD, KSČM) a „pravici“ (ODS, KDU-ČSL, SZ). Po volbách oba „tábory“ získaly přesně 100 mandátů (Bureš 2012: 418).

¹⁶⁸ podle M. Mareše se ukázal *problém „zakonzervovanosti“ KSČM ve svých pozicích, kdy není schopna získávat nové příznivce nad rámec své tradiční základny*“ (Mareš 2016: 146).

¹⁶⁹ Volební program SZ 2006: Kvalita života.

¹⁷⁰ Připomínáme, že v roce 2003 si křesťanští demokraté zvolili nového předsedu M. Kalouska.

*možnosti vypsání všelidového referenda, a to vždy k předem jasně definovaným otázkám.*¹⁷¹ Obě opoziční strany se zasazují ve svých volebních programech o celostátní referendum, ČSSD rovněž v roce 2006 usilovala o umožnění konání referenda i na krajské úrovni.¹⁷²

Je nutné poukázat na to, že v období 2006–2010 bylo předloženo nejvíce návrhů zákonů o referendu *ad hoc* ve srovnání se všemi obdobími. Tyto návrhy se týkaly umístění prvků protiraketové obrany, přistoupení ČR k Lisabonské smlouvě a přímé volby prezidenta. Všechny tyto iniciativy byly vrácené, neschválené, či zamítnuté v prvním čtení. Schválena byla pouze novela zákona o místním referendu v roce 2008 a v roce 2010 návrh zákona o krajském referendu.¹⁷³

Jak bylo uvedeno, druhá vláda M. Topolánka vznikla po komplikovaných vyjednávání na počátku roku 2007. U všech vládních stran v tomto období dochází k osobnostním animozitám a vnitrostranickému pnutí.¹⁷⁴ Zejména vztahy uvnitř ODS, jak známo, přispěly k vyslovení nedůvěry vládě v březnu 2009. Nelze nezmínit vztah dvou opozičních stran ČSSD a KSČM. Vztah těchto stran byl nadstandardní, čemuž přispěl tehdejší předseda ČSSD J. Paroubek. O tom vypovídá pragmatické rozhodnutí J. Paroubka utvořit po volbách menšinovou vládu s podporou KSČM (Kopeček, Pšejka 2007: 24). Není však dle K. Vodičky jasné, jaké by byly ústupky ČSSD vůči komunistům. S ohledem na to, že KSČM zůstává ortodoxně komunistickou stranou (Vodička 2007: 235). Z hlediska evropského kontextu dodáváme, že Česká republika se v tomto období připravovala na předsednictví v Radě EU. Česká republika předsedala od ledna do června 2009. Hlavní priority českého předsednictví byla ekonomika, energetika a Evropa a svět.¹⁷⁵

V následující kapitole budou analyzovány stenoprotokoly dvou jednání návrhů zákonů o zavedení celostátního referenda z roku 2007. Poslanci KSČM, respektive zástupkyně navrhovatele Z. Bebarová Rujbrová, rozeslala poslancům návrh zákona o celostátním referendu označený jako sněmovní tisk číslo 134/0 a následně 13. dubna poslanci ČSSD pod vedením Z. Jičínského předložili návrh jako sněmovní tisk číslo 192/0. Komunistický návrh byl v prvním čtení zamítnut v březnu 2007. Návrh na zamítnutí byl předložen M. Topolánkem. Ten podpořilo

¹⁷¹ Programové prohlášení vlády 2006 dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1993-2010-cr/mirek-topolaneck-2/Programove-prohlaseni-vlady_1.pdf

¹⁷² Volební program KSČM a ČSSD z roku 2006 dostupné z <https://www.kscm.cz/politika-kscm/volebni-program>, <https://www.cssd.cz/data/files/volebni-program-2006.pdf>

¹⁷³ Přehled sněmovních tisků PSP ČR 2002–2006 dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?str=3&o=4&PT=U&N=1&F=H&RA=20&vr=179&all=1>

¹⁷⁴ Například vzniká tzv. Reformní parlamentní platforma na podnět poslance Tlustého jako kritika druhé Topolánkovy vlády, z KDU-ČSL odstoupil její dosavadní předseda M. Kalousek a nahradil ho tehdejší místopředseda J. Kasal a od prosince 2006 stranu vedl M. Čunek. Ten se stal zároveň místopředsedou nové vlády.

¹⁷⁵ <http://www.eu2009.cz/cz/czech-presidency/ceske-predsednictvi-4013/index.html>

94 poslanců, proti bylo 93 z přítomných 187 poslanců. Dle P. Pechance byl tento návrh zákona doslovnou kopií návrhu z roku 2005. Jediná změna byla ve snížení počtu oprávněných voličů pro iniciaci referenda na 200 000 (Pechanec 2011: 120).

Druhý návrh, sněmovní tisk číslo 192, byl zamítnut až ve 3. čtení v říjnu 2007. Návrh schválilo 80 poslanců, proti 62 ze 159 přítomných. Ve srovnání se všemi hlasováními o obecném referendu se při tomto hlasování nejvíce projevila koaliční i stranická nejednotnost v dané problematice. Mezi poslanci ODS se zdrželi hlasování V. Tlustý, O. Vojíš a P. Tluchoř. Za KDU-ČSL schválili tento návrh poslanci L. Hovorka a L. Ambrozek. Ostatní se zdrželi, nebo jej zamítli. Všech 6 poslanců Strany zelených se při tomto hlasování zdrželo hlasování, čímž de facto podpořili zamítnutí tohoto návrhu. Na straně předkladatelů se zdržel hlasovat L. Šinčl. KSČM jednomyslně návrh schválila.¹⁷⁶ Jak poznamenává P. Pechanec, tento návrh se do značné míry inspiroval předchozími návrhy (Pechanec 2011: 120).

3.5.1 Odpovědnost

Jedno ze zásadních témat ve sledovaném období je otázka odpovědnosti. Můžeme sledovat dvě základní linie tematizování odpovědnosti. První se vztahuje k odpovědnosti politiků, druhá k (spolu)zodpovědnosti občanů. C. Svoboda z KDU-ČSL hovoří o chybné koncepci komunistického návrhu zákona a apeluje na návrh přijatelný pro všechny poslance: *„Referendum o přesně vymezené otázce“...“V zastupitelské demokracii nesou odpovědnost konkrétní poslanci a poslankyně, konkrétní politické strany a konkrétně se ví, co kdo zastává, jakou odpovědnost za to či ono rozhodnutí přijímá. Přenášet obecně odpovědnost na lid znamená zbavit se nebo utíkat od této zásadní politické odpovědnosti“.... „Nedělejme dílo, o kterém dopředu víme, že nemůže projít oběma komorami Parlamentu.“¹⁷⁷* Na tomto místě je nutné připomenout, že C. Svoboda byl jedním z předkladatelů návrhů zákona o obecném referendu v době tzv. opoziční smlouvy. Jehož návrh byl zamítnut ve třetím čtení. V tomto ohledu nelze příliš uvažovat o názorovém obratu C. Svobody, ale spíše o respektování koaliční smlouvy či následování vládní linie. O něco sofistikovanější argument proti zavádění institutu obecného referenda užívá tehdejší premiér M. Topolánek (ODS): ***Zodpovědnost politiků a obou komor Parlamentu je v tom, aby to speciální referendum pokládalo takové otázky, které stojí za to pokládat a které nejsou schopni řešit sami. V tomto smyslu chci v rámci tohoto bodu***

¹⁷⁶ 174. hlasování, 22. schůze PSP ČR 2006-2010 ze dne 26. 10. 2007

¹⁷⁷ Stenoprotokol ze 13. schůze PSP ČR 2006-2010, ze dne 14.03. 2007

navrhnout zamítnutí. (Potlesk poslanců ODS.).“¹⁷⁸ Topolánek zdůrazňuje roli občana jako významného a zásadního aktéra při politickém rozhodování. Do této doby byl tento argument užíván pouze zastánci obecného referenda. Ostatně takto argumentuje D. Rath¹⁷⁹, poslanec ČSSD: „Já myslím, že nám všem by mělo jít, **pokud to myslíme s demokracií vážně, o to, aby naši občané měli i větší pocit zodpovědnosti, spoluzodpovědnosti za vývoj České republiky.**“¹⁸⁰ Nicméně D. Rath ve svých vystoupení primárně vystupuje proti soudobé vládní straně: „*Také bych se chtěl zeptat příslušníků Občanské demokratické strany, proč si myslí, že drtivá většina občanů je hloupější než ti, kteří byli zvoleni a reprezentují tedy občany.*“¹⁸¹ Tyto argumenty jsou v debatách několikrát opakovány. ovšem často k napadání politického oponenta než k věcné debatě o obecném referendu. Pro ilustraci uvádíme argumentaci samotné zástupkyně navrhovatelky zákona o referendu. V němž je možné spatřit hlavní motiv prosazení obecného referenda KSČM v daném období: „*Snad nejlépe to nazval pan ministr Svoboda – svěřit rozhodování do rukou občanů by bylo útekem od politické odpovědnosti. Ano, o demokracii má skutečně právo rozhodovat spíše pan poslanec Pohanka a Melčák*¹⁸² *než občan sám. (Potlesk z řad ČSSD a KSČM.) Ale přece jen jedno pozitivum si z této debaty odnáším, a to z projevu pana premiéra i pana ministra Cyrila Svobody. Vyslovili se zde nikoli pro referendum obecné, ale pro referendum jednorázové. Dovolte, abych to pokládala za veřejný příslib podpory našeho návrhu zákona o jednorázovém referendu k raketovým základnám. Beru vás za slova, pánové. (Potlesk KSČM.)*“¹⁸³ V této souvislosti zmiňujeme, že referendum o protiraketové základně v České republice prosazovala KSČM v tomto období celkem třikrát, neúspěšně.

3.5.2 Kvalita demokracie

Debata v pátém volebním období byla vedena v rovině ideové, nikoli v rovině konkrétního institucionálního nastavení. Vyjma odpovědnosti se do popředí dostává téma obecně kvality demokracie. Dané téma je rozvíjeno na základě tradičního dilema přímé demokracie, respektive

¹⁷⁸ Stenoprotokol ze 13. schůze PSP ČR 2006-2010, ze dne 14.03. 2007

¹⁷⁹ D. Rath působil mezi léty 1991-1994 v ODS. Mezi léty 1996–1997 byl členem strany Svobodných demokratů – Liberální strany národně sociální (ČSNS), kde společně působil například s J. Dienstbierem a M. Bursíkem. Politikem za ČSSD se stal až v roce 2006 (Veselá 2014: 28-29).

¹⁸⁰ Stenoprotokol ze 13. schůze PSP ČR 2006-2010, ze dne 14.03. 2007

¹⁸¹ Ibidem.

¹⁸² Tito poslanci se neúčastnili hlasování o vyslovení důvěry vládě, čímž snížili kvorum potřebné pro vyslovení důvěry. Druhá vláda M. Topolánka tímto získala důvěru

¹⁸³ Stenoprotokol ze 13. schůze PSP ČR 2006-2010, ze dne 14.03. 2007

benefitů, které jsou přímé demokracii přisuzovány. Poslankyně KSČM Z. Rujbrová: „*Zastupitelská demokracie umožňuje občanům se vyjádřit jednou za čtyři roky ve volbách....Jsme přesvědčeni, že důvodem klesajícího zájmu občanů o politické dění je i skutečnost, že nemají možnost sami v otázkách, které se jich bytostně dotýkají, říci svůj názor a tento názor potom prosadit, pokud jde o názor většinový.*“¹⁸⁴ Z. Jičínský, poslanec ČSSD, konzistentně argumentuje tím, že prvky přímé demokracie jsou znakem kvality či vyspělosti demokracie: „*Když se podíváme do evropských zemí, do Evropské unie, do zemí, se kterými se chceme srovnávat, protože jde o vyspělejší země z hlediska demokracie, než je Česká republika, referendum v nějaké podobě ve většině těchto zemí je součástí ústavního pořádku.*“¹⁸⁵ Referendum jako za prvek vyspělých demokracií považuje další sociální demokrat, David Rath. Nicméně na rozdíl Z. Jičínského, pro něhož je jednoznačným motivem pro prosazení referenda naplnění ústavního pořádku, D. Rathovi slouží tento argument pro diskreditaci soudobé vládní garnitury: „*Dámy a pánové, referendum je věc, která do demokracie a vyspělé demokracie jednoznačně patří a občané mají právo si sami ty otázky, na které chtějí odpovídat, samozřejmě v referendu dát.*“ ...*A velmi strašně mě mrzí, že institut, který může českou demokracii ještě víc zakotvit, prohloubit, tedy institut obecného referenda, je touto vládou tak zásadním způsobem odmítán a že z něj máte strach. ... Víte, dámy a pánové, já jsem tady jednou použil slovo nebo sousloví vrchnostenská demokracie. Ano, mně tato vláda přijde jako téměř ryzí příklad vrchnostenské demokracie.*“¹⁸⁶ Do jisté míry lze u sociálních demokratů pozorovat jistou názorovou nejednotnost. Tu lze spatřovat v argumentaci L. Zaorálka. „*Já bych ho rád ujistil, že si vůbec nemyslím, že referendum je spasitelná věc a že zavedením referenda budeme garantovat demokracii v České republice...my pouze navrhujeme, abychom referendum, tak jak nám říká ústava, abychom ho použili jako jednu z těch možností, kterou máme, a abychom ji použili způsobem, který je korektní.*“¹⁸⁷

Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, poslanci Strany zelených nepodpořili návrh sociálních demokratů, ačkoli pro ně bylo prosazení prvků přímé demokracie jedno z důležitých témat volebního programu. Jako poslanci KSČM užívají ve spojitosti s referendem pojem důvěra. M. Bursík (Strana zelených): „*Pro zelené prvky přímé demokracie nejsou v rozporu se zastupitelskou demokracií, pro zelené posílení těchto prvků prohlubuje důvěru veřejnosti v politiku. A protože důvěra veřejnosti v politiku a v politiky v období nejen posledních osmi let,*

¹⁸⁴ Stenoprotokol ze 13. schůze PSP ČR 2006-2010, ze dne 14.03. 2007.

¹⁸⁵ Ibidem.

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Stenoprotokol z 22. schůze PSP ČR 2006-2010, ze dne 26.10. 2007.

ale i v předchozím byla oslabena a ta **důvěra je slabá**, jsme si vědomi toho, že je potřeba dát veřejnosti příležitost...“¹⁸⁸ Občanští demokraté užívají nejčastější protiargument zneužití nedemokratickými silami P. Nečas (ODS) *“My jsme zatím tou zemí druhou, kde referendum je používáno výjimečně... Protože by se tady dalo demonstrovat na mnoha případech, a já jsem jeden z nich uvedl v případě Německa, kde naopak referenda byla, jsou a bohužel budou používána i různými autoritativními kvazidemokratickými režimy právě po potvrzení jejich legitimacy. Čili referendum není automaticky in definitio demokratičtějším prostředkem než rozhodování zastupitelské demokracie.”*¹⁸⁹

3.5.3 Radarová základna

V úvodní kapitole zkoumaného období jsme již poznamenávali nárůst požadavků na konání tzv. referendum ad hoc. V případě jednání o návrhu zákona o celostátním referendu je nezdůvodněná tematizována otázka bezpečnosti, respektive umístění amerického radaru v Brdech a s tím související požadavek některých politických stran vyvolat k této otázce referendum. Téma radaru v Brdech patřilo obecně mezi lety 2007-2008 k jednomu z nejdiskutovanějších tématům v České republice. A to jak na politické scéně, tak i ve veřejném prostoru¹⁹⁰ (Hynek, Stránský 2010: 5).

Mezi politické strany, které podporovaly umístění protiraketové obrany na území České republiky patřily ODS a KDU-ČSL, naopak proti její umístění vystupovaly KSČM a ČSSD.¹⁹¹ Strana zelených byla v této záležitosti názorově nejednotná. Vyvolat referendum k této otázce si přála KSČM a ČSSD (Kořán a kol. 2008: 47). Jak již bylo poznamenáno, KSČM v daném období předložila celkem tři návrhy na konání referenda o umístění protiraketové obrany na území České republiky.

Z. Jičínský jako dlouhodobý zastánce obecného referenda apeluje na to, aby debata o obecném referendu se nezužovala pouze na debatu o radaru, nicméně Jičínský (ČSSD) opětovně referendum pojímá jako dluh české ústavnosti: *„Takovéto otázky nejsou na pořadu našeho rozhodování. Otázka radarové základny ale takovou otázkou je, ale neměli bychom se*

¹⁸⁸ Stenoprotokol z 13. schůze PSP ČR 2006-2010, ze dne 14.03. 2007

¹⁸⁹ Stenoprotokol z 22. schůze PSP ČR 2006-2010, ze dne 26.10. 2007

¹⁹⁰ V této souvislosti připomínáme například iniciativu „NE Základnám“ webové stránky dostupné z: <http://www.nezakladnam.cz/cs/>

¹⁹¹ ČSSD byla v těchto letech pro umístění radarové základny v České republice v případě, že by byl systém integrován do struktury NATO.

bránit skutečně vážné diskusi o referendu jako o chybějící součásti našeho ústavního pořádku, kterou ústava předpokládá, že v nějaké podobě ji Parlament schválí.¹⁹²

Problematika radarové základny ve vztahu k referendu byla diskutovaná zejména ve smyslu účelového využití tohoto zákona, a to hlavně ze strany sociálních demokratů. Podle průzkumu veřejného mínění z března 2007, tedy v době, kdy byl projednáván komunistický návrh zákona o (obecném) referendu, třípětinová většina občanů se zřízením radarové základny protiraketové obrany na území České republiky nesouhlasila, naopak čtvrtina s jejím vybudováním souhlasila. A necelé tři čtvrtiny respondentů souhlasila s konáním referenda k umístění radaru v ČR.¹⁹³ Ostatně tímto argumentoval i J. Paroubek, tehdejší předseda ČSSD: *“Je to prostě politický účel, kdy je známo, že pokud jde o radarovou základnu, dneska 70 % občanů je proti jejímu umístění na území České republiky a tři čtvrtiny lidí si přejí k této otázce referendum.”*¹⁹⁴ J. Paroubek rovněž pro ČTK ještě 20. ledna 2007 rovněž prohlásil, že hlasovat o tomto formou referenda, *„by bylo jako jít s kanonem na vrabce“*.¹⁹⁵ Stejný argument ve smyslu účelového užití uvedl také L. Zaorálek (ČSSD): *„Dneska jsme svědky přesně toho, že se říká referendum o radarové základně ne, k tomu lidé kompetentní nejsou. To je něco, co jim svěřit nemůžeme. A zároveň se řekne: pokud by se mělo jednat o nějakém dodatku k evropské ústavě, to je věc pro referendum.”*¹⁹⁶

3.5.4 Interdiskurzivní vztahy

Bezpečnostní diskurs

Z výše uvedené kapitoly je zřejmé, že v této mezinárodně-bezpečnostní problematice neexistoval konsensus ani mezi tehdejšími politickými představiteli. Dle studie N. Hynka a V. Stříteckého byl veřejný i politický diskurs opanován zejména hledáním protivníků, historickými generalizacemi a ideologicky-normativními postoji (Hynek, Střítecký 2010: 5). Do jisté míry se toto projevovalo i v debatě o obecném referendu, nicméně v těchto debatách se otázka protiraketové obrany stala pouze tématem spíše prostého konstatování, odhlédneme-li od apelu Z. Rujbrové pro veřejný příslib podpory návrhu zákona o umístění protiraketové obrany viz předcházející kapitola. Ačkoli ČSSD byla pro konání referenda k této otázce,

¹⁹² Stenoprotokol ze 13. schůze PSP ČR 2006-2010, ze dne 14.03. 2007

¹⁹³ Data čerpány z CVVM dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/mezinarodni-vztahy/obcane-o-americke-radarove-zakladne-v-cr-7>

¹⁹⁴ Stenoprotokol ze 13. schůze PSP ČR 2006-2010, ze dne 14.03. 2007

¹⁹⁵ Český rozhlas dostupné z: http://www.rozhlas.cz/cro6/komentare/_zprava/316936

¹⁹⁶ Stenoprotokol ze 13. schůze PSP ČR 2006-2010, ze dne 14.03. 2007

představovala alespoň v této debatě problematika protiraketové základny spíše příležitost pro prosazení obecného referenda než prostřednictvím prosazení obecného referenda zabránit jejímu umístění na území České republiky. To například ilustruje příspěvek L. Zaorálka: „*v téhle zemi se vede široká debata i bez vyhlášeného referenda o zásadní otázce, kterou je otázka umístění radarové základny Spojených států v České republice. Já mám pocit, že to je naprosto konkrétní poptávka v této chvíli*“¹⁹⁷. Vládní strany o této problematice v debatách nikterak nehovoří.

Diskurs odpovědnosti

V předcházejícím období bylo možné v debatách o obecném referendu sledovat diskurs odpovědnosti. Budeme-li vycházet z předcházející typologie, získává na převaze vertikální pojetí odpovědnosti, tedy obsahující v sobě vztahy mezi nadřízenými a podřízenými (voliči a politickými vůdci). Politici zejména hovoří o „*větším podílu odpovědnosti*“ občanů, případně „*přenášet odpovědnost na lid, znamená zbavit se odpovědnosti*“. Tento diskurs se nemění.

3.5.5 Shrnutí

V dané debatě jednoznačně dominují dva základní motivy – obecně kritika politické situace či stavu demokracie v České republice a umístění protiraketové obrany na území České republiky. Opětovně je tedy povaha debaty silně ovlivněna politickým kontextem.

První téma bylo spojováno s pojmy *odpovědnost* a *důvěra, kvalita demokracie*. Jak z pozice zastánců referenda, tak ze strany odpůrců referenda je občan chápán jako významný aktér, ale paradoxně ze strany zastánců referenda není nikterak diskutována například otázka menšin. Ve spojitosti s druhým tématem zaznívá pojem *radarová základna*. Ze strany ČSSD byla tato problematika vnímána jako příležitost pro prosazení obecného referenda, ale dodáváme, že spíše vystupovali proti jejímu umístění na území České republiky. V případě KSČM bylo prosazení obecného referenda jednoznačně příležitostí pro zabránění jejímu umístění na našem území. ODS je z hlediska svého programu konzistentní, ačkoli v debatě připouští referendum ke konkrétní otázce.¹⁹⁸ Tento názorový posun je možné vnímat pouze jako plnění programového prohlášení vlády. Analýza z hlediska základních otázek přímé demokracie ukazuje jako nejvíce diskutovanou oblast týkající se případných benefitů přímé demokracie.

¹⁹⁷ Stenoprotokol ze 13. schůze PSP ČR 2006-2010, ze dne 14.03. 2007

¹⁹⁸ V minulosti ODS také vyslovila souhlas s referendem ke konkrétní otázce, ale hlavními motivem byl vstup do Evropské unie.

3.6 Šesté volební období 2010–2013

Jak již bylo naznačeno, sněmovní volby 2010 přinesly proměnu české stranicko-politické soustavy.¹⁹⁹ Tyto volby jsou považovány za politické zemětřesení, které jen předznamenávají zásadní strukturální proměnu stranického systému v následujících volbách v roce 2013 (Kopeček, Svačinová 2015: 179, Kubát, Lebeda a kol. 2014: 15). Podle M. Klímy právě v těchto volbách kulminovala protestní atmosféra a jistá vzpoura proti politickému establishmentu (Klíma 2012: 237). Tento protest se projevil v citelné ztrátě voličské podpory doposud dvou nejsilnějších stran. Ve sněmovních volbách v roce 2010 získala vítězná ČSSD pouhých 56 mandátů, v těsném závěsu ji následovala ODS s 53 mandáty. Současně se do parlamentu probojovaly hned dva nové politické subjekty, a to TOP 09 podporována Starosty se 41 mandáty a Věci Veřejné (VV) s 24 mandáty. KSČM byla odsunuta tentokrát na čtvrté místo se stejným ziskem 26 mandátů jako v období předcházejícím. Z Poslanecké sněmovny poprvé vypadává KDU-ČSL²⁰⁰ (Hanley 2010: 116). Tyto výsledky jenom potvrzovaly trend vzrůstající nespokojenosti s politickou situací od roku 2006. Jak ukazují data, po mírném poklesu v druhém pololetí roku 2010 se křivka nespokojenosti vydala strmě vzhůru²⁰¹ (Kunštát a kol. 2014: 144-145). Podle J. Bureše „*si voliči v těchto volbách uvědomili sílu a moc, kterou jim hlasovací lístek dává do ruky*“²⁰² (Bureš 2012: 142).

Po volebním vyjednávání vznikla koalice tvořena z ODS, VV a TOP 09. Podle P. Justa toto složení vlády předurčilo „zaškatulkování“ VV a TOP 09 ze strany ČSSD k ODS (Bureš 2012: 424). Jak je patrné, vláda P. Nečase, nového lídra ODS, disponovala pohodlnou vládní většinou 118 mandátů. Ale ani takto silná vládní většina nebyla zárukou stability. Nečasova vláda se od počátku potýkala s dopady hospodářské krize, na které reagovala nepopulárními úpornými opatřeními. Stabilitou vlády otráslý i koaliční spory a napětí uvnitř stran, to vedlo k několika pokusům o vyslovení nedůvěry vládě (Havlík 2013: 43). Vyjma toho vládu P. Nečase

¹⁹⁹ Připomínáme, že tomuto volebnímu období předcházela tzv. úřednická vláda J. Fišera. V květnu 2009 nebyla vyslovena důvěra druhému Topolánkovu kabinetu, následně jej nahradil se svou úřednickou vládou J. Fišer, tato vláda trvala až do července roku 2010. V. Hloušek a L. Kopeček spatřují příčinu vzniku této vlády v „*krizi či selhání v podstatě celého politické elity zahrnující parlament, vládu a rovněž Ústavní soud*“ (Hloušek, Kopeček 2012 cit. dle Mrklas 2012: 605).

²⁰⁰ Data čerpána ze stránek Českého statistického úřadu dostupné z: <http://www.volby.cz/pls/ps2010/ps53?xjazyk=CZ&xv=1>

²⁰¹ Mírný pokles nespojenosti s politickou situací v roce 2010 je spojen s úřednickou vládou J. Fišera, důvěra ve vládu dosahovala rekordní výše (Kunštát a kol. 2014: 148)

²⁰² Jedním z výrazných rysů voleb 2010 bylo využívání preferenčních hlasů. Nikoli však v jejich míře, ale v důsledcích. V roce 2006 bylo preferenčním hlasováním zvoleno 6 poslanců, v roce 2010 jich bylo o 40 více. (Balík a kol 2010: 159).

doprovázela celá řada podezření z korupčních jednání,²⁰³ to bylo také příčinou velké vládní krize v roce 2012. V červnu 2013 odstartovala největší z politických afér v celé historii trvání České republiky (Kupka, Mochťák 2014: 244). Tato aféra je především mediálně označována jako Nagygate. Jak je známo, tato aféra, vedla k pádu vlády v červenci 2013.

V daném období zmiňujeme ještě několik zásadních skutečností a postoj parlamentních stran k přímé demokracii v programových dokumentech. V případě ODS došlo k radikální personální obměně. ODS se volbou nového lídra a předsednictva snažila „odstříhnout“ od předchozího období (Balík a kol. 2010: 26). Po neúspěchu ve volbách v ČSSD rezignoval dosavadní předseda strany J. Paroubek, jehož nahradil současný premiér B. Sobotka. Jinak byla tato strana personálně poměrně stabilní (Ibidem: 15). V otázce přímé demokracie (referend) ve volebních programech 2010 obě strany zastávají stejné postoje jako v letech předcházejících.²⁰⁴

Dva nové subjekty, TOP 09 ani VV, nebyly na politické scéně zcela neznámými. TOP 09 vzešla z dlouhodobého sporu v KDU-ČSL, tento spor vyvrcholil odchodem M. Kalouska a dalších členů v roce 2009. Vzápětí M. Kalousek inicioval vznik liberálně-konzervativně orientované strany TOP 09, jejím předsedou se stal ministr zahraničních věcí K. Schwarzenberg (Bureš 2012: 336-337, Balík a kol 2010: 22). Volební program přímo obecné referendum nezmiňuje, nicméně její tehdejší předseda K. Schwarzenberg považuje referendum za zřikání se odpovědnosti.²⁰⁵

VV se dlouhodobě profilovala v pražské komunální politice, první větší úspěch strana zaznamenala ve volbách do Evropského parlamentu v roce 2009. V parlamentních volbách v roce 2010 zajistil faktický lídr strany V. Bárta úspěch v předvolební kampani skrze personální strategie a populistický program (Hloušek 2012: 1-7).²⁰⁶ Volební program VV zahrnuje různé oblasti, ale její hlavní prioritou bylo prosazení prvků přímé demokracie.²⁰⁷ V tomto ohledu by se mohlo zdát, že se jedná o naprosto zásadní moment v otázce přímé demokracie na české politické scéně, ale opak byl spíše pravdou.

V daném období budou analyzovány dva návrhy ústavních zákonů o celostátním referendu. První návrh byl předložen několik dní po volbách, návrh byl rozeslán poslancům 15. 6. 2010

²⁰³ Mezi ty nejvýraznější patřily např. kauza ProMoPro, v roce 2012 vypukla aféra z předchozího období, která se pojila s nákupem předražených letadel CASA či zveřejnění odposlechů Bezpečnostní informační služby (BIS) z roku 2007 (Kupka, Mochťák 2014: 244).

²⁰⁴ Volební programy ČSSD a ODS pro volby 2010 dostupné z: https://www.cssd.cz/data/files/volebni_program_velky2010.pdf a <http://www.ods.cz/docs/programy/volebni-program2010.pdf>

²⁰⁵ Rozhovor s předsedou TOP 09 Karlem Schwarzenbergem dostupné z: <http://www.top09.cz/co-delame/medialni-vystupy/schwarzenberg-referendum-je-utek-pred-odpovednosti-8802.html>

²⁰⁶ Formálním lídrem strany se stal v roce 2009 populární investigativní novinář R. John, nicméně skutečným lídrem byl V. Bárta (Hloušek 2012: 7).

²⁰⁷ Volební program VV dostupný z: <http://www.olympic.cz/financovani/docs/VV.pdf>

jako sněmovní tisk 8/0. Zástupce navrhovatele byl v případě tohoto návrhu tehdejší předseda ČSSD B. Sobotka. Pokud porovnáme základní parametry nastavení tohoto referenda s předchozím nastavením referenda v návrhu z dílny ČSSD, je patrné, že nedošlo k velkým změnám.²⁰⁸ Tento návrh byl zamítnut v prvním čtení v prosinci 2010.²⁰⁹ Druhý návrh, v pořadí již třetí, byl předložen vládou P. Nečase jako sněmovní tisk číslo 661/0 koncem března 2013. Konkrétně zástupce navrhovatele byla předsedkyně Legislativní rady vlády a členka VV K. Peake.²¹⁰ Tento návrh byl po 1. čtení přikázán k projednání výborům. Ústavně právní výbor projednal v první polovině května 2013, usnesení návrh zákona schválit nebylo přijato. Nicméně projednávání bylo ukončeno s koncem volebního období.²¹¹

3.6.1 Ústavní soud

Jako jedno z témat, která se věcně vztahovalo k problematice zavedení institutu referenda, lze označit roli či kompetence Ústavního soudu ve vztahu k rozhodování v referendu, a to zejména během projednávání návrhu zákona ČSSD. S. Polčák (TOP 09) k tomuto: „*Jako zpravodaj za poměrně zásadní nedostatek vnímám **neprovázanost navrhované úpravy na kompetenci a postavení Ústavního soudu...**Pokud by byl v referendu přijat zákon, což samozřejmě z předlohy vyplývá, pak zůstává na ústavní úrovni nejasné, zda by mohl být Ústavním soudem zrušen, jak takové oprávnění Ústavnímu soudu přísluší přímo *ex constitutione*, to je z ústavy. Předložený návrh totiž předpokládá, že je-li rozpor mezi zákonem přijatým v referendu a zákonem přijatým legislativním procesem v Parlamentu, pak se aplikuje pouze zákon přijatý v referendu.*“²¹² V tomto případě by referendum představovalo nástroj absolutního veta. Tato role je ve většině států přisuzována nejvyššímu, popř. právě ústavnímu soudu (Pechanec 2011: 19). Nicméně toto může být skutečně problematické. Například v sousedním Slovensku, které je nám z ostatních států historicky a kulturně nejbližší, je zákonodárná pravomoc Národní rady SR omezena referendem, ale před vyhlášením

²⁰⁸ V tomto návrhu je pouze přesně stanoven počet senátorů a poslanců, kteří mohou vyvolat referendum, jinak v obou návrzích může dále vyvolat referendum vláda a 200 000 občanů. K přijetí rozhodnutí stačí 1/2 voličů + účast nejméně 1/3 všech voličů, rovněž se shodují v negativním vymezení předmětu referenda, tedy o čem by nešlo hlasovat: lidská práva, volba a odvolávání politiků, mezinárodní závazky ČR, příjmy a výdaje, rozhodnutí výkonné a soudní moci. Rozhodnutí by bylo možno zvrátit: 3/5 poslanců + 3/5 přítomných senátorů, až v následujícím volebním období.

²⁰⁹ Sněmovní tisk číslo 8/0 PSP ČR 2010-2013.

²¹⁰ Připomínáme, že K. Peake odešla z poslaneckého klubu VV 18. 4. 2012 dostupné z:

<http://www.psp.cz/sqw/detail.sqw?id=5954&o=6>

²¹¹ Sněmovní tisk číslo 661/0 PSP ČR 2010-2013.

²¹² Stenoprotokol z 9. schůze PSP ČR 2010-2013.

referenda má právo obrátit se na Ústavní soud SR prezident republiky.²¹³ Takto v roce 1999 odmítl tehdejší prezident Rudolf Schuster vyhlásit referendum o používání jazyků národnostních menšin v úředním styku. Ze šesti posudků pět tvrdilo, že by předmět referenda byl v rozporu s Ústavou.²¹⁴ Tento argument vyjádřil například i M. Benda (ODS): *“pokud je možné předkládat návrh zákona do referenda, musel by být předběžný přezkum Ústavního soudu, zda není takový návrh v nesouladu s ústavním pořádkem ČR, s mezinárodními smlouvami.”*²¹⁵ Vládní návrh již možnost předběžného přezkumu Ústavním soudem obsahoval. Ale na rozdíl od slovenské úpravy by dle vládního návrhu měla tuto pravomoc vláda, nikoli prezident republiky.²¹⁶

Nicméně tematizování role Ústavního soudu se týkala i méně věcné roviny, respektive lze jej přičíst k tehdy ke kontroverznímu zrušení ústavního zákona.²¹⁷ Z některých výroků je to jasně patrné. V. Filip (KSČM) k tomuto: *„Já jsem přesvědčen, že nikdo neomezuje Ústavní soud. Ústavní soud České republiky na sebe abstrahoval tolik pravomocí, že to tu vadí té, jindy oné politické straně. A bavíme se o tom, jestli jsme parlamentní demokracií, nebo jsme justičním státem. Ale Ústavní soud nemůže měnit ústavní zákony. ..Jednou se toho dopustil. A my jsme s tím nic nedělali. Aby se nám to příště nevymstilo!”*²¹⁸

3.6.2 Referendum – kdo, jakou silou a o čem se rozhoduje?

Jako na další téma lze nahlížet na základní parametry referenda, respektive zdrojem konfliktu bylo základní nastavení referenda. Nicméně v první debatě je návrh kritizován z řad vládních poslanců zejména z důvodu nekvalitního provedení, toto bylo ale spíše zástupným problémem pro vládní poslance, kteří předkládali vlastní návrh zákona. Případně pro ty, kteří kontinuálně referendum odmítají, jmenovitě pro M. Bendu (ODS): *„Myslím, že už jsme tady měli různé mizerné návrhy o referendu, a dobře víte, že já nejsem vůbec žádným příznivcem referenda, ale takhle mizerný návrh zákona o referendu jsme tady snad ještě neměli!”*²¹⁹ Ale co je důležité podotknout, že v šestém volebním období paradoxně vzhledem k existenci jedné

²¹³ Dostupné z: https://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/zd_ustava_20160302.pdf

²¹⁴ Dostupné z: <http://www.parlament-vlada.eu/index.php/komentar-politika/403-pjust-slovenske-zkuenosti-s-referendem>

²¹⁵ Stenoprotokol z 9. schůze PSP ČR 2010–2013, ze dne 10.10. 2010

²¹⁶ Sněmovní tisk číslo 661/0 PSP ČR 2010-2013

²¹⁷ Tzv. kauza Melčák z roku 2009 je považována za nejkontroverznější událost v české právní historii, tato pravomoc byla Ústavním soudem užita poprvé, současně se stal jeho nálezkem předmětem mnoha diskusí o české ústavnosti a principech demokracie (Vlček 2015)

²¹⁸ Stenoprotokol z 9. schůze PSP ČR 2010–2013, ze dne 10.10. 2010.

²¹⁹ Ibidem.

z vládních stran, jejíž hlavní prioritou bylo prosazení prvků přímé demokracie, nemůžeme hovořit o tom, že zavedení obecného referenda bylo skutečně jedním zamýšlených cílů této vlády, ač je takto avizováno v koaliční smlouvě této vlády.²²⁰ O tom vypovídá podoba debaty a počet zúčastněných poslanců těchto jednání.²²¹ Ostatně to potvrdila i poslankyně K. Klasnová: „*Věci veřejné prosadily, tehdy ještě v koalici, aby vůbec tato novela Ústavy spatřila světlo světa, a to vzdor poměrně tuhému odporu tehdejších koaličních partnerů. O tom že se tato vláda příliš nehnala k projednání tohoto zákona, svědčí i to, že byl poslán do Poslanecké sněmovny 11. dubna 2012, takže je to téměř rok, kdy nám tady ten zákon leží.*“²²² Dokonce to nebyl cíl ani opozičních stran hlásící se dlouhodobě k přímé demokracii. P. Pechanec návrh opozičních sociálních demokratů považuje spíše za test soudržnosti vládní koalice, než za vážně zamýšlenou legislativní iniciativu (Pechanec 2011: 123).

Problematické se v těchto debatách jeví oblasti, o kterých by se v referendu mělo rozhodovat, toto souvisí s kritikou samotného provedení návrhu opozičních poslanců, nikoli v neshodě na samotném předmětu referendového hlasování. K. Peake (VV): „*Z nich bych si ještě dovolila vypíchnout to, že návrhy zákona mají zcela nedostatečným způsobem zpracované vymezení oblastí, o kterých nesmí být v referendech rozhodováno.*“²²³ Výše uvedený argument je obdobně formulován ve stanovisku vlády.²²⁴ Přesto předkládaný návrh zákona ČSSD taxativně uvádí, o čem by se rozhodovat prostřednictvím referenda nemohlo. Vyjma toho, že dle tohoto návrhu nelze rozhodovat o otázkách směřujících ke změně podstatných náležitostí demokratického právního státu, vymezuje ještě dalších pět oblastí, o kterých rozhodovat v referendu nelze.²²⁵ Nicméně jedna z konkrétních oblastí, která dle vládních poslanců absentovala v opozičním návrhu, je otázka státního rozpočtu. Dle S. Polčáka (TOP 09): „*Například hlasovat zákon o státním rozpočtu v referendu by mohlo mít poměrně dalekosáhlé negativní důsledky*“²²⁶. Ale již nejsou uvedeny jaké.

Z hlediska základních proměnných referenda byla také tematizována otázka, kdo je oprávněným subjektem vyvolat referendum, zda parlament, vláda či lid a jaký počet ústavních činitelů či občanů může referendum vyvolat. V případě opozičního návrhu to bylo 200 000, 33

²²⁰ Koaliční smlouva vlády P. Nečase dostupné z: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/dulezite-dokumenty/koalici-smlouva-74245/>

²²¹ V případě obou projednávaných návrhů zákona se věcně k referendu vyjádřily vládní poslankyně Věci veřejných pouze K. Peake a K. Klasnová svým jedním příspěvkem.

²²² Stenoprotokol z 52. schůze PSP ČR 2010–2013, ze dne 26.03. 2013

²²³ Stenoprotokol z 9. schůze PSP ČR 2010–2013, ze dne 10.10. 2010.

²²⁴ Stanovisko vlády k návrhu poslanců Bohuslava Sobotky, Jeronýma Tejce a dalších na vydání ústavního zákona o celostátním referendu a o změně ústavního zákona České národní rady č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů PSP ČR 2010–2013, sněmovní tisk č. 8/1

²²⁵ Sněmovní tisk číslo 8/0 PSP ČR 2010–2013.

²²⁶ Stenoprotokol z 9. schůze PSP ČR 2010–2013, ze dne 10.10. 2010.

senátorů či 80 poslanců, vládní návrh považoval za oprávněný subjekt 250 000 občanů, případně mohla návrh zákona o otázce předložené k rozhodnutí v celostátním referendu schválit vláda i bez výše uvedené petice občanů. Jeroným Tejc (ČSSD) k tomu to: „*Tento návrh zákona je postaven na jednoduché logice. Občan získá 250 tisíc podpisů – umíme si představit po zkušenosti s prezidentskou volbou, kolik je to práce získat 250 tisíc podpisů*“.²²⁷ Vládní návrh také někteří odborníci považovali v praxi téměř za neuplatnitelný. Ústavní právník Ján Gronsý k tomuto návrhu zákona: „*Můžeme téměř s jistotou říci, že žádné celostátní referendum se na základě tohoto návrhu nikdy konat nebude. Je to návrh o tom, jak zabránit ústavnímu zakotvení a provádění celostátního referenda v České republice*“²²⁸ Na toto poukazoval již zmiňovaný Jeroným Tejc: „*Těch 250 tisíc podpisů bude znamenat povinnost vlády nikoliv zajistit referendum a jeho konání, ale jen předložit návrh. A pokud ten návrh nebude schválen ústavní většinou ve Sněmovně a ústavní většinou v Senátu, tak padá pod stůl, jako by se nic nedělo. Těch 250 tisíc podpisů může ten dotyčný spálit. A to si myslím, že je hlavní nevýhoda tohoto návrhu zákona, protože nezajišťuje občanům možnost vyvolat referendum bez ohledu na to, zda si to přeje vláda, bez ohledu na to, zda si to přeje Poslanecká sněmovna a Senát*“²²⁹

Obdobná kritika zazněla i od komunistického poslance Stanislava Grospiče: „*A není to jen otázka těch 250 tisíc nutných podpisů na to, aby se vůbec mohla ta otázka stát předmětem jednání o referendu. Pomijím to, že vláda si tam nechává sama pro sebe pravomoc možná navrhnout vládní návrh zákona o nějaké otázce, kterou uzná sama za vhodné, aby byla předmětem celostátního referenda, nicméně tuto pravomoc vlastně vymezuje a odnímá zastupitelským sborům, to znamená jedné nebo druhé komoře Parlamentu České republiky*“²³⁰

3.6.3 Shrnutí

Šesté volební období znamenalo v České republice zemětřesení na politické scéně, ale není možné hovořit o otřesu ve vztahu k zákonu o obecném referendu. Tato skutečnost je o to více paradoxní, že se do nejvyšších pater politiky dostala politická strana, jež deklarovala ve svém volebním programu „*změnit současnou politickou (ne) kulturu větším zapojením občanů do rozhodování, tedy větším užíváním prvků přímé demokracie*“.²³¹ Jistý signál změny ve vztahu k zákonu o celostátním referendu mohl představovat návrh poprvé vzešlý ze středopravicové

²²⁷ Stenoprotokol z 52. schůze PSP ČR 2010–2013, ze dne 26.03. 2013.

²²⁸ Citováno z: <http://jinepravo.blogspot.cz/2012/04/jan-gronsky-jak-zmarit-celostatni.html>

²²⁹ Stenoprotokol z 52. schůze PSP ČR 2010–2013, ze dne 26.03. 2013

²³⁰ Ibidem.

²³¹ Volební program Věcí veřejných dostupný z: <http://www.olympic.cz/financovani/docs/VV.pdf>

koalice, nicméně ani tento pokus nebyl úspěšný, respektive politická krize vládní návrh smetla ze stolu. Poslanecký návrh zákona se nikterak nevymykal předchozím neúspěšným pokusům.

Nicméně v debatách bylo možné sledovat dvě základní téma, a to otázku Ústavního soudu ve vztahu k referendu a tematizování základních parametrů toho instrumentu. V případě prvního tématu lze diskurzivní strategii odpůrců referenda nazvat jako ochranu ústavnosti.

3.7 Sedmé volební období 2013–2014

Výsledky sněmovních voleb 2013 potvrdily negativní vnímání politické situace v České republice a krizi zavedených politických stran.²³² Vzestup podílu nespokojených voličů se projevil v oslabení především pravicové části politického spektra ve prospěch nových dle J. Charvát centristicko-populistických politických subjektů, především ve prospěch politického hnutí ANO 2011 (Charvát 2015: 25). V těchto volbách došlo k definitivní destrukci dosavadního stranického systému. Sněmovní volby proběhly v říjnu 2013, parlamentní zastoupení získalo sedm politických subjektů.²³³ Vítězem voleb byla ČSSD s 50 mandáty, tento výsledek byl hluboko pod očekáváním. Druhou nejsilnější stranou se stalo nové politické hnutí ANO 2011, které svou protivládní rétorikou získalo 47 mandátů v Poslanecké sněmovně. Obdobně se vyprofilovalo na vymezování se vůči vládním stranám další nové politické hnutí Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury (dále jen Úsvit) a obdrželo 14 mandátů. Nicméně třetí nejsilnější stranou se stala KSČM s 33 mandáty. Na čtvrtém místě se 26 mandáty skončila TOP 09, oproti minulému období zaznamenala poměrně velkou ztrátu. Největší propad ale zažila ODS, která dosáhla pouze na 16 mandátů. KDU-ČSL jako zmiňovaný Úsvit vstoupila do Poslanecké sněmovny se 14 mandáty a stala se opět parlamentní stranou (Havlík 2014: 46).

Jak poznamenává D. Kunštát, „podobně jako po volbách 2010, se nyní nacházíme v okamžiku, kdy česká veřejnost žije v očekávání možnosti změny k lepšímu“ (Kunštát 2015: 146). Ostatně jak známo, heslem „Ano, bude líp“ se prezentovalo politické hnutí ANO 2011 podnikatele A. Babiše. To je pravidelně v průzkumech veřejného mínění na první příčce z hlediska stranických preferencí.²³⁴ Politické hnutí ANO 2011 vzešlo z prostředí byznysu, stejně tak Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury (Kopeček, Svačinová 2015: 179). Nicméně podobně v minulém volebním období vedl „politický podnikatel“ Věci Veřejné, toto hnutí však

²³³ Takto velký počet politických subjektů, které se dostaly do Poslanecké sněmovny, je historicky největší. Nezahrnujeme volby v roce 1992 do České národní rady, kdy bylo těchto subjektů osm.

²³⁴ Pravidelné šetření CVVM dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/volby-a-strany/>

nemělo dlouhého trvání (Hloušek 2012: 12). Jak již bylo naznačeno, v případě ANO 2011 a Úsvitu nelze hovořit o jednoznačném ideovém profilu. Pokud se zaměříme na programy těchto hnutí a problematiku přímé demokracie, je již z oficiálního názvu hnutí Úsvit zjevné, že nabízí změnu současného politického situace potažmo i systému skrze instituty přímé demokracie. Z hlediska srovnání s hnutím Věcí Veřejných, je možné pozorovat u Úsvitu větší míru požadavků přímé demokracie. U ANO 2011 v programových východiscích je vyjádřena podpora „otevřenému státu s prvky přímé demokracie“.²³⁵ Nicméně dále se program o referendu či přímé demokracii více nezmiňuje. U ostatních parlamentních stran v daném volebním období nenacházíme ve volebních programech zásadní změnu v postoji k přímé demokracii či referendu. Nicméně ČSSD prosazuje konkrétní podobu referenda, respektive předložení „ústavního zákona o obecném referendu vyvolatelném lidovou iniciativou zdola“.²³⁶ Můžeme tak sledovat jistý kvalitativní posun oproti ostatní volebním období. U KSČM je tento posun zřetelný v požadavku na zjednodušení vyhlásování referend na regionálních a místních úrovních.²³⁷ Připomínáme fakt, že na krajské úrovni bylo uzákoněno referendum v roce 2011, tedy v minulém volebním období.

V tomto období se zaměříme na projednávání návrhu zákona o celostátním referendu, který byl předložen lídrem Úsvitu T. Okamurou v lednu roku 2014 označený jako sněmovní tisk 114/0. Na počátku března 2014 vláda zaslala poslancům nesouhlasné stanovisko s tímto návrhem a 25. 3. 2014 byl návrh zamítnut v prvním čtení. Tento návrh je specifický v několika ohledech. Nepřipouští referendum pouze v oblastech jako lidská práva, mezinárodní závazky či výkon soudní moci.²³⁸ K vyvolání referenda by v případě tohoto návrhu stačilo 50 poslanců, 33 senátorů, vláda, 100 000 občanů. Přičemž návrh nestanoví kvorum pro platnost referenda a v neposlední řadě jako jediný návrh doposud uvádí možnost zvrácení výsledku referenda prostřednictvím referenda. K přijetí rozhodnutí v referendu je potřeba dle návrhu polovina hlasujících voličů.²³⁹ Ze 152 přítomných poslanců souhlasilo s návrhem na zamítnutí 102 poslanců a pouhých 33 bylo proti. Oproti minulému období bylo hlasování v rámci jednotlivých poslaneckých klubů spíše shodné. Z vládních stran můžeme jmenovat například jediného poslance S. Humla (ČSSD)²⁴⁰, který návrh na zamítnutí nepodpořil. Z opozičních stran

²³⁵ Oficiální stránky hnutí ANO 2011 dostupné z: <http://www.anobudelip.cz/cs/o-nas/program/volby-2013/vychodiska/>

²³⁶ Oficiální stránky ČSSD dostupné z: https://www.cssd.cz/data/files/volebni_program.pdf

²³⁷ Oficiální stránky KSČM dostupné z: <https://www.kscm.cz/uvodni-stranka/nas-program/volebni-program>

²³⁸ Většina návrhů uvádí dále oblasti jako příjmy státního rozpočtu či bezpečnost státu, volbu a odvolávání politiků.

²³⁹ Sněmovní tisk číslo 114/0 PSP ČR 2013 – doposud.

²⁴⁰ S. Huml byl v parlamentních volbách v roce 2010 zvolen za Věci veřejné.

to byl S. Karamazov za ODS. V klubu KSČM bylo proti zamítnutí 19 poslanců a 11 se zdrželo, čímž de facto byli proti návrhu na zamítnutí.²⁴¹

3.7.1 Referendum jako antisystémový nástroj

Jak bylo uvedeno výše, zkoumaný návrh upravoval pojetí referenda s minimem omezení jeho aplikovatelnosti včetně podmínek k vyhlášení referenda, či platnosti jeho výsledků. Hlavním jmenovatelem této debaty je nazírání na tento konkrétní návrh ze strany jeho odpůrců jako na antisystémový nástroj, a to napříč politickým spektrem. Například poslanec za ANO 2011 Vlastimil Vozka: „*Především je referendum zaváděno v tak širokém měřítku, že by ve své podstatě změnilo dosavadní vyvážení současné zastupitelské demokracie. Při základních parametrech počtu občanů, poslanců nebo senátorů může dojít i k ovlivnění fungování státu, přičemž v takto pojatém referendu může dojít i k zásahu do ústavních zákonů. Rovněž je tak možný zásah do otázek rozpočtu, tedy financování státu nebo daní...*“²⁴² Referendum jako antisystémový nástroj je chápáno zejména ve smyslu ohrožení ústavnosti, případně možnosti zneužití nedemokratickými aktéry. Je velmi zajímavé, že tyto repliky se opakují, ale v dané debatě se například explicitně nevyskytuje s tímto často spatý argument, jedno z úskalí přímé demokracie, a to tyranie většiny. Ostatně veřejnost jako jeden ze subjektů tohoto politického aktu je ze strany odpůrců tohoto návrhu zmiňována pouze okrajově. Poslanec za ČSSD J. Diensbier: „*Tento návrh ústavního zákona je zásadním ohrožením ústavnosti a troufám si říct, že demokracie v České republice, protože klidně v případě, že by byl schválen, je možno okamžitě vyvolat hlasování například o zrušení Poslanecké sněmovny. O zrušení vlády jako ústavní instituce...*“²⁴³ Další argumentační linii, která se v dané debatě vyskytuje, je možnost zneužití referenda ze strany nedemokratických aktérů. L. Zaorálek (ČSSD) k tomuto: „*Každému referendu musí předcházet jakási skutečně veřejná debata, ve které se názory nějak krystalizují a ujasňují. To, co jsme viděli, přátelé, na Krymu, to byl blitzkrieg*“²⁴⁴ Jak je možné vidět, v debatě o obecném referendu byly připomínány události mezinárodního charakteru jako dodnes zpochybňované²⁴⁵ referendum na Krymu, a to zejména pro jeho průběh a výsledek. V případě tohoto návrhu byl jeden z tradičních argumentů proti přímé demokracii použit i sociálními demokraty, kteří obecné referendum vždy prosazovali. Například tento argument

²⁴¹ 97. hlasování, 7. schůze PSP ČR 2013 - doposud, ze dne 25. 03. 2014.

²⁴² Stenoprotokol ze 7. schůze PSP ČR 2013 - doposud, ze dne 25.03. 2014.

²⁴³ Ibidem.

²⁴⁴ Ibidem.

²⁴⁵ Prohlášení ministerstva zahraničí k referendu na Krymu dostupné z:

http://www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/prohlaseni_a_stanoviska/x2014_03_16_prohlaseni_ministerstva_zahranici.html

použil Štěpán Stupčuk (ČSSD): „*Podívejte se do historie. Historie je plná okamžiků, kdy právě prvky přímé demokracie nejčastěji formou plebiscitu dovedly společnost právě do tyranie a do stavu, kdy jim vládl diktátor.*“²⁴⁶ Je důležité podotknout, že představitelé Úsvitu referendum neprezentovali jako nástroj k destrukci současného systému, ale jako „*vyjádření nevyšší vůle lidu*“²⁴⁷, případně „*kontrolní mechanismus při největších excesech nespokojenosti občanů s konkrétní věcí.*“²⁴⁸

3.7.2 Interdiskurzivní vztahy

Populistický diskurs

V teoretické části práce jsme se tomuto věnovali, uváděli jsme často citovaný argument zneužití referenda demagogy či populisty proti dosavadnímu establishmentu. V kapitole 6.2.3 jsme se problematice tohoto označení také věnovali. V případě obhajoby přímé demokracie populistickými stranami jde o snahu oslabit moc elit, které dle nich zneužívají systém reprezentativní demokracie, není to tedy primárně důsledek kritiky mechanismů reprezentativní demokracie (Havlík, Pinková 2012: 122-123). Nicméně Mudde a Kaltwaser uvádí, mimo jiné jednu z možných hrozeb populismu, a sice proklamování nadřazenosti suverenity lidu může napadnout či dokonce omezit systém kontroly a vyvažování jednotlivých mocí (Mudde, Kaltwaser 2012: 21). Toto hrozba byla uváděna většinou politických stran, jako hlavní argument proti tomuto návrhu viz předcházející kapitola.

Rétorika předkladatele návrhu zákona, Úsvitu, respektive Tomia Okamury, zcela odpovídá označení populistická. V případě předkládaného návrhu zákona o referendu lze toto ilustrovat na několika výrocích představitelů této strany Tomia Okamury: „*Kdo tyto myty a nepravdy šíří? Přece politici a na ně napojené ekonomické elity. K nim patří řada intelektuálů, pro které je občan hloupá ovce, která se do vlády země nesmí plést...Naše současná zastupitelská demokracie je taková forma polodemokracie. Je to ústupek mocných tlaků zdola, ale takový ústupek, který zachovává moc pro elity jako privilegium*“²⁴⁹....Obdobně Martin Lank (Úsvit): „*Já tady stojím před vámi jako obhájce tohoto návrhu ústavního zákona, protože mít možnost rozhodovat chce v první řadě velká část tohoto národa. Zkuste se ostatně zeptat svých voličů.*“²⁵⁰

²⁴⁶ Stenoprotokol ze 7. schůze PSP ČR 2013 - doposud, ze dne 25.03. 2014.

²⁴⁷ Stenoprotokol ze 7. schůze PSP ČR 2013 - doposud, ze dne 25.03. 2014

²⁴⁸ Ibidem

²⁴⁹ Stenoprotokol ze 7. schůze PSP ČR 2013 - doposud, ze dne 25.03. 2014

²⁵⁰ Ibidem.

V kapitole 3.2.6 jsme uváděli jednu z možných kategorizací populistických stran, a to identitárně populistické politické strany a parciálně populistické politické strany. Na rozdíl od parciálně populistické politické strany M. Sládka, SPR-RSČ²⁵¹ působící v Poslanecké sněmovně v prvních letech po pádu komunismu, Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury reprezentuje spíše identitárně populistické politické strany. Jádrem jeho stranické identity je primárně populismus, jelikož u něj absentuje jakákoli ideologie.

3.7.3 Shrnutí

Dlouhotrvající politická krize se stala příležitostí pro oslovení voličů politickými programy dosud neznámých politických hnutí. Jedním z těchto aktérů byl Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury, v jehož názvu je patrné hlavní téma programu – přímá demokracie. Na rozdíl od Věcí Veřejných, které uspěly s tímto tématem v minulých volbách, byl Úsvit v pojetí prvků přímé demokracie, respektive referenda mnohem radikálnější. Dokonce i ve snaze v parlamentu zákon o referendu prosadit.

V sedmém volebním období byla analyzována jednání o návrhu zákona Tomia Okamury, lídra hnutí Úsvit. Za klíčové téma této debaty považujeme referendum jako antisystémový nástroj, v analyzované debatě se nejčastěji objevuje explicitně či implicitně spojení *ohrožení* či *narušení ústavnosti*, případně *ohrožení demokracie*. Referendum v případě tohoto návrhu je pojímáno jako hrozba pro současný systém. Legitimizační strategií odpůrců tohoto návrhu je obrana demokracie. V debatě o referendu jednoznačně vystupuje populistický diskurs.

Analýza z hlediska úrovně tradičních dilem přímé demokracie ukázala, že odpůrci referend užívají argumenty, které bychom zařadili do oblasti přínosů přímé demokracie. Další tři dilema se v této debatě téměř nevyskytují, sekundárně dilema, které řeší dopady na *policy*.

²⁵¹ SPR-RSČ je považována za populisticko-extremistickou pravicovou stranu (Mareš 2000, Smolík, Pink 2007).

4. Diskursy, strany, osobnosti

V této závěrečné kapitole budou diskutována zjištění, která vyplynula z dosavadní analýzy parlamentního debat o přímé demokracii v České republice. Je ale nutné poznamenat, že v rámci zákonodárného procesu je v ČR přímá demokracie spojována zejména s institutem referenda, ač zde byly i pokusy zakotvit do českého ústavního pořádku další instituty přímé demokracie.

V rámci parlamentních debat o návrzích zákonů o celostátním referendu byly v průběhu 25 let identifikovány tři zásadní mezníky, které ovlivnily dosavadní průběh debat. První z těchto mezníků je nesporně vznik Ústavy České republiky, druhý vstup do Evropské unie v roce 2003 a za třetí lze považovat nástup populistických stran po roce 2010, především volby 2013 a volební úspěch Hnutí Přímé demokracie Tomia Okamury. Nicméně hlavní hybatel těchto debat byl zejména mezinárodněpolitický kontext a z hlediska domácí politiky dlouhodobá politická krize, která byla často důsledkem vnitrostranických sporů či politických afér a různých kauz. V neposlední řadě analýza ukázala, že klíčovou roli v těchto debatách sehrály konkrétní osobnosti.

V rozmezí let 1989-1992 byl významný ústavní zákon o referendu z roku 1991, nicméně vzhledem k účelu, pro jaký měl být použit a uplatněn nakonec nebyl, nelze jej považovat za zcela zásadní událost. Ale zvláště tvorba samotné ústavy předurčila budoucí vývoj debat o obecném referendu. Názorová nejednotnost v otázce referenda se prokázala nejenom mezi jednotlivými poslaneckými kluby, ale také připomínáme V. Havla s jeho připomínkou zakotvit referendum přímo do ústavy. Finální verze ústavy v této věci představuje tedy určitý kompromis.

V první polovině trvání existence samostatné České republiky byly debaty ovlivněny procesem evropské integrace. Již od samotného počátku se v debatách o návrzích zákonů o celostátním referendu objevuje motiv vstupu do Evropské unie, a to napříč politickým spektrem. Lze dokonce tvrdit, že charakter parlamentních debat o přímé demokracii se odvíjel od procesu evropské integrace. Nicméně důležitým aspektem těchto debat, ale i procesu evropské integrace, byl kontext nových demokracií v Evropě, které jsou mimo jiné charakteristické zkušenostmi s komunistickou minulostí. Debaty o návrzích zákonů o referendu byly tedy přinejmenším v tomto období ovlivněny paralelně dvěma procesy, evropskou integrací a demokratickou konsolidací. Do roku 1998 byly tyto diskursivní prvky umocněny také přítomností antisystémových stran v parlamentu. Mezi tyto strany patřily SPR-RSČ a KSČM. Tato polarizace stranického systému v důsledku znamenala mimo jiné střetávání

diskurzů (diskurs krize, antikomunistický diskurs, populistický diskurs, diskurs evropské integrace) v rámci daných debat, to se projevilo mimo jiné emocionální podobou debaty. Nicméně toto střetávání diskursů nemělo ani žádný vliv na změnu postojů jednotlivých stran či osobností.

Jak již bylo uvedeno, v debatách silně rezonuje zejména v prvním polovině existence samostatné České republiky diskurs evropské integrace, přičemž převažující pojetí tohoto diskursu lze formulovat jako potřebu vstupu České republiky do Evropské unie jako prostředku k přiblížení se k rozvinutým západoevropským zemím. V souvislosti s Evropskou unií bylo referendum s probíhající přípravou na členství v EU prezentováno jako pouhý nástroj pro vstup do Evropské unie, a to téměř napříč politickým spektrem. KSČM v zastoupení V. Filipa v této souvislosti navrhovala úpravu návrhu tak, že by bylo možné prostřednictvím referenda také vypovědět mezinárodní smlouvy. Je zjevné, že KSČM měla zájem vyvolat referendum o vystoupení z NATO.

Zejména v této fázi vývoje diskusí o referendu stojí proti sobě dvě velké politické strany, ČSSD a ODS. Zatímco z hlavních principů ODS je chápání demokracie výlučně jako zastupitelské, naopak ČSSD je strana, která již od samého počátku svého působení v parlamentu prosazuje prvky přímé demokracie. Tato skutečnost se také projevila v názorovém střetu obou stran na toto téma. V této souvislosti také zmiňujeme charakteristickým rys těchto debat, a to je jejich personalizace. V debatách opakovaně vystupují stejné osobnosti, které se stávají hlavními tvářemi tohoto tématu. Tváří ODS je jednoznačně poslanec M. Benda, který dodnes vystupoval ve všech jednání, vyjma námi analyzovaných návrhů v 5. volebním období. Postoj ODS nejlépe ilustruje příspěvek M. Bendy, který opakovaně uvádí, že je k institutu referenda skeptický. Mezi osobnosti ČSSD lze řadit Z. Jičínského či P. Rychetského, kteří jsou také mimo jiné autory několika návrhů. Oba poslanci zdůrazňují potřebu tohoto ústavního zákona ve smyslu naplnění či „dluhu“ české Ústavy. Výše jmenované osobnosti působily ve vysoké politice zejména v první polovině vývoje debat, poté se tyto typy osobností vytrácí. Později je to T. Okamura, který s tímto tématem mimo jiné vyhrál parlamentní volby.

Analýza dále ukázala, že za určitým rozhodnutím stál spíše diskurs stranické loajality a autorita vlády, než oficiální jednání a argumentace. Tyto tendence bylo možné sledovat u menších politických subjektů například Strany zelených či KDU-ČSL. Jako jeden z příkladů konkrétního politika lze uvést C. Svobodu z KDU-ČSL. Tento poslanec byl v roce 1999 jedním z předkladatelů návrhů zákona o referendu, tento návrh byl zamítnut až ve 3. čtení. Obecné referendum obhajoval coby správný krok k naplnění ducha Ústavy, avšak v roce 2007 již

prosazoval dle programového prohlášení vlády referendum ke konkrétní otázce. V případě návrhu KSČM dokonce hovořil o zbavování či utíkání od politické odpovědnosti.

Po vstupu České republiky do Evropské unie naopak převažuje kontext domácí politiky, respektive krize českého vládnutí²⁵². V debatách o referendu nejčastěji jeho zastánci, ČSSD a KSČM, referendum prezentují jako řešení politické krize, která se dle těchto aktérů mimo jiné projevuje nedůvěrou vůči politikům. Ačkoli se tento diskurs objevil již v první polovině existence samostatné České republiky, byl také dáván do souvislosti s obecně evropskými tendencí. Tato krize se v debatách projevuje v různých diskurzech od znovunastolení důvěry přes diskurs odpovědnosti.

Samostatnou fází vývoje debat je rok 2013, respektive osobnost T. Okamury, pro nějž se hlavním tématem programu, ale i celé jeho strany stalo prosazení prvků přímé demokracie do právního řádu České republiky. Tomio Okamura se svým radikálním pojetím přímé demokracie v kombinaci s protivládním apelem proměnil dosavadní argumentaci v analyzovaných debatách. Nicméně tyto argumenty nebyly zcela nové. Jedním z diskursivních prvků, který se v diskusích o referendu opakovaně objevuje v menší či větší míře, je obrana demokracie před obecně nedemokratickými silami. Referendum je nejčastěji chápáno jako antisystémový nástroj, ale je nutné poznamenat, že toto pojetí je reakcí na konkrétní úpravu referenda. Nicméně nelze hovořit o antikomunismu, který je dle některých autorů všudypřítomný „ideologický tmel“ zejména pro pravou část politického spektra (Koubek, Polášek 2013: 12), jak by se dalo předpokládat. Jedním z předpokladů autorky této práce bylo, že antikomunismus bude jedním z hybatelů debat. Tento předpoklad analýza nepotvrdila. Antikomunistický diskurs byl zřejmý pouze v prvních letech existence samostatné České republiky, a to v podobě explicitního označování komunistů jako protivníka, který chce zamezit směřování do evropský struktur. V dalších letech toto není součástí debat, jak je z analýzy zřejmé.

²⁵² Mezi roky 1996–2013 se vystříдалo 11 vlád, pokud budeme počítat Nečasův kabinet za dvě vlády, tak 12 vlád. Čímž se řadíme k nejméně stabilním exekutivám v Evropě (Lebeda 2015: 12).

Závěr

Cílem předkládané práce bylo zmapovat vývoj diskusí o přímé demokracii z perspektivy poslanců Parlamentu České republiky mezi lety 1989-2014. V závěru práce budou zodpovězeny otázky, které jsme si kladli. Pojem vývoj implikuje určitou schopnost změny, pokud k nějaké změně došlo, jaká tedy byla, co bylo jejím katalyzátorem.

V analyzovaných debatách byl hlavní mobilizační prvek zahraniční i domácí politická situace, přičemž v první polovině existence samostatné České republiky spíše převládala mezinárodněpolitický kontext, ve druhé polovině naopak domácí politická situace. V předchozí kapitole byly již popsány hlavní milníky vývoje těchto debat. Mezi tyto milníky patří vznik Ústavy České republiky, druhý vstup do Evropské unie v roce 2003 a za třetí lze považovat nástup populistických stran po roce 2010, především volby 2013 a volební úspěch Hnutí Přímé demokracie Tomia Okamury.

V debatách o referendu jsme dále sledovali, jak konkrétní aktéři vnímají problematiku přímé demokracie, respektive jaké významy byly sdělovány. Referendum je zejména vnímáno jako nástroj pokroku a přiblížení se k vyspělým demokraciím, nebo naopak jako nástroj nadbytečný či dokonce nebezpečný. Zastánci, tak i odpůrci legitimizují svůj postoj odkazováním se na hodnotový systém, případně užívají racionalizaci skrze argumenty týkající se nastavení politického systému. V souvislosti s argumentací uvádíme konkrétní oblasti dilemat přímé demokracie, které se objevují v českých parlamentních debatách. V debatách je kladen důraz na oblast přínosů přímé demokracie, případně dopadů na *policy*. Naopak naprosto marginální téma, případně se téměř nevyskytuje, je otázka financí.

Z hlediska diskursů jsou debaty silně ovlivněny zásadními mezinárodními tématy či událostmi, přičemž nejvýznamnějším diskursem je evropský integrační diskurs. Dále nedílnou součástí těchto debat je diskurs odpovědnosti. Argumenty v těchto diskurzech se ale zásadně nemění, čímž také přispívají ke stávajícímu statu quo. Nicméně je stále otázkou budoucnosti, jak ovlivnila dosavadní debaty o referendu populistická rétorika T. Okamury. V současné době setrvává v Poslanecké sněmovně vládní návrh zákona o celostátním referendu, sněmovní tisk č. 559/0. Jednání o tomto návrhu bylo přerušeno v březnu roku 2016 a doposud není jasné, kdy toto jednání bude pokračovat. Otázkou také je, na kolik budou dosavadní debaty o referendu ovlivněny současným mezinárodním kontextem.

Použitá literatura a zdroje:

Literatura:

BALÍK, Stanislav. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 3. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2011. ISBN 978-80-210-5438-7.

BAYLEY, Paul. *Cross-cultural perspectives on parliamentary discourse*. Philadelphia: J. Benjamins Pub. Co., c2004. ISBN 158-811-477-5.

BENEŠ, Vít. *Český diskurz o mezinárodní roli Evropské unie. Hledání českých zájmů*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2010, s. 31-51. ISBN 978-80-865-0686-9.

BERAMENDI, Virginia. *Direct democracy: the International Idea handbook*. Stockholm, Sweden: International IDEA, 2008. ISBN 978-918-5724-505.

BOURDIEU, Pierre. *Pravidla umění: geneze a struktura literárního pole*. Brno: Host, 2010. Teoretická knihovna. ISBN 978-80-729-4364-7.

BROKLOVÁ, Eva. *Československá demokracie: politický systém ČSR 1918-1938*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1992. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901-0596-3.

BUREŠ, Jan. *Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-4283-0.

BUTLER, David a Austin RANNEY (eds.). *Referendums around the world: the growing use of direct democracy*. Washington: AEI Press, 1994. ISBN 08-447-3853-0.

CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-868-9850-4.

CROZIER, Michel, Samuel P. HUNTINGTON. *The crisis of democracy: report on the governability of democracies to the Trilateral Commission*. New York: University Press, 1975. ISBN 978-081-4713-655.

DAHL, Robert A. O demokracii: průvodce pro občany. Praha: Portál, 2001. Knihovna Lidových novin (Praha). ISBN 80-717-8422-2.

DRYZEK, John S. a Leslie. HOLMES. Postcommunist democratization: political discourses across thirteen countries. New York: Cambridge University Press, c2002. ISBN 0521001382.

FILIP, Jan a SVATONĚ, Jan. Státověda. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. 400 s. ISBN 978-80-7357-685-1.

FIALA, Petr eds. Evropská referenda. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. ISBN 978-80-7325-051-5.

FOUCAULT, Michel. Dějiny sexuality. Přeložil Čestmír PELIKÁN. V Praze: Herrmann & synové, 1999. ISBN 80-238-5090-3.

FRIČ, Pavol a kol. Vůdcovství českých elit. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008. 296 s. Sociologie. ISBN 978-80-247-2563-5.

GJURIČOVÁ, Adéla. Rozdělení minulostí: vytváření politických identit v České republice po roce 1989. Praha: Knihovna Václava Havla, 2011. Edice Knihovny Václava Havla. ISBN 9788087490037.

HABERMAS, Jürgen. Problémy legitimacy v pozdním kapitalismu. Vyd. 1. Praha: Filosofía, 2000. 187 s. Morální a politická filosofie; 7. ISBN 80-7007-130-3.

HANLEY, Seán, et al. The consolidation of centre-right parties in the Czech Republic as an issue for comparative analysis. Politologický časopis-Czech Journal of Political Science, 2010, 2: 115-132.

HAVLÍK, Vlastimil. Volby do Poslanecké sněmovny 2013. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Mezinárodní politologický ústav, 2014. ISBN 978-80-210-7147-6.

HAVLÍK, Vlastimil, Euroskepticismus a krajně pravicové strany v České republice. Rexter VI, 2007, 1.

HELD, David. Models of democracy. 3rd ed. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2006. ISBN 08-047-5472-1.

HEYWOOD, Andrew. Politologie. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004. 482 s. Politologie. ISBN 80-86432-95-5.

HLOUŠEK, Vít, ed. a KOPEČEK, Lubomír, ed. Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2003. 379 s. Sborníky; sv. č. 16. ISBN 80-210-3195-6.

HOLZER, Jan a Pavel MOLEK. Demokratizace a lidská práva: středoevropské pohledy. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici s Masarykovou univerzitou Brno, 2013. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 9788074191596.

CHARVÁT, J.: Etablované *strany* v obležení: rekonstrukce českého stranického systému od 2010. Annales Scientia Politica, Vol. 4, No. 2 (2015), pp. 19 – 32.

JØRGENSEN, Marianne. a Louise PHILLIPS. Discourse analysis as theory and method. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 2002. ISBN 07-619-7112-2.

KLOKOČKA, Vladimír. Ústavní systémy evropských států: (srovnávací studie). 2., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Linde, 2006. ISBN 80-720-1606-7.

KOPEČEK, Lubomír. Éra nevinosti: česká politika 1989-1997. Brno: Barrister & Principal, 2010. ISBN 9788087029985.

KOPEČEK, Lubomír. Fenomén Václav Klaus: politická biografie. Brno: Barrister & Principal, 2012. ISBN 9788087474754.

KOUBEK, Jiří a Martin POLÁŠEK. Antikomunismus: nekonečný příběh české politiky?. Praha: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2013. Dialog, strategie, alternativy. ISBN 978-80-87748-15-2.

KUBÁT, Michal a Tomáš LEBEDA. O komparativní politologii a současné české politice: Miroslavu Novákovi k 60. narozeninám. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2479-2.

KUNŠTÁT, Daniel. 25 let české demokracie očima veřejnosti. Praha: Academia, 2014. Společnost (Academia). ISBN 978-80-200-2465-7.

LeDUC, L., 2003: The Politics of Direct Democracy: Referendums in Global Perspective. Peterborough, ON: Broadview Press.

MAGLEBY, David B. Direct legislation: voting on Ballot propositions in the United States. Baltimore: Johns Hopkins University Press, c1984. ISBN 08-018-2844-9.

MANSFELDOVÁ, Zdenka a Lukáš LINEK (eds.). Český parlament ve druhé dekádě demokratického vývoje. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2009. ISBN 978-80-733-0171-2.

MLEJNEK, Josef. Kuře v hrnci a křeček v kole: česká politika a její transformace v kontextu civilizační krize. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-732-5365-3.

MLSNA, Petr. Přímá demokracie a její ústavní parametry v českém ústavním pořádku. In: SEHNÁLEK, D. - VALDHANS, J., ed. *Dny veřejného práva*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 109-129. ISBN 978-80-210-4430-2.

MUDDE, Cas a Cristóbal ROVIRA KALTWASSER (eds.). Populism in Europe and the Americas: threat or corrective for democracy?. Cambridge: Cambridge University Press, 2012. ISBN 9781107699861.

NORRIS, Pippa. Democratic deficit: critical citizens revisited. 1. New York: Cambridge University Press, 2011. ISBN 978-0-521-12744-8.

NOVÁK, Miroslav a Tomáš LEBEDA. Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. Vysokoškolské učebnice (Aleš Čeněk). ISBN 80-864-7388-0.

PÁLLINGER, Zóltan Tibor. a . Direct democracy in Europe: developments and prospects. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. ISBN ISBN 978-3-531-15512-8.

PAVLÍČEK, Václav. Ústavní právo a státověda. Praha: Linde, 2004. ISBN 978-807-2011-414.

PAVLÍČEK, Václav. Ústavní právo a státověda. Praha: Leges, 2011. Student (Leges). ISBN 978-80-87212-90-5.

PECHANEC, Pavel. Přímá demokracie v České republice. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. Právní monografie (Wolters Kluwer ČR). ISBN 978-80-7357-700-1.

PROKOPOVÁ, Kateřina; ORSÁGOVÁ, Zuzana; MARTINKOVÁ, Petra. Metodologie výzkumu v oblasti kritické analýzy diskurzu, 2014.

PŠEJA, Pavel. Stranický systém České republiky: politické strany a jejich vývoj 1989-1998. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. Srovnávací politologie, sv. č. 1. ISBN 80-732-5069-1.

RETEROVÁ, Sylvie. Hlasování prostřednictvím internetu a mobilního telefonu v Estonsku funguje. Naše společnost (Our Society), 2012, 10.2: 35-42.

RYCKER, Antoon De a ZURAIDAH MOHD. DON. Discourse and crisis: critical perspectives. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2013. Discourse approaches to politics, society, and culture. ISBN 978-90-272-7092-4.

SARTORI, Giovanni. Teória demokracie. Přeložil Marianna ORAVCOVÁ, přeložil Ludomír KOVAČIČ, přeložil Platon BAKER. Bratislava: Archa, 1993. ISBN 807-115-0495.

SCHMITT, Hermann; VAN DER EIJK, Cees. Strategic Non-Voting in European Parliament Elections. In: Annual APSA Meeting, San Francisco. 2001.

SCHNEIDEROVÁ, Soňa. Analýza diskurzu a mediální text. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2884-4.

SMITH, Michael L. Občané v politice: studie k participativní a přímé demokracii ve střední Evropě. Praha: ISEA – Institut pro sociální a ekonomické analýzy, 2009. ISBN 978-80-903-3165-5.

STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-736-7038-0.

STŘÍTECKÝ, Vít. Česká zahraniční politika: mezi politickým (ne)zájmem a byrokratickou efektivitou. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2011. ISBN 978-80-865-0693-7.

SVENSSON, Palle. Teorie demokracie: brněnské přednášky. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1995. ISBN 80-859-5902-X.

SUCHÁNEK, Radovan a Věra JIRÁSKOVÁ. Ústava České republiky v praxi: 15 let platnosti základního zákona. Praha: Leges, 2009. Praktik (Leges). ISBN 978-80-872-1218-9.

TOCQUEVILLE, Alexis de. Demokracie v Americe II. Praha: Lidové noviny, 1992. Knihovna Lidových novin (Praha). ISBN 80-710-6051-8.

VÁVRA, Martin. Tři přístupy k analýze diskurzu – neslučitelnost nebo možnost syntézy? In: Tichý, Radek, ed. *Miscellanea Sociologica* 2006. 1. vyd. Praha: Fakulta sociálních věd UK, 2006, s. 49-65.

VODIČKA, Karel a Ladislav. CABADA. Politický systém České republiky: historie a současnost. 2., aktualizované a rozšířené vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 8073673371.

WINTR, Jan. Česká parlamentní kultura. Praha: Auditorium, 2010. ISBN 978-80-872-8413-1.

WODAK, Ruth. *Methods of critical discourse analysis* [online]. London: SAGE, 2001. Introducing qualitative methods [cit. 2016-12-03]. Dostupné z: <http://site.ebrary.com/lib/natl/Doc?id=10080947>.

WODAK, Ruth a Michael MEYER. *Methods of critical discourse analysis*. 2nd ed. Thousand Oaks [Calif.]: SAGE, 2009. ISBN 978-18-478-7455-9.

ZNOJ, Milan, BÍBA, Jan a VARGOVČÍKOVÁ, Jana. Demokracie v postliberální konstelaci. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2014. 240 s. Politeia. ISBN 978-80-246-2878-3.

Zdroje:

Aspects of Critical Discourse Analysis. In: CiteSeerX [online]. The Pennsylvania State University, ©2007-2016 [cit. 2016-12-04]. Dostupné z: https://userpages.uni-koblenz.de/~diekmann/zfal/zfalarchiv/zfal36_1.pdf

BALÍK, Stanislav. Několik poznámek k referendu o vstupu ČR do EU. *Revue Politika* [online]. 2003, 1(6) [cit. 2016-12-04]. Dostupné z: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/818/nekolik-poznamek-k-referendu-o-vstupu-cr-do-eu>

BELLING, Vojtěch. Federální model a evropská realita. Krize legitimacy a její překonání. *Mezinárodní vztahy*. 2006, vol. 41, no. 3, s. 5-18. [cit. 2016-12-04]. ISSN 0323-1844 Dostupné z: <https://mv.iir.cz/article/view/223>

BENDA Marek: Jak dál s ODS? In: ODS [online]. Občanská demokratická strana, c1991-2016 [cit. 2016-12-10]. Dostupné z: <http://www.ods.cz/clanek/6291-jak-dal-s-ods>

Co zaznělo na konferenci Přímá demokracie? In: Euroskop [online]. Praha: Vláda České republiky, C2005-2016 [cit. 2016-12-04]. Dostupné z: <https://www.euroskop.cz/779/26693/clanek/co-zaznelo-na-konferenci-prima-demokracie/>

Direct Democracy in Europe: Current Discussions. IAS (Online) [online]. 2013, IX. (4), 27-40 [cit. 2016-12-04]. ISSN 2498 -535X. Dostupné z: <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/ias.htm>

DALTON, Russell J., Wilhelm P. BURKLIN a Andrew DRUMMOND. Public Opinion and Direct Democracy. *Journal of Democracy* [online]. 2001, 12(4), 141-153 [cit. 2016-12-04]. ISSN 1086-3214. Dostupné z: http://muse.jhu.edu/content/crossref/journals/journal_of_democracy/v012/12.4dalton.html

DE FIGUEIREDO, J. M., C. H. JI a T. KOUSSER. Financing Direct Democracy: Revisiting the Research on Campaign Spending and Citizen Initiatives. *Journal of Law, Economics, and Organization* [online]. 2011, 27(3), 485-514 [cit. 2016-12-15]. DOI: 10.1093/jleo/ewr007. ISSN 87566222. Dostupné z: <http://jleo.oxfordjournals.org/cgi/doi/10.1093/jleo/ewr007>

DONOVAN, T. Popular Support for Direct Democracy. *Party Politics* [online]. 2006, 12(5), 671-688 [cit. 2016-12-04]. ISSN 1354-0688. Dostupné z: <http://ppq.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/1354068806066793>

DRYZEK, John S. a Leslie HOLMES. The Real World of Civic Republicanism: Making Democracy Work in Poland and the Czech Republic. *Europe-Asia Studies* [online]. 2000, 52(6), 1043-1068 [cit. 2016-12-15]. ISSN 09668136. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/153589>

DVOŘÁK, Tomáš. Modernizace, hodnotová změna a přímá demokracie. *Sociologia* [online]. 2013, 45(2), 107-127 [cit. 2016-12-04]. ISSN 0049-1225. Dostupné z: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=111639>

FATKE, Matthias. Participation and Political Equality in Direct Democracy: Educative Effect or Social Bias. *Swiss Political Science Review* [online]. 2015, 21(1), 99-118 [cit. 2016-12-04]. ISSN 1424-7755. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/spsr.12127>

FIALA, Petr a Miroslav, MAREŠ. Konstituování systému politických stran v České republice (1989-1992). *Politologický časopis* [online]. 1997(1), 117 [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <http://www.politologickycasopis.cz/cz/archiv/1997/1/>

FOLLESDAL, Andreas a Simon HIX. Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik. *JCMS: Journal of Common Market Studies* [online]. 2006, 44(3), 533-562 [cit. 2016-12-04]. ISSN 0021-9886. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1468-5965.2006.00650.x>

HAVLÍK, Vlastimil a Aneta PINKOVÁ. Populisté, protestní strany, outsideři? Několik poznámek ke konceptualizaci populistických politických stran. *Rexter* [online]. 2012, 2012(2),

122-123 [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <http://www.rexter.cz/populiste-protestni-strany-outsideri-nekolik-poznamek-ke-konceptualizaci-populistickych-politickych-stran/2012/11/11/>

International IDEA [online]. Stockholm, 2016 [cit. 2016-12-04]. Dostupné z: <http://www.idea.int/>

JÜPTNER, Petr, Pavla VALUŠOVÁ a Ilona KRUNTORÁDOVÁ. Participation and Elements of Direct Democracy in the Czech Republic: Part I. Public Policy and Administration [online]. 2014, 13(4), 644-658 [cit. 2016-12-04]. ISSN 2029-2872. Dostupné z: <https://www3.muni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/view/3937>

KOLÁŘOVÁ, Kateřina. (Mal)adjusted to the Crisis, Disabled for Citizenship? Disability and Race in Discourses of “the Crisis”. Gender, Equal Opportunities, Research [online]. 2014, 15(2) [cit. 2016-12-06]. ISSN 12130028. Dostupné z: <http://www.genderonline.cz/cs/issue/37-rocnik-15-cislo-2-2014-gender-a-krize/414?culture=en>

KOPEČEK, Lubomír a Petra SVAČINOVÁ. Kdo rozhoduje v českých politických stranách? Vzestup nových politických podnikatelů ve srovnávací perspektivě. Středoevropské politické studie Central European Political Studies Review [online]. 2015, 17(2), 178- [cit. 2016-12-06]. ISSN 1212-7817. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4415>

KUPKA, Petr a Michal MOCHŤAK. The Nagygate Scandal Between Corruption and Organized Crime: Corruption Networks and Their Possible Influence on the Quality of Democracy in the Czech Republic. Středoevropské politické studie Central European Political Studies Review [online]. 2014, 16(4), - [cit. 2016-12-06]. ISSN 1212-7817. Dostupné z: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=658>

LINDER, Wolf. Strengths and weaknesses of direct democracy— The case of Switzerland, and beyond [online]. Bern, 2007 [cit. 2016-12-04]. Dostupné z: <http://www.wolf-linder.ch/wp-content/uploads/2010/11/Strengths-and-weaknesses-of-direct-democracy.pdf>

LUPIA, Arthur a John G. MATSUSAKA. DIRECT DEMOCRACY: New Approaches to Old Questions. Annual Review of Political Science [online]. 2004, 7(1), 463-482 [cit. 2016-12-04]. ISSN 1094-2939. Dostupné z: <http://www.annualreviews.org/doi/10.1146/annurev.polisci.7.012003.104730>

MADUZ, Linda. Direct Democracy. Living Reviews in Democracy [online]. 2010, 2, 1-14 [cit. 2016-12-04]. ISSN 1663-0165. Dostupné z: <https://www.lrd.ethz.ch/index.php/lrd/article/view/lrd-2010-1/21>

MAJONE, Giandomenico. Europe's 'Democratic Deficit': The Question of Standards. European Law Journal [online]. 1998, 4(1), 5-28 [cit. 2016-12-04]. ISSN 1351-5993. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/1468-0386.00040>

MRKLAS, L. (2012). HLOUŠEK, Vít a KOPEČEK, Lubomír. Záchrana státu? Úřednické a polopolitické vlády v České republice a Československu – 1. Vydání. Brno: Barrister & Principal, 2012. ISBN: 978-80-87474-59-4. *Středoevropské politické studie*, 14(4), 603-606. [cit. 2016-12-04]. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4601>

NOVÁČKOVÁ, Petra. Místní referendum [online]. Brno, 2008 [cit. 2016-12-04]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/44514/pravf_r/

PAPADOPOULOS, Yannis. How does direct democracy matter? The impact of referendum votes on politics and policy-making. West European Politics[online]. 2001, 24(2), 35-58 [cit. 2016-12-04]. ISSN 0140-2382. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402380108425432>

Referendový evergreen. Vláda řekla ano návrhu Peake, opozice je proti. www.ihned.cz [online]. 2012 [cit. 2016-12-03]. Dostupné z: <http://domaci.ihned.cz/c1-55206430-referendovy-evergreen-vlada-rekla-ano-navrhu-peake-opozice-je-proti>

Referendum 2015. Štatistický úrad Slovenskej republiky [online]. Bratislava, 2015 [cit. 2016-12-04]. Dostupné z: <http://volby.statistics.sk/ref/ref2015/sk/data.html>

Republic of Bulgaria. *ElectionGuide* [online]. WASHINGTON, D.C., ©2016 [cit. 2016-12-04]. Dostupné z: <http://www.electionguide.org/countries/id/34/>

ŘIHÁČKOVÁ, Věra. Mats Braun: Modernisation Unchallenged: The Czech Discourse on European Unity. *Mezinárodní vztahy* [online]. 2010, 2010(4), 92-94 [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <https://mv.iir.cz/article/view/390>

SLAČÁLEK, Ondřej. Český antikomunismus jako pokus o obnovu hegemonie. *Britské listy* [online]. 2009, [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <http://blisty.cz/art/47533.html>

STŘÍTECKÝ, Vít a Hynek NIK. Český diskurz o protiraketové obraně a národní zájem. [online]. 2010 [cit. 2016-12-06]. Dostupné z: <https://mv.iir.cz/article/view/354>

SYLLOVÁ, Jindřiška, Soňa ŠTEIGEROVÁ, Lucie VACULOVÁ a Robert VYKLIČKÝ. Přehled návrhů ústavních zákonů od roku 1993 do současnosti [online]. In: . Parlamentní institut, 2015, s. 11 [cit. 2016-12-06]. ISSN 2533-4131. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/ppi.sqw?d=1&t=3>

SVENSSON, Palle. Stability, Crisis and Breakdown: Some Notes on the Concept of Crisis in Political Analysis. *Scandinavian Political Studies* [online]. 1986, 9(2), 129-139 [cit. 2016-12-06]. ISSN 0080-6757. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1111/j.1467-9477.1986.tb00341.x>

Švýcarská přímá demokracie: Model pro Českou republiku? In: You Tube [online]. [cit. 2016-12-04]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=qVM3KDUnlUc>

TOLBERT, Caroline J. a Daniel A. SMITH. REPRESENTATION AND DIRECT DEMOCRACY IN THE UNITED STATES. *Representation* [online]. 2006, 42(1), 25-44 [cit. 2016-12-04]. ISSN 0034-4893. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00344890600583743>

WODAK, Ruth. Populist discourses: The rhetoric of exclusion in written genres. Document Design [online]. 2003, 4(2), 132-148 [cit. 2016-12-06]. ISSN 1388-8951. Dostupné z: <http://www.jbe-platform.com/content/journals/10.1075/dd.4.2.04wod>

Stenoprotokoly

Stenoprotokol z 16. schůze PSP ČR 1993-1996, ze dne 16. 2. 1994 dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1993ps/stenprot/016schuz/s016011.htm> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol z 36. schůze PSP ČR 1993-1996, ze dne 3. 11. 1995 dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1993ps/stenprot/036schuz/s036037.htm#r9> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol ze 40. schůze PSP ČR 1993-1996, ze dne 14. 3. 1996 dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1993ps/stenprot/040schuz/s040021.htm#r13> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol z 8. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 25. 2. 1997 dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/stenprot/008schuz/s008088.htm#r1> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol z 11. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 16. 5. 1997 dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/stenprot/011schuz/s011031.htm#r15> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol z 15. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 15. 10. 1997 dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/stenprot/015schuz/s015010.htm#r4> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol z 15. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 22. 10. 1997 dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/stenprot/015schuz/s015010.htm#r4> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol z 24. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 15. 4. 1998 dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1996ps/stenprot/024schuz/s024033.htm#r2> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol z 5. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 15. 10. 1998 dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/005schuz/s005076.htm#r5>

Stenoprotokol z 9. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 2. 2. 1999 dostupné z:
<http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/009schuz/s009007.htm#r2> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol z 10. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 26. 3. 1999 dostupné z:
<http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/010schuz/s010137.htm#r4> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol z 15. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 13. 7. 1999 dostupné z:
<http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/015schuz/s015336.htm#r1> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol z 28. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 20. 10. 2000 dostupné z:
<http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/028schuz/s028137.htm> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol z 32. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 23. 1. 2001 dostupné z:
<http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/032schuz/s032023.htm> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol z 46. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 31. 1. 2001 dostupné z:
<http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/046schuz/s046096.htm#r11> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol ze 46. schůze PSP ČR 1998-2002, ze dne 7. 2. 2002 dostupné z:
<http://www.psp.cz/eknih/1998ps/stenprot/046schuz/s046265.htm> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol ze 42. schůze PSP ČR 2002-2006, ze dne 24. 3. 2005 dostupné z:
<http://www.psp.cz/eknih/2002ps/stenprot/042schuz/s042094.htm> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol ze 13. schůze PSP ČR 2006-2010, ze dne 14.03. 2007 dostupné z:
<http://www.psp.cz/eknih/2006ps/stenprot/013schuz/s013034.htm> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol z 22. schůze PSP ČR 2006-2010, ze dne 26.10. 2007 dostupné z:

Stenoprotokol z 9. schůze PSP ČR 2010–2013, ze dne 10.10. 2010 dostupné z:
<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/009schuz/s009132.htm> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol z 52. schůze PSP ČR 2010–2013, ze dne 26.03. 2013 dostupné z:
<http://www.psp.cz/eknih/2010ps/stenprot/052schuz/s052159.htm> [cit. 2016-12-14].

Stenoprotokol ze 7. schůze PSP ČR 2013 - doposud, ze dne 25.03. 2014 dostupné z:
<http://www.psp.cz/eknih/2013ps/stenprot/007schuz/s007158.htm#r1> [cit. 2016-12-14].

Hlasování:

70. hlasování, 16. schůze PSP ČR 1993–1996, ze dne 16. 2. 1994 dostupné z:
<http://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?g=6858> [cit. 2016-12-14].

322. hlasování, 36. schůze PSP ČR 1993–1996, ze dne 3. 11. 1995 dostupné z:
<http://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?g=2899> [cit. 2016-12-14].

126. hlasování, 40. schůze PSP ČR 1993–1996, ze dne 14. 3. 1996 dostupné z:
<http://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?g=3519> [cit. 2016-12-14].

166. hlasování, 15. schůze PSP ČR 1996-1998, ze dne 22. 10. 1997 dostupné z:
<http://www.psp.cz/sqw/hlasy.sqw?g=10294&l=cz> [cit. 2016-12-14].

Sněmovní tisky:

Sněmovní tisk číslo 18/0, PSP ČR 1996-1998 dostupné z:
<http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=3&t=18> [cit. 2016-12-14].

Sněmovní tisk číslo 1039/1 PSP ČR 1998-2002 dostupné z:
<http://www.psp.cz/sqw/historie.sqw?o=3&t=1039> [cit. 2016-12-14].

Sněmovní tisk číslo 914/0 PSP ČR 2002-2006 dostupné z:
<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=4&ct=914&ct1=0> [cit. 2016-12-14].

Sněmovní tisk číslo 661/0 PSP ČR 2010-2013 dostupné z:
<https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=661&CT1=0> [cit. 2016-12-14].

Sněmovní tisk číslo 8/0 PSP ČR 2010-2013 dostupné z:
<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?o=6&ct=8&ct1=0> [cit. 2016-12-14].

Sněmovní tisk číslo 14/0, PSP ČR 2013-doposud, dostupné z:
<http://www.psp.cz/sqw/tisky.sqw?O=7&T=114> [cit. 2016-12-14].